

GAMTOS TYRIMŲ CENTRO EKOLOGIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

Martynas Kazlauskas

**VISUOMENĖS NUOMONĖ APIE LIETUVOS STAMBIUOSIUS
ŽINDUOLIUS, JŲ POPULIACIJŲ VALDYMĄ IR APSAUGĄ**

Daktaro disertacija

Biomedicinos mokslai, ekologija ir aplinkotyra (03 B)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2006–2010 metais Gamtos tyrimų centro Ekologijos institute.

Mokslinis vadovas:

Doc. dr. (hb) Linas Balčiauskas (Gamtos tyrimų centro Ekologijos institutas, biomedicinos mokslai, ekologija ir aplinkotyra 03B)

Mokslinis konsultantas:

Dr. John D. C. Linnell (Norvegijos gamtos tyrimų institutas – NINA, biomedicinos mokslai, zoologija – 05B)

TURINYS

ĮVADAS	5
1. LITERATŪROS APŽVALGA	9
1.1. Stambiųjų žinduolių problema pasaulyje.....	9
1.2. Gyvūnų populiacijų valdymo problemos.....	25
1.3. Vilkų, lūšių, lokių ir stumbrų apsaugos politiniai-teisiniai aspektai Europoje.....	28
1.4. Stambiųjų žinduolių tyrimai kaimyninėse šalyse ir Lietuvoje	29
2. MEDŽIAGA IR METODAI.....	43
2.1. Tyrimų vietos.....	43
2.2. Anketinių apklausų medžiaga.....	44
2.3. Anketinių apklausų metodai	45
2.4. Klausimynų struktūra.....	46
2.5. Statistinės analizės metodai	54
3. REZULTATAI.....	56
3.1. Žinios ir įsitikinimai apie stambuosius žinduolius	56
3.2. Stambiųjų žinduolių priimtinumai įvairioms respondentų grupėms	62
3.3. Specifinis požiūris į stambuosius žinduolius.....	74
3.3.1. Poveikio stambiesiems plėšrūnams priemonių vertinimas	75
3.3.2. Požiūris į stambiųjų žinduolių populiacijų valdymą	81
3.4. Požiūrį į stambuosius žinduolius formuojantys veiksniai	84
3.4.1. Akivaizdieji veiksniai	84
3.4.1.1. Demografiniai veiksniai.....	85
3.4.1.2. Respondentų įsitikinimų ir žinių įtaka požiūriui	88
3.4.1.3. Stambiųjų žinduolių svarbos įvertinimas	90
3.4.2. Latentiniai veiksniai.....	91
3.4.2.1. Bendrosios žmogaus vertybės.....	92
3.4.2.2. Vertybės orientuotos į aplinką.....	93
3.4.2.3. Ekonominiai veiksniai, trukdymas ir baimė	97
3.5. Pasitikėjimas informacijos šaltiniais.....	99
3.6. Stambiųjų žinduolių žalos įvertinimas	101
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	106
4.1. Visuomenės požiūrio į stambuosius žinduolius skirtumai ir priežastys.....	106
4.2. Žalos priežastys ir mažinimo galimybės.....	123

4.3. Visuomenės nuomonės reikšmė stambiųjų žinduolių valdymui Lietuvoje	125
4.4. Informavimas ir įtikinėjimas.....	131
4.5. Socioekologinės talpos ir konfliktų perspektyvos	134
IŠVADOS	136
REKOMENDACIJOS	138
LITERATŪRA	140
DISERTACIJOS TEMA PASKELBTŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	172
PRIEDAI.....	174

ĮVADAS

Darbo aktualumas

Stambieji žinduoliai – stumbras (*Bison bonasus*), rudasis lokys (*Ursus arctos*), vilkas (*Canis lupus*) ir lūšis (*Lynx lynx*) yra autochtoninės Lietuvos faunos dalis. Šių rūšių gausumas ir paplitimas Europoje nebuvo pastovus. Daug kur šie gyvūnai nebegyvena, o stumbrui buvo kilusi grėsmė išnykti net kaip rūšiai. Susirūpinimą šiomis rūšimis įrodo jų pripažinimas su bioįvairovės apsauga susijusiuose tarptautiniuose susitarimuose – IUCN raudonuosiuose puslapiuose, Buveinių direktyvoje. Dėl gana sėkmingų šių žvėrių populiacijų atkūrimo darbų jų pagausėjo, taip pat padidėjo ir visuomenės dėmesys dėl šių gyvūnų veiklos padarinių – nuostolių dėl domestikuotų ar medžiojamų gyvūnų vartojimo, pasėlių niokojimo, taip pat dėl baimės juos pamačius ar vien žinant, kad jie gyvena netoliese. Visuomenės sluoksnių žinios, patirtis ir požiūris į šiuos gyvūnus nėra vienodi, todėl nuomonės šių žvėrių valdymo klausimais labai skiriasi. Augant gyvūnų populiacijoms, daugėja jų daromos žalos, todėl – ir negatyviai nusiteikusių gyventojų. Tarp interesų grupių kyla konfliktų, kurie nenaudingi nei žmonėms, nei gyvūnams. Tokių rūšių populiacijų valdyme įvestos sąvokos kaip „kultūrinė palaikymo talpa“ (Campbell, Mackay, 2009; Peyton et al., 2007; West, Parkhurst, 2002) ir „gyvūnijos priimtumas“ (Decker, Purdy, 1988). Būtent ši, o ne aplinkos ekologinė talpa yra ribojantis veiksnys, tačiau daugelis už plėšrūnų populiacijų valdymą atsakingų institucijų atsižvelgia į abiejų tipų talpas nevienodai (Berg, 2002; Michigan ..., 2008; Beyer et al., 2006). Visuomenės požiūris į stambiuosius gyvūnus yra esminis veiksnys, priimant tinkamus populiacijų apsaugą ar eksploatavimą reglamentuojančius teisinius dokumentus, nes be visuomenės palaikymo reali apsauga neįmanoma. Stambieji žinduoliai atkreipia žmonių dėmesį, todėl palanki visuomenės nuomonė jų atžvilgiu ar piliečių veiklos suvaržymų toleravimas yra vienintelis koegzistencijos su šiais žvėrimis garantas.

Daugelis Europos valstybių sureagavo į daugkartines Berno konvencijos tarybos rekomendacijas sukurti stambiųjų plėšrūnų valdymo planus. Lietuvoje

dėl įvairių priežasčių, iš kurių objektyvias nurodo L. Balčiauskas (2002), tokie planai dar neparengti. Visuomenės nuomonės ištyrimas ir jos įvertinimas valdant populiacijas yra pripažintas visose aukštą piliečių gerovės lygį pasiekusiose šalyse. Lietuvoje tokių duomenų surinkimas, analizė ir žmonių nuomonės šių gyvūnų naudai keitimo rekomendacijos yra esminės gyvybingoms stumbro, vilko ir lūšies populiacijoms palaikyti.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Tikslas – įvertinti Lietuvos visuomenės žinias ir nuomonę apie stambuosius žinduolius (stumbrą, rudąjį lokį, vilką ir lūšį) ir jų apsaugą.

Uždaviniai:

- 1) Įvertinti Lietuvos visuomenės žinias, įsitikinimus ir nuomonę apie stambuosius žinduolius – stumbrą, rudąjį lokį, vilką ir lūšį.
- 2) Nustatyti visuomenės, seniūnų ir miškininkų požiūrių į stambuosius plėšrūnus skirtumus.
- 3) Apibendrinti nuomones apie stambiųjų žinduolių populiacijų apsaugos ir valdymo priemones ir jų taikymą.
- 4) Išsiaiškinti nuomonę lemiančius veiksnius ir jų taikymo galimybes praplečiant socialinę talpą (priimtinumą stambiesiems žinduoliams).

Mokslinis naujumas

Tai pirmasis disertacinis darbas Baltijos šalyse, kompleksiskai vertinantis retų stambiųjų žinduolių apsaugos problemas taikant socioekologinių tyrimų (angl. „human dimensions of wildlife“) principus ir formatą. Tokių tyrimų, apibendrinamų ne ataskaita ar moksliniu straipsniu, beveik nėra ir visoje Europoje. Pirmą kartą išanalizuotas visuomenės nuomonės pokytis per 10 metų laikotarpį. Taip pat tai viena iš pirmųjų apklausų kurios metu ištirtos visuomenės žinios apie stumbrus ir nuomonė apie jų apsaugos problemas. Šis tyrimas apimtimi (respondentų skaičiumi) yra didžiausias Europoje. Tyrimas

duoda pagrindą visuomenės nuomonei formuoti tiek stambiųjų žinduolių priimtimumo, tiek ir jų populiacijų valdymo bei apsaugos klausimais.

Mokslinė ir praktinė darbo reikšmė

Lietuvoje iki šiol nebuvo gimtąja kalba pateikto darbo, kuriame ne tik išdėstomi socioekologinio tyrimo rezultatai, bet ir aptariama jų surinkimo ir analizės metodika. Išsami informacija apie vilkų daromą žalą šiaurės vakarų Lietuvoje ir jos aplinkybes leis tiksliau įvertinti šių plėšrūnų žalos mastą visoje šalyje. Atlikta daugiamatė respondentų apklausų duomenų analizė leido išskirti esminius veiksnius, nuo kurių priklauso vilkų, lūšių ir stumbrų vertinimas. Darbo išvados suteikia metodinį pagrindą ne tik retų stambiųjų žinduolių, bet ir visos biologinės įvairovės apsaugos priemonėms planuoti. Tyrimo rezultatai suteikia galimybių aplinkosauginių ir nevyriausybinų organizacijų veiklai, efektyvinant rūšių apsaugą ir išvengiant konfliktų su visuomene arba mažinant jų mastą. Taip šis darbas prisideda prie Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų gamtosaugoje įvykdymo.

Ginami teiginiai:

1. Iš visų retų stambiųjų žinduolių Lietuvos visuomenė mažiausiai toleruoja plėšrūnus, ypač, kai jie gyvena arti žmonių ir kai jų elgesys kelia grėsmę žmonėms ar jų turtui.
2. Stambiųjų plėšrūnų (lūšies ir vilko) priimtimumas visuomenėje labiausiai priklauso nuo demografinių veiksnių (lyties, gyvenamosios vietos, išsilavinimo) ir numanomo jų galimos žalos dydžio.
3. Labai svarbūs stambiųjų žinduolių priimtimumui yra latentiniai veiksniai (respondentų biocentriškumas ir bendrosios žmogiškosios vertybės). Tradiciškumas, laisvės vertinimas ir dosnumas sąlygoja neigiamą požiūrį į stambiuosius žinduolius, biocentriškumas – teigiamą.
4. Lūšių apsaugai didžiausią reikšmę turi jų nepriimtimumas visuomenei dėl nepagrįstos baimės. Reguluojant vilkų populiaciją labai svarbu jų

5. Plėšrūnų priimtinumas mažiausias plačiojoje visuomenėje, didesnis – tarp seniūnų ir didžiausias – tarp miškininkų.
6. Stumbrų buvimas Lietuvoje visuomenėje vertinamas palankiai, bet konfliktų gali kilti sprendžiant klausimą dėl šių gyvūnų laikymo būdo – aptvaruose ar laisvėje bei jų reintrodukcijos kitose vietose.

Rezultatų pristatymas ir aprobavimas

Darbo rezultatai pristatyti penkiose tarptautinėse mokslinėse konferencijose Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Paskelbti keturi straipsniai recenzuojamuose mokslo leidiniuose.

Darbo struktūra

Darbą sudaro: įvadas, literatūros apžvalga, medžiaga ir metodai, šeši rezultatų ir penki jų aptarimo skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, du priedai.

Padėkos

Dėkoju tarptautinio projekto „Large Carnivores in the Northern Landscapes: an InterDisciplinary Approach to Their Regional Conservation“ vadovui John D. C. Linnell už leidimą naudotis duomenimis. Dėkoju vidurio ir šiaurės vakarų Lietuvos mokyklų bei gimnazijų mokytojams, padėjusiems platinti ir surinkti apklausų anketas, ir visiems jas pildžiusiems. Dėkoju seniūnams ir miškininkams, neatsisakiusiems pildyti apklausų anketų ir informavusiems apie vilkų padarytą žalą, o Rimantui Adomavičiui ir Robert Lewkiewicz – už leidimą naudotis darbui reikalingais duomenimis, Algirdui Dumčiui už pagalbą techniniame darbe. Taip pat dėkoju Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui už paramą tyrimams 2009 m. Dėkoju Žinduolių ekologijos laboratorijai kolektyvui už daug reiškiantį palaikymą, konsultacijas ir patarimus.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Stambiųjų žinduolių problema pasaulyje

Žmonių ir laukinių gyvūnų konfliktai (angl. „Human wildlife conflict“, standartinis trumpinys – HWC, toliau – ŽLGK) yra reikšminga ir tebeauganti gyvosios gamtos apsaugos ir valdymo bei žmonių gerovės problema visur, kur žmonės ir gyvūnai koegzistuoja. Dauguma stambiųjų gyvūnų yra ne tik daugelio šalių kultūros dalis, bet ir kertinės rūšys, kurių veikla yra išskirtinė ekosistemose. Nesaugant šių rūšių neįmanoma išsaugoti ir bioįvairovės. Plėšrūnai turi didžiulę reikšmę bendrijoms per tarprūšinės konkurencijos ir grobio reguliavimą (Treves, Karanth, 2003), o stambieji žolėdžiai, be kitų svarbių ekologinių funkcijų, yra net kraštovaizdį kuriantys gyvosios gamtos komponentai (Vera, 2000). Daugelis plėšrūnų populiacijų apsaugota tik XX amžiuje dėl teisinės apsaugos, buveinių atkūrimo ir visuomenės požiūrio pasikeitimo (Treves et al., 2004). Sėkmingi populiacijų atkūrimo darbai lėmė didesnę gyvūnų paplitimą, todėl konfliktų nuolat daugėja. Daugiausia konfliktų kyla plėšrūnus keliant į vietas, kur jų nebuvo (Linnell, 2008). Stambiųjų plėšrūnų laukinių populiacijų išsaugojimas, suderintas su vietinių žmonių interesais, yra pripažintas visame pasaulyje.

Europinės stambiųjų plėšrūnų iniciatyvos (angl. LCIE, „Large Carnivore Initiative for Europe“) nuomone, stambiųjų plėšrūnų apsauga yra tik iš dalies susijusi su plėšrūnais ir jų buveinių problematika. Europos gamtos apsaugos centras (angl. ECNC - „European Centre for Nature Conservation“) vykdomoje gamtosauginėje programoje „Sujungiant žmones su gamta“ teigiama, kad „Bioįvairovės nykimo sustabdymui nepakanka ekologijos žinių – būtina suprasti ir visuomenę“. Suvokta, kad „gamtos apsaugos profesionalams trūksta žinių, ką gali pasiūlyti socialiniai mokslai, o šių mokslų specialistai vis dar mano, kad jie niekaip negali prisidėti prie gamtos apsaugos ir bioįvairovės valdymo“ (Nature and ..., 2010). Siekiant koegzistencijos neįmanoma apsieiti be žinių apie žmones. Privaloma, kad sprendimų dėl stambiųjų plėšrūnų apsaugos planų priėmimo procesas būtų viešas ir sąžiningas, kur interesų

grupės galėtų netrukdomai išsakyti savo nuomonę ir ji būtų išgirsta. Šios temos yra vadinamos žmogiškuoju aspektu (angl. „Human dimension“).

Daugeliui stambiųjų žinduolių griežtai saugomos teritorijos yra per mažos palaikyti jų gyvybingas populiacijas, todėl koegzistencijos su žmonėmis išbandymas yra neišvengiamas. ŽLGK vyksta tada, kai laukinių gyvūnų ir žmonių poreikiai persidengia, sukurdami abipusę žalą. Pavyzdžiui, vilkai pradėti medžioti jau prieš 13–12 tūkstančių metų neolite, kai pradėjo kelti grėsmę žmonių turtui (Mech, Boitani, 2003). Apskritai rūšys, dalyvaujančios ŽLGK, yra labiausiai linkusios išnykti (Ogada et al., 2003). Šie konfliktai yra didelė ir tebedidėjanti grėsmė stambiesiems žinduoliams beveik visame pasaulyje.

Nustatyta koreliacija tarp žmonių populiacijos augimo ir susidūrimų su plėšrūnais (British Columbia ..., 2003). ŽLGK dažniausiai kyla dėl žmonių populiacijos augimo ir su tuo susijusių veiksnių: keičiasi žemėnauda, prarandama buveinių arba jos tampa fragmentuotos ir nekokybiškos; populiarėja ekoturizmas ir tobulėja infrastruktūra, todėl gerėja saugomų teritorijų prieinamumas; galvijų daugėjimas lemia konkurencijos su laukiniais žolėdžiais aštrėjimą, ganymą saugomose teritorijose, nuganymą; gamtoje mažėja grobio išteklių plėšrūnams; gyvūnija gausinama apsaugos tikslais, nedidinant saugomų teritorijų ploto; keičiantis klimatui dažnėja katastrofų – sausrų ir gaisrų. Žmogui šie konfliktai sukelia sveikatos, ekonominių, saugumo ir emocinių pasekmių: platinamos ligos, dažnėja sužeidimų, mirčių, saugant turtą sugaištama laiko (nemiga, neatvykimas į darbą ar mokyklą), prarandama turto, kambarinių gyvūnų, tolesnė koegzistencija reikalauja pastangų atsitveriant nuo gyvūnų (žr. Distefano, 2005; Baker et al., 2008). Vien tik šiaurės rytų Indijoje, nekalbant apie ekonominius nuostolius, 1980–2003 m. daugiau nei 1150 žmonių ir 370 dramblių žuvo dėl tokių konfliktų (Choudhury, 2004). Konfliktai vyksta daugiausia žmonių apgyvendintose teritorijose prie didesnių, saugomų arba ne, laukinės gamtos kompleksų. Konkurencija dėl gamtos išteklių tarp šių dviejų šalių didžiausia besivystančiose šalyse. Sąveika

gyventojams skaudžiausia ten, kur konfliktinės žemės ūkio naudmenos yra pagrindinis vietinių žmonių pragyvenimo šaltinis.

Kai kuriose pasaulio vietose žmonių pasipiktinimas praradus nuosavybę dėl gyvūnijos padarytos žalos trukdė diskusijoms kitomis aplinkosaugos temomis, pavyzdžiui, Bolivijoje pasėlių ir galvijų netektys dėl laukinių gyvūnų sukėlė daugiau visuomenės debatų nei tokios svarbios problemos, kaip dirvos erozija, tarša ir vandens kokybės klausimai. Tyrimai, atlikti įvairaus išsivystymo šalyse, rodo, kad ŽLGK paveiktas bendruomenės nuteikia prieš laukinės gamtos apsaugos iniciatyvas ir saugomų teritorijų darbuotojus (Treves et al., 2006).

Sėkmingi plėšrūnų populiacijų atkūrimo darbai lemia jų populiacijų padidėjimą, gyvūnams sugrįžtant į anksčiau apgyvendintas vietas, kurias dabar valdo žmonės. Plėšrūnai teikia pirmenybę natūraliam grobiui, o naminiams gyvuliams mita tada, kai sumažėja natūralaus grobio (Mishra, 1997; Mishra et al., 2003). Venesueloje nustatyta, kad, mažėjant natūralaus grobio įvairovei ir kiekiui, padaugėja plėšrūnų daromos žalos (Polisar et al., 2003).

Afrikoje daug namų ūkių susiduria su ŽLGK (Patterson et al., 2004; Siex, Struhsaker, 1999; Butler, 2000). Kaip ir kitose pasaulio vietose konfliktų kyla dėl to, kad gyvūnai netelpa į per mažas jiems saugoti skirtas teritorijas. Namibijoje Caprivo regionas pasižymi tankia tiek žmonių, tiek dramblių populiacija, kur gyvūnai daug laiko praleidžia už dviejų nacionalinių parkų ribų. Čia daugiausia nuostolių pridaro drambliai ir liūtai (O'Connell-Rodwell et al., 2000). Kamerūne įkūrus nacionalinį parką buvo apribotos gyventojų teisės į žemės naudojimą. Apskaičiuota, kad bendruomenės neteko 31% pajamų iš augalininkystės ir 18% iš gyvulininkystės (Weladji, Tchamba, 2003). Vakarų Ugandoje netoli nacionalinio parko gyvenantiems žmonėms vien dramblių padaryta žala siekė 14% kasmetinių maisto atsargų (Barirega et al., 2010). Ugandoje pasėlius (ypač batatus, kukurūzus ir bananus) niokoja kelių rūšių laukiniai gyvūnai: babuinai, krūmininės kiaulės, afrikiniai drambliai bei markatos (Naughton-Treves, 1997). Zimbabvėje daug ūkininkų patiria nuostolių dėl babuinų, leopardų ir liūtų: žala siekia iki 12% vienos šeimos

pajamų (Butler, 2000). Kenijoje nuo gyvūnų nukenčia ir stambūs ūkininkai (Patterson et al., 2004). Tanzanijoje žmonių patiriami nuostoliai dėl netoliese esančių saugomų teritorijų gyvūnų veiklos prilygsta 2 mėnesių maisto atsargoms kiekvienam ūkiui. Nepiniginę žalą įvertinti sunkiau, bet ji kartais viršija piniginius nuostolius. Tai judėjimo laisvės apribojimai, miego praradimas saugant galvijus, mokyklos nelankymas, imlumas maliarijai dėl ilgiau trunkančio gyvulių saugojimo (Kaswamila et al., 2007). Kalnų gorilos Ugandoje, Kongo ir Ruandoje minta ir už rezervatų ribų, niokodamos pasėlius, žalodamos žmones ir ribodamos jų mobilumą (Madden, 2002).

Afrikoje taikomos konfliktų vengimo priemonės reikalauja daug žmogiškųjų išteklių. Žmonės pasėlius saugo, atitveria dygliuotomis šakomis, iškasa griovius (Naughton-Treves, 1997). Dažniausiai taikoma nuolatinė gyvulių priežiūra nėra efektyvi ekonomiškai (Patterson et al., 2004).

Afrikoje vykdomos apklausos dėl požiūrio į konfliktines rūšis yra dažnas reiškinys. Kenijoje nustatytas didesnis vyrų aktyvumas apklausose bei aukštas neekonominis laukinės gamtos vertinimas (Kassilly, 2007). Tie Kenijos žmonės, kurie kaip nors yra susiję su gyvosios gamtos klubų veikla, taip pat visi vyrai yra pozityviau nusiteikę gamtos atžvilgiu (Kassilly, Tsingalia, 2008). Atlikus apklausą Pietų Afrikoje paneigtas supratimas, kad žmonėms, medžiojantiems gyvūnus mėsos džiovimui (angl. „biltong hunters“), svarbiausias motyvas yra mėsa ar gyvūno žudymas. Išsiaiškinta, kad svarbiausia jiems yra išpūdžiai ir socializacija, kai kurie net teigė, kad jiems nemalonu žudyti, o grįžti namo tuščiomis jiems ne problema. Pasiūlyta Schwartz vertybių skalę papildyti kategorija „socializacija“ (Radder, Bech-Larsen, 2008). Paaiškėjo, kad šalia valstybės lygiu valdomų nacionalinių parkų gyvenantys žmonės labiau supranta gamtos teikiamą naudą, nei tie, kurie gyvena šalia vietinės valdžios valdomų (Kassilly, 2008). Išsiaiškinta, kad bijoma specifinių plėšrūnų rūšių labiau nei plėšrūnų kaip verbalinės kategorijos, moterys bijo labiau nei vyrai, vyresni bijo mažiau, rasta teigiama koreliacija tarp baimės lygio ir išsilavinimo, toliau Serengečio nacionalinio parko gyvenantys žmonės labiau bijo gyvūnų, nei gyvenantys arčiau jo

(Kaltenborn et al., 2006). Atlikus ūkininkų apklausą Pietų Afrikoje, nustatyta kad hieniniai šunys yra mažiausiai priimtini (Lindsey et al., 2002).

Tarptautinės organizacijos skatina afrikiečius saugoti gamtą per jų šalių vyriausybes, finansuoja apsaugos projektus. Kenijoje masajų bendruomenei iš Plėšrūnų žalos kompensavimo fondo kompensuojami liūtų, gepardų, leopardų ir dėmėtųjų hienų padaryti nuostoliai (Rodriguez, 2008). Nors vietiniai sutinka, kad fondo veikla yra efektyvi, tačiau žmonės įtaria fondo darbuotojus korupcija ir šališkumu (Rodriguez, 2008).

Teigiama, kad apklausiami žmonės gali pateikti neteisingą informaciją sąmoningai. Pavyzdžiui, Ugandoje ūkininkai nurodo labiausiai niokojamus augalus tuos, kurie gali būti sunaikinti vieno gyvūnų išpuolio metu, ir tuos, kuriems saugoti įdėta daugiausia pastangų. Vyrų ir moterų įsitikinimai šiuo klausimu skyrėsi (Naughton-Treves, 1997). Kartais patys kompensavimo mechanizmai yra ydingi. Pavyzdžiui, Zanzibare saugomi kolobusai (*Procolobus kirkii*), tačiau jie yra vieni iš trijų pagrindinių kenkėjų. Ūkininkai skundžiasi, kad šios beždžionės niokoja kokosų pasėlius, bet K. Siex ir T. Struhsaker (1999) nustatė, kad iš tikro nuostolių padaro kitos rūšies beždžionės. Autoriai mano, kad tai gali būti ir tyčinis žalos padidėjimas, siekiant gauti daugiau išmokų iš rezervato administracijos. Gyventojai kartais susitaiko su nuostoliais ir be valdžios ar fondų įsikišimo. Pavyzdžiui, Kibalės nacionalinio parko (Uganda) buferinėje zonoje gyvenantys žmonės nenorėtų būti iškelti gyventi toliau, nepaisant to, kad pasėlius niokoja drambliai ir primatai. Dėl išteklių prieinamumo gyventojai norėtų gyventi arčiau parko šlapynių ir miško fragmentų (Hartter, 2009).

Brakonieravimas yra plačiai paplitusi problema teritorijose, susijusiose su ŽLGK. Kamerūne žmonės savo pajamas didino ir jiems nepakeičiamus išteklius naudojo nelegaliai ganydami ir brakonieriaudami. Tai neigiamai atsiliepė laukinės gamtos apsaugai. Siekiant to išvengti, R. Weladji ir M. Tchamba (2003) siūlė įtraukti į laukinės gamtos apsaugą vietinius gyventojus, už tai suteikiant jiems apčiuopiamą naudą. Serengečio nacionalinį parką supančiose bendrijose didžiausia brakonieravimo priežastis yra skurdas

(Kaltenborn et al., 2005; Nyahongo et al., 2005). Siekiant suvaldyti brakonieriavimą buvo vykdomas projektas didinant žmonių pajamas, tačiau jis žlugo, nes žmonių apsisprendimas priklausė ne nuo pajamų (Knapp, 2007). Apklausų būdu išsiaiškinta, kad Tanzanijoje brakonieriauja (ar padeda tą daryti kaip samdiniai) tie, kurie turi daugiausia laiko ir progų, o ne patys vargingiausi. Duomenys apie brakonieriavimą gali būti surinkti tik apklausomis, kuriose respondentas neidentifikuojamas. Ugandoje Kibalės nacionaliniame parke, tiriant brakonierių motyvaciją ir elgseną, nustatyti 6 nelegalaus gamtos vartojimo tipai (Solomon et al., 2007).

Zanzibare bendruomenės patiriami nuostoliai ŽLGK yra kompensuojami per kolobuso (*Procolobus kirkii*) patrauklumą turistams (Siex, Struhsaker, 1999). Pietų Afrikoje paskaičiuota, kad ekoturizmas gali padengti visus laukinių gyvūnų daromus nuostolius (Lindsey et al., 2002).

Azijos regionui būdingų plėšrūnų – snieginių leopardų, amūrinių tigrų, vilkų, Azijos liūtų, leopardų – retumas yra sąlygotas būtent ŽLGK.

Nors amūrinis tigras yra retas, Rusijos Tolimuosiuose Rytuose tik maža dalis jo buveinių yra saugoma, taigi jų išlikimas priklauso nuo vietinių gyventojų tolerancijos nesaugomose daugiafunkcinėse teritorijose (Carrol, Miquelle, 2006). Kyla problemų, nes daugėja tigrų užpultų žmonių (Miquelle et al., 2002). Indijoje trūksta išteklių didelei žmonių populiacijai išlaikyti, dėl to kyla konfliktų su tigras dėl teritorijos ir grobio. Jų apsauga koncentruota rezervatuose, kurie užima tik 2% šalies teritorijos, todėl išlikimui būtina koegzistencija (Karanth, Gopal, 2002). Indijoje, Giro nacionalinio parko pakraštyje esančius mangų ir cukranendrių laukus Azijos liūtai naudoja kaip medžioklės plotus, o leopardai juose veda palikuonis, todėl žmonės kenčia dėl nuolatinės grėsmės galvijams, jų pačių gyvybėms ir sveikatai (Vijayan, Pati, 2002). Kumbhalgarho rezervate įvairūs žinduoliai ir paukščiai niokoja pasėlius (Linkie et al., 2007; Madhusudan, 2003), o plėšrūnai pjauna gyvulius (Namgail et al., 2007). Vietiniai gyventojai labai neturtingi, jų namų ūkiai paremti žemės ūkio produkcija, todėl netektys lemia ne tik finansinę, bet ir maisto krizę. Augalininkystės produkcija labiausiai niokojama didesniuose, arčiau rezervato

esančiuose ūkiuose, o gyvuliai pjaunami kai nelegaliai ganomi rezervate. Pastebėta, kad laukinius žolėdžius atbaido smulkūs naminiai gyvūnai, pvz., avys, todėl tokius plotus jie niokoja žymiai rečiau (Chhangani et al., 2008)

Indijoje, Bhadros tigrų rezervate, vietiniai žmonės patiria didžiulių ekonominių nuostolių dėl ŽLGK. Vien dėl tigrų ir leopardų gyvulius auginanti šeima negavo vidutiniškai 12% pajamų, o dėl azijinių dramblių padarytos žalos žemės ūkio kultūroms namų ūkis vidutiniškai neteko 14% pajamų (Madhusudan, 2003). Sariskos tigrų rezervato apylinkėse dėl žolėdžių 1996–1997 m. buvo prarasta 6–27% derliaus priklausomai nuo auginamos kultūros. Apklausa parodė, kad plėšrūnai darė žalos gerokai mažiau nei žolėdžiai (Sekhar, 1998). Dėl kultūrinių-religinių ypatumų daug kur Azijoje žmonės yra tolerantiškesni rezervatų buvimui, laukiniams gyvūnams ir atlaidesni jų daromai žalai (Imam et al., 2002; Madhusudan, 2003). Pavyzdžiui, Indijoje Kibbero rezervate snieginiai leopardai 1995 m. sudraskė 18% visų teritorijoje laikomų galvijų, bet žmonės jų naikinti nepradėjo (Mishira, 1997). Nors Nepale tigras papjauna žmonių, ne visada yra žudomi (Gurung et al., 2008). Mongolijoje klajoklių gyvulių augintojų tolerancija mažesnė, naikinami ir vilkai, ir leopardai (Mishira et al., 2003).

ŽLGK galima reguliuoti keičiant žmonių ūkinę veiklą. Pavyzdžiui, Kinijoje šalia Xishuango Bannos rezervato drambliams neliko natūralaus maisto išteklių dėl žmonių veiklos miške. Jie maitinasi žemės ūkio kultūromis ir 2000 m. pridarė nuostolių, kurie sudarė 28–48% bendruomenės metinių pajamų. Tarptautinis gyvūnų gerovės fondas (IFAW) suteikė paskolų ir vykdė šviečiamąją programą, todėl dalis žmonių pakeitė savo ūkinę veiklą. Sumažėjo miško eksploatavimas, o kartu ir konfliktų skaičius (Zhang, Wang, 2003). Sumatroje miškų pavertimas agrokultūrų laukais ir ganyklomis lėmė Sumatros tigras (*Panthera tigris sumatrae*) arealo sumažėjimą. Saloje beliko tik apie 500 individų (Nyhus, Tilson, 2004).

Japonijoje daugėja žmonių konfliktų su dėmėtaisiais elniais, šernais, rudaisiais ir himalajiniais lokiais. Žala juntama miškų ir žemės ūkiui, daugėja eismo įvykių. Vienas sėkmingo gyvūnų populiacijų valdymo pavyzdžių –

Hokaido saloje įrengta rekreacinės dėmėtųjų elnių (*Cervus nippon yesoensis*) medžioklės ir jaunųjų medžiotojų mokymo bazė. Populiarinant medžioklę reguliuojama elnių populiacija, vietinės bendruomenės gauna naudos iš turizmo, neturi problemų dėl ŽLGK. Kenkėjas paverstas vertybe – pajamų objektu (Igota, Suzuki, 2008).

Galimi ir kitokie sprendimai, pvz., Tibeto plynaukštėje saugomos trys rūšys – snieginis leopardas, pilkasis vilkas ir himalajinis lokys. Lokių, kaip ir jų daromos žalos atvejų, pagausėjo, todėl visame regione lokių medžioklė uždrausta. Iš gyventojų atimti šaunamieji ginklai, nes bijomasi, kad dėl žalos sumažėjus lokių priimtinumui žmonės nustos bendradarbiauti rūšių apsaugoje (Worthy, Foggin, 2008).

Skirtingų kultūrų žmonių pažiūros ne visada gali būti įvertintos vienodais metodais. Gyvūnijos vertinimo orientacijos tyrimu (angl. „wildlife value orientation“, WVO, toliau tekste – GVO) Kinijoje nustatyta, kad visuomenės orientacija yra materialistinė. Autoriai tai aiškino remdamiesi teisinėje bazėje ir filosofijoje seniai įaugusiu antropocentrizmu ir materializmu (Zinn, Shen, 2007). Tuo tarpu klajoklių mongolų orientacija yra mutualistinė, ir ne dėl naujausių socialinių pasikeitimų, kaip kad Šiaurės Amerikoje (Teel et al., 2007), o esanti ir buvusi ilgą laiką mongolų klajoklių kultūroje (Zinn, Shen, 2007). Taigi hipotezės, susijusios su GVO, gali būti taikomos Vakarų pasauliui, bet yra ribotos prognozuojant visuomenėse, pažyminčiose visai kita ekonomika ir kultūra (Kaczensky, 2007).

Pietų Amerikoje ŽLGK taip pat turi įtakos gyvūnų priimtinumui. Nuostolių dėl laukinių gyvūnų veiklos patiriama Peru (Naughton-Treves et al., 2003a) ir Brazilijoje (Manzatti, Almeida, 2002). Brazilijoje jaguarų ir pumų žala sudaro 62% visų atvejų, kurių maksimali vertė siekia 17 tūkst. JAV dolerių. Pasėlius daugiausia niokoja baltabarzdžiai pekariai kapibaros, paprastieji koačiai, pekariai ir devynjuosčiai šarvuočiai (Manzatti, Almeida, 2002). Lyginant dvi skirtingas ekoturizmo panaudojimo gamtos apsaugai strategijas Brazilijoje ir Peru bei remiantis panašių, sėkmingų pavyzdžių atvejais pasaulyje, tvirtinama, kad ekonominė ekoturizmo nauda (darbo vietų

sukūrimas vietiniams) gali būti teigiama trumpalaikiai gamtos apsaugai, o vietinės bendruomenės įtraukimas į valdymą (rūpinimasis ekoturizmo objektu) padeda išlaikyti sėkmę ilgą laiką (Stronza, Pegas, 2008).

Iš tiesų, visuomenės įtraukimas į bioįvairovės apsaugą yra svarbus ir duoda teigiamų rezultatų. Pavyzdžiui, prieš rekonstruojant Panamos kanalą, vyriausybė kartu su NVO švietė darbininkus laukinės gamtos apsaugos tema. Švietimas pasiteisino, nes buvo išsaugota daug buveinių ir retų rūšių individų, o darbininkai teigė, kad jiems tokia veikla patiko, ir didžiavosi pasiektais rezultatais (Correa et al., 2008).

Šiaurės Amerikoje žmogaus ir gyvūnų konfliktas yra nuolatinė gyvosios gamtos valdymo problema. St. Paul salos mieste atsiradus nenatūralių maisto šaltinių, juose apsigyvenusios poliarinės lapės tapo nebaikščios, net agresyvios, dėl to gyventojai jas naikina (White, 2002). Neretai konfliktuojama su juodaisiais lokiais. Plečiantis urbanizuotoms teritorijoms, atsiranda atraktantų, tokių kaip paukščių lesalas, atliekų, todėl konfliktų daugėja (Don Carlos et al., 2009). Jaguarų ir žmonių konfliktų Amerikoje pagausėjo dėl šių plėšrūnų buveinių sunaikinimo ir fragmentacijos (Rabinowitz, 2002). Kalifornijoje, kur daugiau nei 20% rūšių gresia išnykimas, gyvena apie 33 mln. žmonių ir prognozuojama, kad jų per 50 metų padaugės dvigubai. Puma – paskutinis likęs stambus plėšrūnas, traktuojamas kaip kertinė rūšis, turinti lemiamą reikšmę palaikant Kalifornijos biologinį paveldą. Kartu puma yra ir laukinės gamtos praradimo indikatorius (Papouchis, Cullens, 2002). JAV ir Kanadoje 1978–2007 metais pagausėjo konfliktų su ausuotaisiais kormoranais (Muter et al., 2009).

Kanadoje 1982–1996 metais vilkai papjovė daugiau nei 2000, Montanoje ir Vajominge 1987–2001 metais – apie 700 naminių gyvūnų (Musiani et al., 2003). Rasta teigiama koreliacija tarp kasmetinės žalos dydžio ir legaliai nušautų vilkų skaičiaus. Žmonių tolerancija Montanoje yra didesnė nei Kanadoje. Montanoje 100 žalos atvejų sumedžiota 14 vilkų, o Kanadoje – 38 (Musiani et al., 2003). JAV apskaičiuota, kad priklausomai nuo vietos vieno vilko žalai kompensuoti per metus 1995–2003 m. išleista vidutiniškai 78–116

dolerių (Haney et al., 2004). Medžiotojai yra įtakinga interesų grupė gyvosios gamtos valdyme (Morzillo et al., 2009), todėl vilkų priimtinumą visuomenėje mažina jų konkurencija su medžiotojais dėl grobio (Musiani et al., 2003). Montanoje vilkų ir pumų naikinimas prasidėjo išmedžiojus bizonus ir vilkams pradėjus pjauti laukinių žolėdžių vietas užėmusius galvijus, naikinimas vyko labai greitai (Riley et al., 2004). Visoje Šiaurės Amerikoje sumažėjus pumų, vilkų ir juodųjų lokių suklestėjo kojotų populiacija, kuri sukelia vis daugiau konfliktų. Letalios jų kontrolės priemonės susilaukė didelės ne tik ekologų, bet ir plačiosios visuomenės kritikos (Fox, 2002). Apskritai tokios kontrolės priemonės visuomenėje yra mažiau priimtinos ir labiausiai ginčytinos (Bruskotter et al., 2009). Dabar kojotų arealas vis dar plečiasi ir persidengia su žmonių apgyvendintomis teritorijomis, kur jie puola gyventojus; skelbiama, kad nuo jų nukentėjo apie 160 žmonių. Problemą siūloma spręsti atpratinant žmones jaukinti laukinius gyvūnus, pabrėžiamas standartizuotos informavimo apie tokius įvykius sistemos kūrimas (White, Gehrt, 2009).

Problematiška JAV yra ir elnių populiacija, nes jie niokoja pasėlius, sukelia autoavarijas ir platina ligas, taip padarydami daug ekonominių nuostolių (Southwick, 2008). 2000 metais JAV policijai pranešta apie 6,1 milijono motorinių transporto priemonių susidūrimų su gyvūnais (Bissonette et al., 2008). JAV mažėjant medžiotojų skaičiui kyla grėsmė nesuvaldyti konfliktų augant elnių populiacijoms (Mangun et al., 2007).

Dalis konfliktų dėl nedidelės žalos nėra iškeliami į politinį lygmenį. Pavyzdžiui, Tildeno regioniniame parke gyvenančių žmonių apklausa parodė, kad daugiausia žalos jų želdiniams padaro juodauodegiai elniai, goferai, juodosios žiurkės, baltakojai žiurkėnukai, amerikiniai triušiai, paprastieji meškėnai ir dryžuotieji skunsai. Nukentėjusieji valdžios institucijoms nesiskundė ir net džiaugėsi, kad šių gyvūnų yra kaimynystėje (Wambuguh, 2008). Tačiau apie didelius nuostolius darančias rūšis visuomenė išgirsta. Prerinių šunyčių konfliktas su ūkininkais peraugo į aplinkosaugininkų ir rančerių konfliktą. Ekologai juos laiko kertine rūšimi, o rančeriai ir fermeriai – kenkėjais, galvijų konkurentais, pasėlių niokotojais ir grėsme jų pragyvenimo

šaltiniui (Reading et al., 2002). Tradicinio rančerių požiūrio į ūkininkavimą (gyvulių priežiūrą) keitimas ir jau susiformavę antagonistiniai santykiai tarp ūkininkų, valdžios atstovų ir gamtosaugininkų yra ir pagrindiniai žmonių konfliktų su jaguarais sprendimo sunkumai (Rabinowitz, 2002). Konfliktų valdymas neįmanomas be žmonių žinių įvertinimo ir žmonių elgesio konfliktinėse situacijose suvokimo (Don Carlos et al., 2009).

Viena daugiausia visuomenės dėmesio ir visuomenės nuomonės tyrinėjimų Šiaurės Amerikoje susilaukusi rūšis yra juodasis lokys (Don Carlos et al., 2009). Apklausus 730 respondentų Adirondako parke šiaurės Niujorke paaiškėjo, kad respondentai sąveiką tarp žmonių ir juodųjų lokių suvokia kaip negatyvią (Kretser et al., 2009). Nustatyta, kad baimė priklauso nuo skirtingo rizikos suvokimo (Gore et al., 2007a). Keturiuose Džordžijos valstijos miestuose apklausus žmones dėl juodųjų lokių valdymo priemonių priimtimumo, nustatyta, kad medžiotojai mažiau palaikė letalias kontrolės priemones nei visuomenė (Agee, Miller, 2009). Teksase atlikus visuomenės apklausą tose vietose, į kurias lokiai sugrįžta, nustatytas gan aukštas abejonių skaičius tarp respondentų. Tyrimas parodė, kad žmonės nepriima lokių dėl informacijos apie juos stokos, todėl rekomenduota šviesti visuomenę (Morzillo et al., 2007a). Iš apklaustų medžiotojų juodųjų lokių populiacijos atkūrimui pritarė 61%, tarp lokius medžiojančiųjų palaikančių buvo du kartus daugiau. Taigi verta atsižvelgti į interesų grupės vidines charakteristikas ir į jų svarbą aiškinant požiūrį į valdymą (Morzillo et al., 2009). Ieškant tinkamiausių vietų potencialiai konfliktinėms rūšims ypač svarbus vietinių gyventojų požiūris. Teksase nustatyta, kad arčiau rezervatų (potencialių lokių reintrodukcijos vietų) gyvenantys respondentai labiausiai prieštaravo lokių gyvenimui valstijoje, o miestiečiai lokių buvimą palaikė (Morzillo et al., 2007b). Nustatyta, kad labiausiai lokių sugrįžimą palaiko jauni, išsilavinę žemių savininkai, kurių žemė valdoma mažiau nei trijų šeimos kartų, mažiausiai palaikantys buvo įsitikinę, kad nuostoliai, sugrįžus ir apsigyvenus lokiams, bus nepakeliami (Rice et al., 2007).

Žinant, kad apsaugos sėkmė priklauso nuo gyventojų žinių lygio, JAV ir Meksikos pasienyje lotynų amerikiečiai buvo apklausti apie ocelotus. Tik 13% jų galėjo atpažinti šį gyvūną. Daugiausia apie juos žinojo vyrai, turintys aukštesnį išsilavinimą ir didesnes pajamas, susiję su žemės ūkiu ir ilgiau gyvenę JAV. Iš to siūlyta, kad žmonės pasienyje turėtų būti šviečiami, pirmiausia moterys ir neseniai atsikraustę gyventojai. Buvo rekomenduojama šviesti ir žemės savininkus, nes jie dažniau patiria nuostolių (Peterson et al., 2008). Žiniasklaida turi didžiulės įtakos respondentų žinioms, kas įrodyta amerikinių stepinių lapių (*Vulpes velox* Say) reintrodukcijos metu Blekfyto (angl. „Blackfeet“) rezervate periodiškai skelbiant apie tai visuomenei (Waters et al., 2007).

Pasirodo, kad požiūrio į laukinių gyvūnų populiacijų valdymą ir poveikį jiems priežastys dažnai yra subjektyvios. Kanadoje, Albertos provincijoje, sumažėjus rudųjų lokių, gamtosaugininkai siekia jų populiaciją padidinti aptveriant valstybines žemes. Apklausomis buvo nustatyta, kad turintys visureigius neigiamai vertino visuomeninių žemių prieinamumo apribojimus. Tokio automobilio turėjimas reiškė daugiau, nei respondento gyvenamoji vieta, žinios ar demografiniai veiksniai (McFarlane et al., 2007). Kanadoje buvo nustatytas neigiamas traperių požiūris į pramonę. Jie neproporcingai aštriai kritikavo ne pačią didžiausią pramonės šaką, o miškų pramonę. Mažiausiai pasipiktinę buvo tie, kurie su pramone buvo susiję darbiniais santykiais ir dalyvavo žemių valdymo sprendimų priėmimo procese (Webb et al., 2008).

Rytinėje JAV dalyje elniai medžiojami nuo seno. Pastaruoju metu elnių gausėja, o medžiotojų skaičius mažėja, todėl populiacijų valdymas darosi nebeefektyvus. Anksčiau medžiotojai pirkė licencijas ir davė žemių savininkams pelno, dabar pastarieji turi nuostolių, nes samdo medžiotojus elnių populiacijoms reguliuoti. Buvo apklausti medžiotojai Pensilvanijos valstijoje, kur privatizuota daug žemės. Paaiškėjo, kad žemės nuosavybė turi įtakos medžiotojų požiūriui, taigi ir elnių populiacijos valdymui. Medžiojantys valstybinėje žemėje nesistengia medžioti patelių, nes jie nemano, kad jų per didelė populiacija daro žalą miškams. Nuosavus medžioklės plotus turintys

medžiotojai mano kitaip. Toks bežemių medžiotojų neūkiškumas galėjo atsirasti dėl to, kad iš jų buvo atimti (privatizuoti) medžioklės plotai (Stedman et al., 2008). JAV pietrytinėje dalyje atliktos apklausos parodė, kad medžiotojai yra nepatenkinti bendravimu su gamtos išteklių departamento darbuotojais daugiausia dėl to, kad yra neįvertinami kaip nešantys naudą, yra suvaržyti ir per mažai informuojami (Mangun et al., 2007). Suprantant medžiotojų svarbą populiacijos valdymui, Pensilvanijoje ištirtas medžiotojų sociodemografinių ypatybių, teorinių pagrindų, lauko elgsenos ir motyvacijos poveikis medžioklės sėkmei. Tyrimas parodė, kad sėkmingai medžiojantieji beragius elnius medžioklę laikė valdymo įrankiu, buvo susirūpinę dėl laisvo priejimo prie medžioklės plotų išsaugojimo ir medžiojo elnius mėšai (Bhandari et al., 2006).

Siekiant palengvinti laukinės gamtos apsaugą, reikia sužinoti, kas neakivaizdžiai sąlygoja ŽLGK (Dayer et al., 2007). Pietų Dakotoje el. paštu apklausti žmonės, suskirstyti į keturias vertės orientacijos gyvosios gamtos atžvilgiu grupes: tradicionalistai sudarė 50%, pliuralistai – 29%, mutualistai – 15% ir nutolusieji – 6%. Panašiai pasiskirstė ir nuomonės dėl pumų medžioklės, o tai įrodo galimybę vertybinę orientaciją gyvosios gamtos atžvilgiu taikyti praktiškai, prognozuojant visuomenės nuomonę tam tikrais gamtos valdymo klausimais (Gigliotti, Teel, 2008). Minesotoje patvirtinta, kad ir žvejų atveju vertės orientacijos yra naudingos prognozuojant požiūrius ir elgesio normas laukinės gamtos išteklių valdyme. Statistiškai patvirtinta, kad utilitaristinė, dominantinė ir protekcionistinė verčių orientacijos veikia įsitikinimus apie asmenines gamtos valdymo elgesio normas. Silpnas ryšys tarp orientacijų (kurios sunkiai keičiamos) ir elgesio normų naudojant pažangias žvejybos technologijas prognozuoja nesunkų reikalavimų taikomoms technologijoms žvejyboje keitimą gamtos valdytojų nuožiūra sulaukiant mažo pasipriešinimo iš žvejų (Bruskotter, Fulton, 2008). JAV pastebėta materialistinės visuomenės požiūrio orientacijos kaita į mutualistinę, kuri, autorių tvirtinimu, vyksta dėl modernizacijos. Autoriai pabrėžia glaudžius ryšius tarp visuomenės vertybinių orientacijų ir žmonių santykių su laukiniais

gyvūnais, pagrindžia tokių tyrimų poreikį ir tikslingumą (Teel et al., 2007). Nors vertybių gamtos atžvilgiu orientacijos tirtos įvairiose šalyse, bet dėl metodikos skirtumų jų korektiškai palyginti, dėl to ir naudoti kaip visumos neįmanoma. Sukurta ir sėkmingai išbandyta nauja metodika gamtos vertybinėms orientacijoms išsiaiškinti bet kokioje kultūroje, kai respondentų prašoma papasakoti istorijų, kurios sukėlė emocijų: džiaugsmą, liūdesį, pyktį ir baimę, tokiu būdu peržengiamas neuniversalumas (pvz., mėgstamų veiklų, kalbos, rašto) (Dayer et al., 2007).

Mažėjant saugomų teritorijų, mokslininkai siūlo sudaryti sąlygas bioįvairovę saugoti privačiose valdose, ypatingą dėmesį skiriant žemių savininkams. Apklausus miškų savininkus Tenesio valstijos Kumberlendo plynaukštėje paaiškėjo, kad priimant su žemės valdymu susijusius sprendimus atsižvelgti į laukinės gyvūnijos ir jos buveinių interesus labiau linkę tie, kurie yra anksčiau gavę valstybinės paramos ar profesionalų miškininkų patarimų (Poudyal, Hodges, 2009). Kanados pajūrio zonoje apklausus miškų savininkus nustatyta teigiama priklausomybė tarp asmens pajamų ir susirūpinimo laukine gamta, bet ypač dideles pajamas gaunančių asmenų rūpestis dėl gamtos nebedidėja (Martnez-Espieira, Hallstrom, 2009). Kalifornijoje buvo atlikta šalia Tildeno regioninio parko gyvenančių žmonių apklausa. Respondentai teigė, kad daugiausia žalos padaroma jų želdiniams. Net 86% respondentų dėl žalos valdžios institucijoms nesiskundė. Kaip parodė tyrimas, maždaug pusė jų dėl žalos buvo kalti patys. 46% apklaustųjų teigė norintys, kad laukiniai gyvūnai ir toliau gyventų netoli jų namų. Autorius išvadose nurodo bendravimo trūkumą tarp parko darbuotojų ir gyventojų (Wambuguh, 2008).

Australijoje kuslapės ir paprastieji riestauodegiai posumai, kaip ir kiti vietinės kilmės gyvūnai, yra saugomi. Paskutiniu metu jų tankumas miestuose yra didesnis nei gamtoje, be to, jie savo veikla trikdo gyventojus, todėl identifikuotas ŽLGK. Apklaustieji Sidnėjaus gyventojai, net ir turėdami nuostolių dėl kuslapių ir posumų, pastarųjų vertę suvokė. Respondentai manė, kad mieste posumams yra per daug pavojų, todėl juos geriausia būtų perkelti į

natūralią gamtą. Žmonės norėtų gauti daugiau informacijos apie šiuos gyvūnus (Hill et al., 2007).

Australijos pakrančių paukščiams daug problemų kelia nepririšti šunys. Šunų savininkai linkę vedžioti pririštus šunis tik tada, kai tą daro kiti žmonės arba tada, kai žino, kad nepririšti šunys kelią grėsmę gamtai. Suvokus, kad šunų savininkams trūksta žinių apie šunų daromą žalą gamtai, rekomenduota plačiau skelbti atitinkamą informaciją ir skatinti socialinių normų laikymąsi (Williams et al., 2009).

Europoje klasikiniu plėšrūnų populiacijų atkūrimo antropogeniniame kraštovaizdyje keliamų problemų pavyzdžiu gali būti žvyrė. Žvyrė yra komercinės medžioklės objektas, tačiau daug jų naikina plėšrūnai (Thirgood, Redpath, 2002). Jungtinėje Karalystėje javinė lingė medžioja paprastąsias žvyres, dėl to kyla konfliktas dėl viržynuose esančių žvyrių išteklių (Harwood et al., 2002).

Daugiausia konfliktų su plėšrūnais Europoje kyla dėl neprižiūrimų ganomų gyvulių. Švedijoje plėšrūnai dažniausiai pjauna avis, pusiau laukinius šiaurinius elnius, rečiau šunis (Sandström et al., 2009). Vilkai žalos gyvulių augintojams padaro ir Suomijoje (Kaartinen, Kojola, 2009). Remiantis funkcinio atsako modeliais buvo paskaičiuota, kiek kainuotų Švedijoje gamtosaugininkų siekis atkurti ir ilgam laikui išsaugoti gyvybingas keturių stambiųjų plėšrūnų rūšių populiacijas. Daugiausia nuostolių būtų dėl ernių ir lūšių (Bostedt, Grahn, 2008). Estijoje rudieji lokiai medžiojami ir kaip plėšrūnai, ir kaip žalą daranti (avilius plėšianti) rūšis (Valdmann et al., 2001). Izraelyje paprastieji šakalai pjauna galvijų jauniklius. Teigiama, kad tai nutiko dėl nevaldomo šakalų populiacijos augimo, prasidėjusio nelegaliai atsikratant gyvulinės kilmės atliekomis (Yom-Tov et al., 1995). Rumunijoje stambieji plėšrūnai dėl konkurencijos su medžiotojais ir žalos ūkininkams daro neigiamą įtaką ir taip silpnai kalnuotų kaimiškų vietovių ekonomikai. Galimos konflikto vietos nustatytos palydovu (Salvatori, Mertens, 2002).

Stambiųjų žolėdžių daroma žala yra kitokio pobūdžio, bet problema sprendžiama panašiais būdais kaip ir plėšrūnų. Briedis visoje Skandinavijoje

ypač svarbus ekologiškai, socialiai ir ekonomiškai kaip medžiojama, kertinė rūšis ir kartu kaip kenkėjas. Pavyzdžiui, Suomijoje 2005 m. miškų savininkams už briedžių žalą išmokėta apie 3 mln. eurų, kasmet dėl briedžių autoavarijose žūsta 3–12 žmonių, o su tuo susijusi žala įvertinta 70 mln. eurų (Pellikka, Salmi, 2008). Estijoje dėl miškų kirtimo padaugėjo tauriųjų elnių ir šernų daromos žalos (Raadik, Cottrell, 2007).

Suomijoje domimasi efektyviu gamtosaugininkų bendradarbiavimu su žemių savininkais gyvūnų valdymo klausimais, jam tobulinti skirta daug tyrimų. Manoma, kad ypač svarbu pasitenkinimas bešališku ir sąžiningu bendravimu, taip pat tikėjimas, kad dalyvaujant galima paveikti sprendimus. Bendradarbiavimas briedžių medžioklės klausimais Suomijoje turi jau dvidešimties metų patirtį. Apklausus suinteresuotas grupes ir valdžios atstovus nustatyta, kad dauguma mano bendradarbiavimą esant naudingą (Pellikka, Salmi, 2008).

Švedijoje apklausų būdu tirtas žmonių požiūris į padidėjusią vilkų populiaciją. Nustatyta, kad neigiamai vilkus vertino žmonės tose vietovėse, kur vyko populiacijos atkūrimo darbai. Tokį požiūrį lemia neigiama gyvulių netekimo patirtis. Teigiamiau vilkus vertino didžiąją visuomenės dalį sudarantys miesto gyventojai. Daugiausia apie vilkus žino medžiotojai. Nustatyta, kad, didėjant žinių, auga ir rūšies priimtumas, tačiau medžiotojų nuomonė apie vilkus yra prastesnė, negu kitų visuomenės narių. XX a. septintajame dešimtmetyje medžiotojai buvo didžiausi vilkų atkūrimo darbų rėmėjai, o dabar juos palaiko mažiausiai (Ericsson, Heberlein, 2003). Šunų užpuolimai gali susilpninti vilkų priimtumą, todėl Suomijoje buvo tiriama, kokiomis aplinkybėmis ir kokius šunis puola vilkai (Kojola, Kuittinen, 2002).

Kroatijoje atlikus pakartotinę visuomenės apklausą dėl vilkų priimtumo ir jų populiacijos valdymo, nustatyta, kad per 4 metus nuomonė pasikeitė, žmonės tapo tolerantiškesni. Autorių teigimu, pasikeitimas galėjo įvykti dėl kartų kaitos – jauni žmonės buvo šviesti vilkų apsaugos klausimais. Pagal padidėjusį abejingumą galima spręsti apie konflikto sumažėjimą (Majic, Bath, 2009). Tai vienas iš nedaugelio tyrimų, įvertinančių nuomonės pokyčius.

Olandijoje nustatyta, kad mutualizmas yra vyraujanti gyventojų GVO orientacija, ir identifikuoti 2 mutualizmo tipai: sąveikos (pagarba, pripažinimas, vengimas skriausti gyvūnus) ir filosofinis, kai gyvūnų teisės prilyginamos žmonių teisėms (Jacobs, 2007).

Brakonieravimas yra pati svarbiausia lūšių nykimo Čekijos Respublikoje priežastis. Anoniminės apklausos būdu nustatyta, kad tik 19,2% medžiotojų pripažino teigiamą šio plėšrūno vaidmenį ekosistemose. Net 36,9% medžiotojų patvirtino, kad jiems yra žinomi neteisėto lūšių medžiojimo atvejai, o 10,3% iš jų prisipažino patys nušovę šiuos plėšrūnus neteisėtai. Kaip rodo apklausos duomenys, jaunimo, studijuojančio medžioklės ūkį, požiūris į lūšį yra pozityvesnis (Červený et al., 2002).

Europoje gyvena penkios autochtoninės stambiųjų plėšrūnų rūšys, kurioms reikalingos didelės teritorijos, Europoje tik nedaugelis saugomų teritorijų gali talpinti daugiau nei kelis šių rūšių gyvūnus (Linnell et al., 2008). Steigiant saugomas teritorijas lūšims, svarbu iš anksto numatyti teritorijos dydį ir jos ekologinę talpą rūšiai. Jei lūšių bus per daug, neišvengiamai kils konfliktų su ūkininkais (Linnell et al., 2001a). Taigi plėšrūnų išgyvenimas įmanomas tik saugant juos ir žmonių naudojamose teritorijose, kur kyla daug konfliktų. Kita problema, kad kai kurios populiacijos yra izoliuotos. Rūšys išliks, nes sugebėjo adaptuotis dabartinės Europos kraštovaizdyje, taigi ilgalaikio išsaugojimo perspektyva yra reali (Linnell et al., 2001b).

Vilkams ir kitiems plėšrūnams tinkamiausios teritorijos dabartinėje Europoje yra kalnuotose vietose (Jędrzejewski et al., 2005a; Ciucci et al., 2003). Tokiose vietovėse klimato ir geomorfologinės sąlygos yra mažiau tinkamos žmogaus veiklai, todėl plėšrūnai beveik netrikdomi, o miškų ir grobio jiems pakanka (Promberger et al., 2000).

1.2. Gyvūnų populiacijų valdymo problemos

Laukinės gamtos valdymo, kaip taikomojo mokslo pagrindai, buvo sukurti Šiaurės Amerikoje. Aldo Leopold – pirmas kompleksinio gamtos išteklių problemų sprendimo ir mokslu pagrįsto laukinės gamtos valdymo

pradininkas (Leopold, 1933). Dabar tai praktikuojama daugelyje pasaulio šalių. Mokslas, apimantis eksploatacijos reguliavimą, buveinių apsaugą ir gerinimą, populiacijų inventorizavimą ir monitoringą, yra susijęs su ekosistemų tyrimais. Su aplinkos etika ir filosofija susiję Leopold darbai (Leopold, 1938; 1949) turėjo įtakos aplinkosauginių judėjimų vystymuisi po Antrojo pasaulinio karo.

Žmonių populiacijai augant, daugėja ir žmonių sąveikos su laukine gamta atvejų (Morzillo et al., 2007b). Šiaurės Amerikoje stambiųjų plėšrūnų populiacijos padidėjo dėl jiems palankių įstatymų net ir nepaisant žmonių populiacijos augimo (Linnell et al., 2001b). Žmonių ir laukinės gamtos sąveikų plėtra veda į naują laukinės gamtos valdymo paradigimą, kai valdytojai, užuot sutelkę visą dėmesį į rūšių ekologinius poreikius, vis labiau pripažįsta ir vertina poreikį integruoti piliečius į laukinės gamtos valdymo sprendimų priėmimą (Morzillo et al., 2007b). Planuojant stambiųjų plėšrūnų populiacijų valdymą lemiamas veiksnys gali būti visuomenės vaidmuo. Pavyzdžiui, Norvegijoje apie 50% vilkų populiacijos buvo išnaikinta dėl visuomenės spaudimo (Linnell et al., 2002a). Rekomenduojama priimant valdymo sprendimus tinkamą dėmesį skirti tiek žmogiškojo aspekto, tiek ekologijos tyrimams (Linnell, et al., 2008). Teigiama, kad baimė vilkams egzistuoja daugiau dėl jo, kaip simbolio, nei dėl jo fizinių savybių (Midgley, 2001). Šiuolaikiniame kontekste šis simbolizmas yra susijęs su vietinės kontrolės pradimu centrinei valdžiai ir didmiesčių populiacijoms (Bjerke et al., 2000). Baimė gali lemti požiūrius į laukinę gyvūniją. Žinios, kokių išgyvenimų sukelia susidūrimai su laukine gamta, gali padėti kuriant valdymo strategijas (Kaltenborn et al., 2006).

Naujausi tyrimai akcentuoja nebe žmonių elgesį ir požiūrį į laukinę gamtą, o fundamentinį jų įsitikinimų struktūros supratimą. Įsitikinimai nulemia požiūrius ir lemia žmonių elgesį laukinės gamtos atžvilgiu (Raadik, Cottrell, 2007). Rizikos suvokimas sąlygoja požiūrį ir elgesį su gyvūnais. Piliečių suvokiama rizika gali prieštarauti ekspertų sukurtam rizikos įvertinimui. Todėl ekspertų parengta informacija visuomenės gali būti nepriimta (Slovic, 1987). M. Gore ir kt. (2007a, b) nustatė, kad juodųjų lokių ir žmogaus konflikto kontekste ne visi specialistų ir visuomenės įsitikinimai sutampa. Vertimas

saugoti aplinką ir turėti nevertotojiškus nusistatymus gamtos atžvilgiu pasikeitė nuo paprastų konkurencinių santykių tarp žmonių ir laukinės gamtos iki politinio konflikto tarp žmonių ir tarp institucijų (Hill, 2004).

Yra dvi principinės ŽLGK sprendimo strategijos – **konfliktų sušvelninimo** ir **konfliktų prevencijos**. Pagal pirmąją rezultatai yra pasiekiami greitai, bet yra trumpalaikiai, nes konflikto priežastys lieka nepakeistos, o pagal antrąją laukiami rezultatai gaunami negreitai, bet būna ilgalaikiai.

Letali kontrolė yra seniausiai praktikuojama konfliktų sprendimo priemonė, tačiau būtent dėl šio metodo išnyko ne mažiau kaip dvi rūšys: kuoduotoji karakara ir Folklendo salų vilkas, nemažai „konfliktiškų“ plėšrūnų rūšių buvo priverstos apleisti gyvenamąsias vietas (Woodroffe et al., 2002). Tačiau šis metodas yra labai efektyvus (Linnell et al., 2008). Ištyrus, kad letali vilkų kontrolė yra labai efektyvi, Minesotoje rekomenduota pirmiausia šaudyti suaugusius, problemų keliančius patinus. Dar pažymima, kad vaikščiojimas imituojant spąstų dėjimą yra pigesnis už tikrą gaudymą spąstais (Harper et al., 2008). Kelių didelės vilkų šeimos narių pašalinimas turi nedidelį poveikį tolesnei reprodukcijai. Rekomenduojama, kad rekolonizuojančių vilkų populiacijų valdytojai apsiribotų vienišų individų ar teritorinių porų letalia kontrole, nes selektyvus šeimos narių eliminavimas gali būti sunkesnis (Brainerd et al., 2008).

Mažinant stambiųjų plėšrūnų išmedžiojimo riziką, Estijoje aplinkos ministerija kasmet nustato kvotas pagal rūšį ir pagal regioną. Kvotų dydis paremtas monitoringo rezultatais, o sprendimai priimami kartu su pareigūnais, mokslininkais, aplinkosaugininkais ir medžiotojais (Männil, 2005).

Tvoros ir kiti fiziniai barjerai sumažina plėšrūnų daromus nuostolius, tačiau jie nėra ideali priemonė, nes riboja gyvūnų migracijas. Be to, didelės išlaidos ir darbo sąnaudos įrengiant tvoras negarantuoja visiškos apsaugos (Woodroffe et al., 2002; Distefano, 2005).

Kompensacijos sistemos paremtos pinigų skyrimu nukentėjusiems arba galintiems nukentėti ūkininkams arba privilegijų skyrimu – naudoti tam tikrus

saugomų teritorijų išteklius. Mokėti kompensacijas grynaisiais mažiau populiariu dėl ribotų biudžetų, ilgo biurokratijos darbo, be to, didelės kompensacijos gali pritraukti veltėdžių į ŽLGK zonas (Distefano, 2005). Leidimai naudoti gamtos išteklius žmones nuteikia palankiau ŽLGK, ugdo šeiminingumą, atsakomybę, išprusimą gamtos atžvilgiu (Sekhar, 1998). Gyvulių draudimas skatina geriau saugoti galvijus (Mishira et al., 2003).

Saugomų teritorijų steigimas – viena geriausių priemonių. C. Rondinini ir L. Boitani (2007) skaičiavimais, rudojo lokio ir vilko apsauga kainuotų maždaug 4 kartus brangiau kompensuojant už avininkystei padarytą žalą, nei sukuriant teritorijas, kuriose plėšrūnai galėtų maitintis natūraliu grobiu. Tačiau saugomos teritorijos nepanaikina visų plėšrūnų apsaugos problemų (Woodroffe et al., 2002). Rezervatų dydžiai netenkina saugomų stambių rūšių ekologinių poreikių, todėl jas reikia saugoti ir daugiafunkcinėse žemėse, už saugomų teritorijų ribų. Turi būti išskiriamos pereinamosios zonos, kuriose galiotų skirtingos populiacijų valdymo priemonės, medžioklės taisyklės, kompensavimo schemas. Tam reikalingas tarpvalstybinis bendradarbiavimas (Linnell et al., 2002a).

1.3. Vilkų, lūšių, lokių ir stumbrų apsaugos politiniai-teisiniai aspektai

Europoje

Nors vilkai buvo labiausiai paplitę stambūs plėšrūnai, dabar kartu su lūšimi ir ruduoju lokiu jie įrašyti į Tarptautinę Raudonąją knygą. 2008 m. šiems plėšrūnams skirta „mažesnės grėsmės“, o stumbrui – „nykstančios rūšies“ kategorija (IUCN 2010). Šių žinduolių apsauga ir jos būdai įteisinti tarptautiniais susitarimais: Biologinės įvairovės (Rio de Žaneiro) konvencija, Vašingtono (CITES) konvencija (vilkas ir lokys – I, II prieduose, lūšis – II priede), Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos (Berno) konvencija (vilkas ir lokys – II priede, lūšis ir stumbras – III). Berno konvencijos taryba 1999 m. pasirašė LCIE parengtus stambiesiems plėšrūnams valdymo planus, tai buvo pradžia diegiant požiūrį, kad rūšis reikia saugoti populiacijos lygmeniu (Linnell et al., 2008). Europoje pripažįstama, kad šių

plėšrūnų valdymas yra ne vienos, o kelių šalių užduotis koordinuojant veiksmus (Linnell et al., 2007). Berno konvencijos komisija parengė rekomendacijas, susijusias su stambiųjų plėšrūnų apsauga. Išleistos rekomendacijos vilkų apsaugai, skatinta kurti veiksmų planus (Recommendation No. 17 (1989)). Pateiktos rekomendacijos lūšių apsaugai Europoje (Recommendation No. 20 (1991)). Europos šalims rekomenduojama saugoti retuosius žinduolius – stumbrus, lūšis, lokius ir vilkus. Rekomenduojama parengti ir įgyvendinti šių gyvūnų apsaugos ir atkūrimo planus (Recommendation No. 43 (1995)). Valstybėms rekomenduota identifikuoti laukines faunos rūšis, kurioms reikalingi veiksmų planai ir juos sukurti (Recommendation No. 59 (1997)). Rekomenduota sukurti lūšių ir vilkų nacionalinius veiksmų planus ((Recommendation No. 74 (1999)). Lietuvai, Baltarusijai, Estijai, Latvijai ir Rusijai rekomenduota įsteigti darbinę grupę kooperacijai regione stambiųjų plėšrūnų valdyme (Recommendation No. 82 (2000)). Rekomenduota parengti ir vykdyti (arba stiprinti) nacionalinius veiksmų planus dėl stumbro atsižvelgiant į LHI parengtą strategiją T-PVS/Inf(2003)20E (Recommendation No. 102 (2003)). Rekomenduota bendradarbiauti šalims saugant stambiuosius plėšrūnus. Vienas iš rekomenduojamų kompleksų – lokių, vilkų ir lūšių tarptautinė apsauga Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje (Recommendation No. 115 (2005)). Kaip pavyzdys nurodoma lūšių apsaugos strategija Alpėse (Molinari-Jobin et al., 2003).

Buveinių direktyvoje lūšis, lokys ir stumbras įrašyti į II ir IV, vilkas – II, IV ir V priedus. Šios rūšys (su išimtimis šalims) yra europinės svarbos, joms būtina griežta apsauga ir privaloma steigti specialios apsaugos teritorijas.

1.4. Stambiųjų žinduolių tyrimai kaimyninėse šalyse ir Lietuvoje

Genetiniai tyrimai, įvertinantys rūšių grynumą ir genotipų įvairovę, yra aktualūs svarstant globaliu ar vietiniu lygiu nykstančių organizmų valdymo priemones. Vilkas – vienas judriausių didelių atstumus įveikiančių plėšrūnų. Rytų Europoje vilkų genetinė struktūra nėra vienalytė ne dėl barjerų

migracijoms, ji koreliuoja su klimatu, buveinių tipu ir mitybos sudėtimi (Pilot et al., 2006). Sumažinus vilkų skaičių ir jų buvusį arealą Europoje, vilkai sugebėjo išlaikyti aukštą genetinio polimorfizmo lygį visur, išskyrus Italiją ir Švediją (Jędrzejewski et al., 2005b). Skandinavijoje rasta įrodymų, kad vilkų ir šunų hibridizacija pasitaiko natūraliose vilkų populiacijose, keliama hipotezė, kad hibridizacija priklauso nuo vilkų tankio ir trikdymo (Vila et al., 2003). Latvijoje dvylikoje iš 31 vilko DNR rasta fragmentų, kurie leidžia spėti apie hibrido su šunimi kilmę (Andersone et al., 2002a). Lyginant Latvijos, Estijos ir Lenkijos lūšių genotipų analizės duomenis, nustatytas Lenkijos lūšių genetinis specifiškumas dėl izoliuotumo, į kurį siūloma atsižvelgti planuojant rūšies apsaugos planavimą Lenkijoje (Schmidt et al., 2009b).

XX a. pradžioje stumbrų populiacija dėl sumažėjimo buvo ant išnykimo ribos. Genofondo nuskurdimas pasireiškia mažesniu prisitaikymo laipsniu ir dabar (Pucek et al., 2004, Balčiauskas, 2004a). Ankstyvuojų stumbrų atkūrimo periodu šie gyvūnai buvo kryžminami su Amerikos bizonais ar galvijais. Siekiant atkurti ir išsaugoti gyvibingas stumbrų populiacijas, domimasi tiek stumbrų kilme (hibridizacija), tiek genetinės įvairovės lygiu (Pucek et al., 2004; Luenser et al., 2005).

Mitybos tyrimai rodo, kad vilkas yra elniniams prioritetą teikiantis oportunistinis plėšrūnas (Okarma, 1995). Vilkai lengvai prisitaiko maitintis lokaliai gausiais antropogeninės kilmės maisto šaltiniais – gyvuliais, įvairiomis atliekomis. Gyvulių puldinėjimas gali priklausyti nuo jų priežiūros būdo, o ne nuo laukinio grobio stokos. Kai kur Europoje vilkai limituoja elnių ir briedžių tankį ir turi didelės reikšmės bendram kanopinių mirtingumui: 42,5% elnio, 34,5% briedžio, 25,7% stirnos, bet tik 16% šerno. Šernų tankumą daugiau lemia ąžuolų ir bukų derliaus gausa ar sniego gylis, nei vilkų įtaka (Okarma, 1995). Vilkų mitybos duomenys labai svarbūs sprendžiant konfliktus ar vengiant jų su kontroversinėmis interesų grupėmis, nes vilkų mityba – pagrindinis konfliktų šaltinis.

Estijoje Alam-Pedjos rezervate tiriant vilkų mitybą, 37% ekskrementų buvo rasta šerno, 30,5% briedžio ir 12,1% ekskrementų – stirnos liekanų.

Briediena sudarė 77,5% visos suvartotos kanopinių biomasės. Padaryta išvada, kad, nesant pakankamai stirnų, pagrindiniu vilkų medžioklės objektu tampa šernai ir briedžiai (Kubarsepp, Valdmann, 2003). H. Valdmann ir kt. (2005) palygino lūšių ir vilkų mitybą Estijoje ir Latvijoje. Lūšių mityba beveik nesiskyrė, jos pagrindą sudarė kanopiniai, ypač stirnos. Vilko mityba skyrėsi labiau: kanopiniai Estijoje ir Latvijoje sudarė 63% ir 44%, šernai 17% ir 32%. Mitybinės nišos persidengimo indeksai rodo, kad abiejų plėšrūnų mityba yra panaši.

Latvijoje priklausomai nuo metų laiko, tyrimo laikotarpio ir vietos vilkų pagrindinę mitybą pagal suvartotą biomasę sudaro: elniai ~60%, šernai ~27%, bebrai ~6% (Andersone, 2003a; Andersone, 2003b; Andersone, Ozoliņš, 2004; Žunna et al., 2009). Naminių gyvūnų dvėseną sudarė iki 13%, bet tik žiemą (Andersone, 2003b). Bebrų suvartojimas po 2000-ųjų sumažėjo lyginant su tyrimais, atliktais prieš dešimtmetį, nes padaugėjus kanopinių vilkai labiau medžiojo juos. Kanopiniai yra tinkamesni vilkų kūno dydžiui, gyvenimui šeimomis ir socialiniam medžioklės tipui (Mech, 2003; Žunna et al., 2009). Ž. Andersone (2003b) teigimu, konfliktų su ūkininkais kyla dėl per daug intensyvios kanopinių medžioklės, dėl ko vilkams pritrūksta natūralaus grobio.

Lenkijoje vilkai selektyviai maitinasi tauriaisiais elniais (Jędrzejewska et al., 1994; Jędrzejewski et al., 2000). Tai dažniausia elnių žūtis priežastis (Jędrzejewski et al., 1992). Beskidų kalnuose elnių patinai vilkų pjaunami dažniau nei patelės, o jaunikliais vilkai minta rudenį ir žiemą (Smietana, 2005). Stumbrų vilkai neįveikia, o briedžiai tampa pagrindiniu grobiu tik tada, kai smulkesnių gyvūnų nepakanka (Okarma, 1995). Stirnos vilkų mityboje užima antrąją vietą (Nowak et al., 2005), nors H. Okarma (1995) teigia, kad vilkai stirnomis minta ne visur, o tik ten, kur jų gausumas yra ypač didelis. Šernais vilkai maitinasi mažiau nei tikėtina pagal jų proporciją tarp kanopinių (Jędrzejewska et al., 1994). Kai kur vilkai šernų visai neėda (Okarma, 1995). Prieš dvidešimt metų didelę dalį vilkų mityboje užėmė jaukui naudota naminių gyvulių mėsa – ji sudarė vidutiniškai daugiau kaip trečdalį skrandžio turinio

(Leśniewicz, Perzanowski, 1989). Vakarų Karpatuose, nepaisant daugybės ganomų avių, vilkų mityboje jos sudarė tik 3% maisto pagal biomasę. Dauguma puolimų užfiksuota rugpjūtį–rugsėjį ganyklose, nutolusiose daugiau nei 50 metrų nuo pastatų. Vilkų užpuolimus palengvina avių nepriežiūra (Nowak et al., 2005).

Beloveže lūšys, kaip ir vilkai, specializuojasi misti kanopiniais (Reig, Jędrzejewski, 1988; Jędrzejewski et al., 1993). Elnių jaunikliai ir stirnos – pagrindinis lūšių grobis (Okarma et al., 1995), o lūšys – pagrindinė stirnų žūties priežastis (Okarma et al., 1997). Lūšių reprodukcija labai priklauso nuo stirnų ir elnių populiacijų svyravimų. Jos lemia stirnų gausumą, o vilkai jų skaičių sumažinti gali tik lokaliai (Okarma et al., 1995). Vilkai Lenkijos rytinėje dalyje suvartoja ne daugiau kaip 6,3–9,0% kanopinių biomasės - tai neturėtų stipriai paveikti medžiojamų gyvūnų išteklių (Głowacinski, Profus, 1997).

Baltarusijoje vilkų mityba irgi oportunistinė. Nors jie dažniau maitinasi kanopiniais, bet prioriteto kuriai nors rūšiai nenustatyta. Vilkų mitybinė niša siauriausia, kai kanopinių daug. Trūkstant kanopinių, vilkai minta naminiais gyvūnais, kiškiais, usūriniais šunimis ir bebrais. Kai dėl nevaldomos medžioklės krizės metu Baltarusijoje kanopinių sumažėjo kelis kartus, vilkų racione naminių gyvūnų dalis siekė apie 38% vietoje buvusių 5–6%. Dėl konservatyvios elgsenos, pasikeitus sąlygoms, vilkų mitybos įpročiai pakinta tik po 1–2 metų (Sidorovich et al., 2003). 1984–2004 m. duomenimis, Baltarusijoje lūšys dažniausiai mito kiškiais, stirnomis ir teterviniais paukščiais. Lūšių populiacijos dydis priklausė nuo stirnų gausos, tai įrodo stirnų išskirtinę reikšmę lūšių mitybai (Sidorovich, 2006).

J. Prūsaitės (1961b) duomenimis, 1958–1959 metų žiemomis net 12% vilkų maisto Lietuvoje sudarė šuniena. Vėlesnių tyrimų duomenimis, vilkų mityboje Kamanų rezervate vyravo kanopiniai – elniai, stirnos ir šernai (Špinkytė-Bačkaitienė et al., 2009b). Nurodoma, kad aštuntajame dešimtmetyje lūšys Lietuvoje dažniausiai mito kiškiais (71,4%), stirnomis (35,7%) ir paukščiais (14,3% atvejų skrandžiuose) (Prūsaitė, 1988). Vilkai

Lietuvoje 1956–1959 kasmet papjaudavo iki 3000 galvijų, kiaulių, šunų ir paukščių (Prūsaitė, 1961a, b). Apklausų būdu nustatyta, kad 1995 m. vilkai papjovė apie 1000 naminių gyvūnų, daugiausia avių (Bluzma, 1999). Preliminariai 2001 m. vilkai papjovė 400–1200 naminių gyvūnų, daugiausia galvijų (Balčiauskas et al., 2002). Latvijoje vilkai nuostolių pridaro gerokai mažiau, vasarą daugiau pjauna galvijus, o žiemą – šunis (Ozoliņš, Andersone, 2000).

L. Balčiausko (1999) duomenimis, miškas stumbrams yra antraeilės svarbos, labiau reikalingas praleisti žiemai ar išvengti pavojaus. Sulaukėjusių stumbrų banda Lietuvoje gyvena miškelių-pievų-žemės ūkio plotų mozaikoje (Balčiauskas et al., 1999). Lietuvoje didelę maisto dalį stumbrams sudaro žemės ūkio produkcija: žiemą – jos likučiai, o rudenį – dar nenuimtas derlius. Stumbrų mityba pasėliuose yra mokslinėje ir visuomeninėje spaudoje nurodoma konflikto priežastis, tačiau, palyginti su kitų kanopinių daroma žala, ji yra nedidelė (Balčiauskas, 1999; 2004a). Kita žinoma, žmogui nepageidaujama veikla – žala miškų ūkiui (Balčiauskas, 2004a), taip pat nėra didelė.

Daug kitų **plėšrūnų ekologijos tyrimų** atliekama Lenkijoje. Aptartas vilkų paplitimas ir tankumas lyginant pietinę ir šiaurinę Lenkijos dalis (Jędrzejewski et al., 2005a). W. Jędrzejewski ir kt. (2008) nustatė vilkų ekologinę talpą Lenkijoje. Autorių teigimu, jų naudotą buveinių tinkamumo modelį galima taikyti ir kitoms panašiose geografinėse sąlygose esančioms šalims, t. y. ir Lietuvai. Belovežo girioje nustatyta, kad žalos daroma ten, kur vilkams miško tenka mažiau (Jędrzejewski et al., 2004a).

Belovežo girioje ištirta lūšių populiacijos dinamika, demografija ir individuali teritorija (Jędrzejewski et al., 1996). Nustatytas lūšių teritorijos dydis įvairiais jų gyvenimo etapais ir skirtingu metų laiku (Schmidt et al., 1997). Rasta skirtumų tarp patelių ir patinų judėjimo bei priklausomybė nuo metų laiko ir individualios medžioklės ciklo (Jędrzejewski et al., 2002a). Nustatyta, kad miškų fragmentacija, retumas, gyvenvietės ir transporto

infrastruktūra turi neigiamos įtakos lūšims. Lenkijoje lūšys gyvena ten, kur miškingumas yra didesnis nei 40% (Niedzialkowska et al., 2006).

Stambiųjų plėšrūnų konkurencija veikia jų išgyvenimą ar demografinę populiacijos struktūrą. Belovežo girioje nustatyta, kad vilkai ir lūšys gali koegzistuoti dėl buveinės heterogeniškumo ir mitybinės specializacijos, teikdami pirmenybę skirtingam grobiui (Schmidt et al., 2009a). Įrodyta, kad vilkų ir lūšių užimamos teritorijos Belovežo girioje plačiai persidengia, tačiau jos naudojamos skirtingai, o medžioklinis šių rūšių elgesys labai skiriasi (Schmidt et al., 2009b).

Lenkijoje plėtojami ir vilkų etologijos tyrimai. Išsiaiškinta, kad vilkų aktyvumas paros metu labiausiai priklauso nuo medžioklės ritmo (Theuerkauf et al., 2003). Tirtos vilkų teritorijos žymėjimo ypatybės (Zub et al., 2003). Nustatyta, kad vilkai kaukia pagrindinėje savo teritorijos dalyje, dažniausiai nuo liepos iki spalio (pikas – rugpjūtį), aprašytos geriausios sąlygos maksimaliam atsakymų dažniui (39%) į viliojimą pamėgdžiojant (Nowak et al., 2007).

Išsiaiškinta, kad vilkų ekologinė talpa (K) Latvijoje yra 1066–1092 individai, o lūšių – 971–1188 individai (Kawata, 2008). Tyrimais paaiškinti kanopinių ir plėšriųjų žvėrių tarpusavio santykiai Latvijoje; autoriaus teigimu, lūšies konkurentas yra vilkas, tuo tarpu vilkui lūšis nėra konkurentas (Kawata, 2008).

Estijoje tirta vilkų ir lūšių helmintofauna (Moks et al., 2006). H. Valdmann ir kt. (2004) po analogiškų lūšies tyrimų teigia, kad apsikrėtimas parazitais lūšių populiacijos būklei įtakos neturi.

Lietuvoje vilko ir kitų šuninių šeimos žvėrių biologija ir morfologija, mityba bei veisimasis išsamiau ištirti tik praeito amžiaus viduryje (Prūsaitė, 1961b), lūšies – septintajame dešimtmetyje (Matuzevičius, 1972). Teigiama, kad vilkai gyvena miškuose ir pelkynuose (Fauna, 1998). Ši ypatybė per laiką pakito nedaug (Balčiauskas ir kt., 1999), tačiau padažnėjo atvejų, kai vilkai aptinkami antropogenuose buveinėse (Balčiauskas, 2002). Vilkų ekologija

pastaraisiais metais Lietuvoje netyrinėta (Bluzma, 1999; Balčiauskas, 2002, 2008).

Lietuvoje lūšyse rasta 8 rūšių, o vilkuose 16 rūšių helmintų, kurių dvi rūšys yra pavojingos žmogui (Kazlauskas, Prūsaitė, 1976). Duomenys apie pasiutligę skirtingi: per 1994–2003 m. pasiutligė buvo įtarta 7 vilkams ir 2 lūšims (Razmuvienė, 2004). Per 1990–1999 m. Lietuvoje pasiutlige sirgo 1 vilkas, Lenkijoje ir Latvijoje – po 5, Baltarusijoje – 1, Estijoje – nei vieno (Linnell et al., 2002a).

Vilkų populiacijų erdvinė struktūra išsamiausiai ištirta Rusijoje (Bibikov et al., 1983) ir Lenkijoje (Jędrzejewska, Jędrzejewski, 1998). Vilkų vados dydis nagrinėtas Rusijoje (Bibikov, 1985) ir Latvijoje (Ozoliņš, Andersone, 2000). Latvijos mokslininkai nustatytė, kad vilkų individualią teritoriją labai veikia medžioklė (Ozoliņš, Andersone, 2000). Patelių skaičiaus padidėjimas populiacijoje rodo žmogaus įtaką, pvz., per didelį išmedžiojimą (Bibikov, 1985). Lietuvoje tokių tyrimų iki šiol nebuvo. Vilkų sumedžiojimo dinamika apžvelgta R. Špinkytės-Bačkaitienės ir K. Pėtelio (2009a), o paplitimas buvo nagrinėtas pagal apklausų duomenis ir remiantis miškininkų atliktomis apskaitomis (Balčiauskas, 2008). Vilkų ir žmogaus tiesioginiai konfliktai buvo nagrinėjami pasauliniame kontekste (Linnell et al., 2002).

Rudieji lokiai Lietuvoje netirti dėl to, kad ši rūšis gyvena ne nuolatos (Prūsaitė, 1988). Vis dėlto pastaraisiais dešimtmečiais registruota keliasdešimt rudųjų lokių užklydimo į Lietuvą faktų (Balčiauskas ir kt., 1999). Lokiai užklysdavo net į Vilniaus apylinkes (Balčiauskas et al., 2005b). Šie faktai sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą.

Stambiųjų plėšrūnų priimtino visuomenei tyrimai Baltijos šalyse pradėti prieš dešimtmetį. Paaiškėjo, kad, nepaisant šimtmečius trukusio koegzistavimo, didelė apklaustųjų dalis bijo vilkų, lūšių ir lokių (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001; Randveer, 2001; Andersone, Ozoliņš, 2002).

Vilkų skaičius praeitame šimtetyje Latvijoje kito nuo 17 individų naikinimo kampanijų metu iki maždaug 1000 palankiais jiems periodais

(Andersone, 2003a). Paskutinį dešimtmetį vilkų populiacijos valdymas Latvijoje pasikeitė nuo neribojamo persekiojimo iki griežtos kontrolės stabiliam populiacijos lygyje (Žunna et al., 2009). Dar 1997–1999 m. Latvijoje už sumedžiotus vilkus buvo mokamos premijos (Andersone, Ozoliņš, 2002). Latvijoje 2001–2002 m. pirmą kartą atlikta visuomenės apklausa dėl trijų stambiausių šalyje plėšrūnų rūšių (Andersone, Ozoliņš, 2002). Nustatyta, kad lūšių populiacija Latvijoje priklauso nuo stirnų skaičiaus, dėl kurių lūšys konkuruoja su medžiotojais (Ozoliņš et al., 2010). Apklausa parodė, kad Latvijoje visuomenės požiūris į lokius yra pozityvesnis, negu į vilkus ar lūšis (Andersone, Ozoliņš, 2004a).

1804–1853 m. cerkvių įrašų analizė parodė, kad per tą laikotarpį Estijoje vilkai paprovė 111 žmonių, iš kurių 108 buvo vaikai. Rytų Estijoje paskutinis letalus konfliktas su vilkais dokumentuotas 1873 m. (Andersone et al., 2002b). Tokie atvejai sąlygoja neigiamą žmonių požiūrį, kuris ėmė keistis dabar, kai miestiečiai vilkų nebemato. Žmonių požiūris buvo labai svarbus rengiant Estijos stambųjų plėšrūnų populiacijų valdymo planą (Randveer, 2001).

2006 metais pagal universalią GVO nustatymo metodiką apklausus respondentus Estijos salose, nustatyta mutualistinė GVO, kiti dažniausiai pasitaikiusios GVO buvo „pagarba“, „atrakcija-domėjimasis“, „medžioklė-žvejyba“, „environmentalizmas“ ir „racionalumas-moksliškumas“ (Raadik, Cottrell, 2007).

Atkreipus dėmesį į visuomenės nuomonę, Lenkijoje vilkai žymėjimui pradėti gaudyti tinklais (Okarma, Jędrzejewski, 1997). Lenkijoje respondentų požiūris į lūšį skiriasi nuo kitų regionų – jis nepriklauso nuo gyvenamosios vietos (Bath et al., 2008).

Nemažai darbų žmogiškojo aspekto plėšrūnų klausimais atlikta vykdant projektą „Lietuvos ekologinė įvairovė“; apklausa 1997-1999 m. atlikta apie tris stambųjų plėšrūnų rūšis. Skelbti rezultatai apie bendrą Lietuvos respondentų požiūrį į vilkus (Balčiauskas, 2001), įvertinti visuomenės įsitikinimai apie vilkus ir baimė (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001). Apklausų būdu įvertinta preliminari 1999–2001 m. vilkų padaryta žala Lietuvoje. Nustatyta, kad

galvijai, avys ir šunys pajauti daugiausia vasarą ir rudenį ne tik ganyklose, bet ir arti namų. Dažniausiai, gyvūnai nebuvo saugomi dieną, o naktį palikti ganykloje. Žmonės, patyrę nuostolių, buvo labiau priešiški vilkams (Balčiauskas et al., 2002). Šiaurės vakarų regionas analizuotas detaliau, įvardytas kaip labiausiai vilkų apgyvendintas (Balčiauskas, Volodka, 2001). 2003–2005 projekto „Large Carnivores in Northern Landscapes: an Interdisciplinary Approach to Their Regional Conservation“ metu surinktų apklausos duomenų pagrindu rasti vilkų priimtumo skirtumai tarp gyventojų iš skirtingų Lietuvos regionų (Balčiauskas, Kazlauskas, 2008). Tiriant medžiotojų požiūrį nustatyta, kad daugelis jų yra nepatenkinti dabartine valdžios institucijų veikla medžioklės teisėje ir jie patys norėtų labiau dalyvauti sprendimų priėmimo procese (Kavaliauskaitė et al., 2005a). Krekenavos regioniniame parke apklausų būdu nustatytas žinių apie gamtos vertybes sklaidos trūkumas (Volodka et al., 2005). Žemaitijos nacionaliniame ir Kurtuvėnų regioniniame parke įvertintos vietinių gyventojų žinios apie gamtos vertybes ir nuomonė apie saugomas teritorijas (Kavaliauskaitė et al., 2005b). Įvertintos visuomenės žinios apie gamtą (Kavaliauskaitė, 2007). Charakterizuotas žiniasklaidos vaidmuo ekologinių pateikiant ekologines žinias, nustatyti 4 pagrindiniai veiksniai, lemiantys susirūpinimą aplinka: antropocentrizmas, individuali motyvacija, materialinė gerovė ir veiksmų mišinys (Juraitė, 2002b). Nepaisant atliktų tyrimų, vis dar trūksta duomenų apie svarbių socialinių grupių – medžiotojų ir miškininkų nuomonę plėšrūnų klausimu (Balčiauskas, 2002).

Palyginti kai kurie kaimyninėse šalyse atliktų socioekologinių tyrimų duomenys: lietuvių ir estų požiūris skyrėsi priklausomai nuo gyvenamosios vietos, kaimo gyventojai identifikuoti, kaip mažiausiai palaikantys vilkų apsaugą (Balčiauskas et al., 2005a); rasti skirtumai tarp Lenkijos ir Lietuvos respondentų nuomonės apie vilkus labiausiai priklausė nuo vilkų valdymo politikos skirtingose šalyse (Balčiauskas et al., 2007); rasta lūšių priimtumo priklausomybė nuo apsaugos režimo Baltijos šalyse (Balčiauskas et al., 2010).

Patvirtinta prielaida, kad pagrindinė kliūtis vilkų priimtinumui visuomenėje yra jų daroma žala (Balčiauskas et al., 2002).

Visuomenės apklausų, susijusių su stumbrais, Lietuvoje atlikta nedaug. 2004 m. rengiant stumbrų perkėlimo į aptvarus programą apklausti savininkai dėl galimo žemių pardavimo stumbryno reikmėms, parašyti du bakalauro darbai, bet duomenys neskelbti. Siekdami išsiaiškinti žmonių žinias apie Krekenavos regioninio parko vertybes, Volodka ir kt. (2005) nustatė, kad pusei ten gyvenančių žmonių stumbrynas ir stumbrai yra svarbiausias gamtos objektas.

Stambiųjų plėšrūnų skaičius ir jų apsaugos priemonės – tai fonas, nemaža dalimi sąlygojantis šių gyvūnų priimtinumą visuomenei. Šie duomenys Lietuvoje iki 2000 metų nėra pakankami – trūksta medžiojimo duomenų rajonuose, yra nesutapimų (Balčiauskas, 2002, 2008).

Dėl fragmentacijos ir nesubalansuotos medžioklės tarpukario metu lūšys Lietuvoje buvo beveik išnykusios (Prūsaitė, 1988). Po A. Matuzevičiaus (1972) tyrimų vienintelė informacija apie jų populiacijų būklę buvo medžiotojų ir miškininkų vykdytų apskaitų duomenys, kurie nemaža dalimi buvo formalūs ir subjektyvūs, o jų tikslumas nedidelis (Retųjų ..., 2009). Vėliau atlikti detalesni vilkų ir lūšių paplitimo, gausumo bei populiacijų tankio Lietuvoje tyrimai, kurių rezultatai panaudoti organizuojant ir vykdant šių žvėrių monitoringą (Bluzma 1999; 2000; Bluzma, Baleišis, 2001). Daugiausia lūšių Lietuvoje buvo XX a. 8–9 dešimtmetyje (apie 150–200) (Bluzma, 2007). Rūšis buvo nereta tik didžiausiuose šalies mišriuose miškuose (Balčiauskas, 1996). Iki Antrojo pasaulinio karo vilkų Lietuvoje buvo nedaug, 112–280 individų, bet pokariu pagausėjo: 1948 m. Lietuvoje buvo 1723 individai (Balčiauskas, 2008). Ž. Andersone et al. (2002b) skaičiavimais, vilkų populiacija tuo metu buvo po 1000 ind. kiekvienoje Baltijos šalyje, 1947–1950 m. Baltijos šalyse iš viso buvo daugiau nei 3000 vilkų. Dėl didelės žalos vilkai pradėti intensyviai naikinti. 1960–1975 m. jų liko mažiau nei 200 individų (Balčiauskas, 2008). Tai sutapo su visų laikų plėšrūnų populiacijos dydžio minimumu visoje Europoje (Linnell et al., 2008). 1980-aisiais populiacija pradėjo atsikurti ir

1990-aisiais jos dydis svyravo arti 600 individų, nepaisant medžioklės (Balčiauskas, 1996; 2008). Toks pagausėjimas paskutiniajame dešimtmetyje užfiksuotas ir kaimyninėse šalyse (Ozoliņš, Andersone, 2000; Ozoliņš, Andersone, 2001; Lõhmus, 2001; Balčiauskas, 2002). 1997 m. kiekvienoje šalyje buvo netoli 1000 individų (Andersone et al., 2002b). Vilkų pasiskirstymas 1995–1999 m. laikotarpiu nurodytas žinduolių atlase (Balčiauskas et al., 1999). Vilkų 1995–2000 m. padaryta žala siekė 1000 naminių gyvūnų per metus (Bluzma, 1999; Balčiauskas et al., 2002). Aplinkos ministerijos ir Ekologijos instituto darbuotojų iniciatyva vilkų ir lūšių monitoringas buvo pradėtas 1999 metais (Bluzma, Baleišis, 2001), bet darbams neskyrus finansavimo jo vykdymas nutrūko (Retųjų ..., 2009).

1999 m. vykdytas plėšrūnų monitoringas stacionaruose (Bluzma, 2001) neatitiko tarptautinių reikalavimų (Balčiauskas, 2002; Retųjų ..., 2003). Atsižvelgiant į ES gamtosaugos reikalavimus ir stambiųjų plėšrūnų monitoringo praktiką Europos šalyse, 2002 metais buvo parengta modifikuota vilkų ir lūšių monitoringo metodika (Retųjų ..., 2002). Vilkų apskaitų 2000–2004 m. duomenys yra daliniai, visuotinė apskaita nebuvo vykdyta. 2000–2005 m. vilkų paplitimo duomenys pateikti žemėlapiams, statistiškai reikšmingos pasiskirstymo kaitos neužfiksuota (Balčiauskas, 2008). 2000–2002 m. vilkai gyveno 80% šalies teritorijos, 2003 m. – 70% Lietuvos teritorijos, o 2004 m. – 60% (Balčiauskas, 2008).

2006 m. vasarį, atlikus minimalų vilkų populiacijos įvertinimą, nustatyta, kad vilkų yra 193 individai (15–20 šeimų), daugiausia šiauriniuose ir vakariniuose Lietuvos regionuose. Užregistruotas vilkų judėjimas į kaimynines šalis (Balčiauskas, 2008). Dvidešimties vilkų sumedžiojimo kvota buvo nustatyta 2005–2006 ir 2006–2007 metų medžioklės sezonams.

2007 m. vilkų monitoringas atkurtas (Balčiauskas, 2008). 2007 m. atlikto 5 buveinių apsaugai svarbiose teritorijose (BAST) ir 2 teritorijose už BAST ribų lūšies monitoringo duomenys, papildyti apskaitos rezultatais, parodė, kad Lietuvoje 2007 metais gyveno 30–40 lūšių. Lūšies populiacijos apsaugos būklė vertintina kaip nepakankama (EB svarbos ..., 2007).

Rudieji lokiai dėl medžioklės ir tinkamų gyventi miškų trūkumo Lietuvoje išnyko XIX a. (Bluzma, Baleišis, 2001). Vilkas ir lūšis šiuo metu yra stambiausi plėšrieji žinduoliai šalyje, kurie daugumoje Europos šalių jau išnykę arba reti ir saugomi. Lūšys Lietuvoje saugomos nuo 1979 m., o į Raudonąją knygą įrašytos 2000 metais. Vilkų medžiojimas ilgą laiką buvo neribojamas, nuo 2000 m. buvo apribotas vilkų medžioklės sezonas, kuris nuo 2005 m. dar sutrumpintas. Taip pat nuo 2005 m. nustatytas vilkų sumedžiojimo limitas, kuris koreguojamas kiekvienais metais.

Vilkų skaičius paskutiniu metu Lietuvoje svyruoja apie 200 individų ir populiacija yra stabili (15–20 šeimų) (Balčiauskas, 2008). Apskaičiuota, kad Lietuvos ekologinė talpa (K) vilkams yra 626 individai, o augimo koeficientas (r) – 0,776 per metus (Balčiauskas, Kawata, 2009). Vilkų gausumas Lietuvoje yra svarbus saugant rūšį Baltijos regione, užtikrinant ilgalaikį populiacijos gyvybingumą. Pagrindinės grėsmės – greitkeliai, trikdymas ir miškų fragmentacija (Balčiauskas, 2008).

Dabartinę lūšių populiaciją sudaro 30–40 individų, pagrindinės grėsmės – trikdymas (medžiojant, kertant mišką, poilsiaujant), tinkamų buveinių trūkumas, brakonieravimas (Bluzma, 2007). Lietuvos lūšys ir vilkai laikomi bendrą Estijos-Latvijos-Lietuvos-Lenkijos-Rusijos-Baltarusijos-Ukrainos populiacijų dalimi. Nurodytas populiacijas sudaro maždaug 3400 lūšių ir 3600 vilkų (Linnell et al., 2008).

Lietuvoje stumbrai buvo išnaikinti XVII a. pradžioje, bet vėl reintrodukuoti 1969 m. Pradžioje buvo laikomi tik aptvaruose. Nuo 1973 m. pirmą kartą dalis jų paleista į laivę. Lietuva tapo viena iš nedaugelio Europos šalių, kurioje gyveno laisvų stumbrų (Prūsaitė, 1988). 1974 m. antrasis paleidimas Šešuolių miške (Širvintų raj.) dėl reintrodukcijos organizavimo trūkumų baigėsi nesėkme (Balčiauskas, 1999). Didėjant bandai didelė jų dalis buvo laikomi aptvaruose, nes nebuvo galimybių padengti žmonių patirtus nuostolius dėl stumbrų žalos (Balčiauskas, 1996). Stumbrų aptvaruose daugėjo.

Jau 1999 m. L. Balčiausko skelbta, kad stumbrams dėl esamos kraujomaišos (gimsta per silpni palikuonys) būtina genetinė medžiaga iš kitų

stumbrų bandų. Todėl buvo pasiūlyta įkurti naują laisvų stumbrų bandą (-as) netoli pasienio su Lenkija ar Baltarusija, kad nuo bandų nuklystantys patinai galėtų pasiekti kaimyninių teritorijų stumbrus. Yra žinoma, kad stumbrai iš šių šalių užklysta į Lietuvą, bet nesiekia Vidurio Lietuvos (Balčiauskas, 1999). Siūlyta reintrodukcijos vieta buvo Buktos miškas (Balčiauskas, 1999). Vėliau buvo parengta laisvos stumbrų bandos perkėlimo į aptvarus detali programa. Nors mokslininkų nuomone, tokie aptvarai yra stabdantys stumbro atkūrimo darbus Lietuvoje ir yra tikslingi tik kaip pradinis reintrodukcijos etapas, plane buvo numatytos vietos aptvarams Kretingos ir Alytaus rajonuose (Balčiauskas, 2004a). Nepaisant reintrodukcijos galimybių ištyrimo ir detalizuoto aptarimo, nei vienas darbas iki šiol nebuvo pradėtas įgyvendinti, tikėtina, dėl vieningos nuomonės stumbrų klausimu nebuvimo aukščiausiame politiniame lygmenyje (Kazlauskas, 2008).

ES stambiųjų plėšrūnų apsaugą reglamentuoja daugelis anksčiau išvardytų teisės aktų. Lietuva ratifikavo ar pasirašė juos su išlygomis. Vilko klausimu Lietuva turi išimtis visose direktyvose, tai netrukdo vykdyti letalią populiacijos kontrolę (Balčiauskas, 2008). Taigi specialių apsaugos teritorijų vilkams steigimas, jų medžioklės draudimas Lietuvai neprivalomas, o medžioklė čia reguliuojama kiekvienais metais nustatant kvotas. Įgyvendinant Buveinių direktyvos reikalavimus, 2001–2002 metais buvo pradėti tyrimai parenkant specialias lūšių apsaugos teritorijas. Teritorijų atranka buvo vykdoma pagal Europos Sąjungos nustatytus kriterijus (Breitenmoser et al., 2000), pritaikytus Lietuvos sąlygoms. Atrankai panaudoti lūšių apskaitos (1970–2000 m.) bei specialių tyrimų (1991–1995 m.) duomenys (Bluzma, 2005). Pagal buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos tvarkos aprašą (Žin., 2008, Nr. 87-3495) Europos Komisijai pateiktos 8 lūšių apsaugos teritorijos, kurių bendras plotas sudaro 151 tūkst. ha (Žin., 2009, Nr. 51-2039).

Daugelis Europos valstybių turi stambiųjų plėšrūnų populiacijų valdymo planus, tačiau Lietuvoje jie dar nesukurti. L. Balčiauskas (2002) išsamiai aptarė vilkų valdymo plano sukūrimo galimybes, kaip didžiausios kliūtys planui sudaryti buvo nurodytos plėšrūnų apskaitos ir ekologinių duomenų

stoka. Apskaitos pradėtos vykdyti 2006 m. (Balčiauskas, 2008). Dar reikia pradėti vykdyti tikslingą visuomenės informavimo ir švietimo kampaniją, pateikiant ne vien tik negatyvią informaciją (Balčiauskas, 2002).

2. MEDŽIAGA IR METODAI

Tyrimo medžiagą sudaro disertaciniam darbui surinkta ir iš ankstesnių tyrimų sukaupta, iš dalies publikuota medžiaga apie požiūrį į stambiuosius plėšrūnus (rudąjį lokį, vilką ir lūšį), surinkta 2003–2005 m. vykdyto Norvegijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos mokslo institucijų projekto „*Stambūs plėšrūnai šiaurės kraštų landšaftuose – mokslinis jų apsaugos pagrindimas*“ metu, kurią naudoti šio darbo tikslais leidimas gautas. Požiūrio į stumbrą vertinimui medžiaga surinkta 2008–2009 metais Lietuvoje.

2.1. Tyrimų vietos

Stambiųjų plėšrūnų priimtimumo tyrimams naudota medžiaga surinkta penkiuose regionuose (1 pav.), iš kurių dviejuose – Lietuvos centrinėje dalyje ir Vilniaus mieste bei apylinkėse stambiųjų plėšrūnų nėra.

1 pav. 2003–2005 m. tarptautinio projekto metu Lietuvoje atliktų apklausų vietos.

Pakartotiniam požiūrio į stambiuosius plėšrūnus tyrimui ir jų padarytos žalos įvertinimui pasirinktas modelinis rajonas (Lietuvos šiaurės vakarų dalis), kuris pasižymi žalos atvejų gausa. Šį rajoną iš šiaurės riboja Lietuvos–Latvijos valstybinė siena, iš rytų – Joniškio, Šiaulių ir Tytuvėnų miškų urėdijų rytinės ribos, iš pietų – automagistralė A1, iš vakarų – Baltijos jūra (2 pav.).

2 pav. Tyrimų teritorija: 1) punktyrinė linija – modelinis regionas plėšrūnų tyrimams Lietuvos šiaurės vakarų dalyje 2) taškinė linija – apklausų apie požiūrį į stumbrus teritorija Kėdainių ir Panevėžio rajonuose.

Požiūrio į stumbrus tyrimas atliktas atsižvelgiant į ankstesnį ir dabartinį šių žvėrių paplitimą dviejose teritorijose: 1) Panevėžio rajone ir 2) Kėdainių rajone – plote, kurį riboja Gudžiūnai, Miegėnai, Surviliškis, Pavermenys, Pagiriai, Šėta, Labūnava, Kunoniai, Pernarava ir Krakės (2 pav.).

2.2. Anketinių apklausų medžiaga

Darbe išanalizuota anketinių apklausų medžiaga, surinkta 2003–2009 m. apklausus daugiau kaip 8000 respondentų.

1. Naudota 2003–2005 m. tarptautinio projekto duomenų bazė apie 4 šalių respondentų požiūrį į stambiuosius plėšrūnus (1541 Lietuvos respondentas, 860 – Estijos, 881 – Latvijos, 200 – Lenkijos Suvalkų krašto respondentų). Duomenys iš Lietuvos suskirstyti regionais, kitų šalių imtys naudotos reprezentuojant visą šalį.

2. Modeliniame rajone (2 pav.) 2009 m. surinkta apklausų apie stambiuosius plėšrūnus medžiaga. Surinktos 3789 anketos, bendras atsakymų procentas – 75,1%. Akmenės rajone išplatinta 70 anketų (atsakymų – 70,0%), Joniškio – 390 (77,9%), Kelmės – 520 (70,2%), Klaipėdos – 495 (56,6%),

Kretingos – 380 (78,7%), Mažeikių – 570 (75,1%), Plungės – 370 (85,2%), Rietavo sav. – 110 (82,7%), Skuodo – 350 (82,0%), Šiaulių – 1030 (76,9%), Šilalės – 80 (96,3%), Telšių rajonuose – 520 (74,4%).

3. Seniūnų (43 anketų) ir girininkijų darbuotojų (127 anketos) požiūrį išreiškiančios anketos surinktos platinant jas paštu, prieš tai telefonu suderinus sutikimą.

4. Panevėžio ir Kėdainių rajonuose 2008 ir 2009 m. rugsėjo–spalio mėn. išplatintos 845 anketos, parodančios respondentų požiūrį į stumbrus. 200 anketų išplatinta Panevėžio raj., likusios – Kėdainių raj. (atsakymų buvo 84,3%).

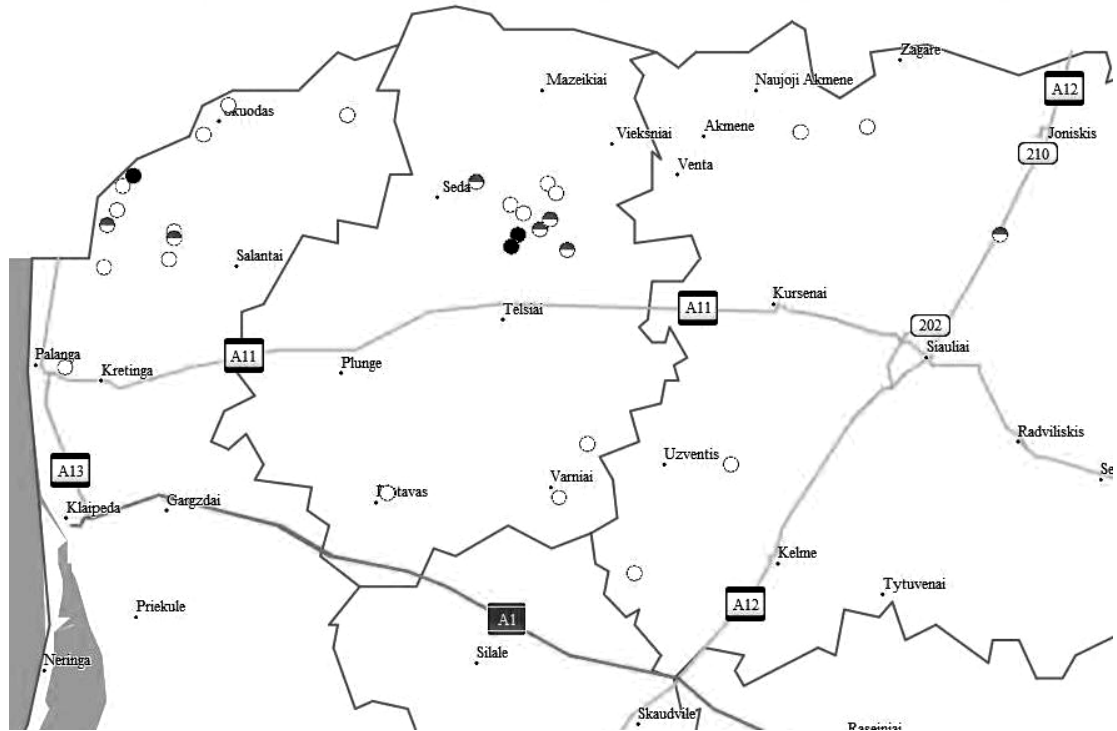
5. Modeliniame šiaurės vakarų Lietuvos regione surinkti duomenys apie plėšrūnų padarytą žalą. Apklausiant gyventojus, užpildytos 46 anketos, kuriose buvo duomenys apie 66 žalos atvejus.

Darbe respondentais vadinami tik plačiosios visuomenės atstovai, miškininkų ir seniūnų imtys vadintos atitinkamai.

2.3. Anketinių apklausų metodai

Apklausų apie požiūrį į stambiuosius žinduolius tikslinė grupė – 15 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Žmonės įpratę maskuoti savo nuostatas (Myers, 2008), todėl naudotos anoniminės anketos. Jos buvo platinamos mokyklose ir gimnazijose padedant biologijos mokytojams, prieš tai gavus direktoriaus ar kito administracijos darbuotojo sutikimą. Mokinių buvo prašoma anketą parnešti namo ir duoti užpildyti šeimos nariui, kuriam daugiau kaip 15 metų ir kurio gimtadienis bus pirmiausia (įskaitant senelius, prosenelius ar bet kuriuos giminaičius, kurie gyvena kartu). Jei klasėje mokėsi dvyniai, anketa buvo duodama tik vienam iš jų. Tokia metodika yra priimta tarptautiniu mastu (Kassilly, 2007; Andersone, Ozoliņš 2004a; Røskaf et al., 2007). Pasirinktas apklausos būdas yra pigesnis ir neturi tų trūkumų, kurie būdingi apklausoms internetu (Duda, Nobile, 2010). Įgyvendinti tikimybinę atranką galimybių nebuvo. Mokiniai anketas grąžindavo sekančią ar dar kitą pamoką mokytojams. Mokymo įstaigose su mažiau kaip 100 mokinių buvo išdalyta 30

anketų, jei mokinių daugiau nei 100 – 40 anketų. Duomenys apie mokinių skaičių ir adresus atrinkti iš Atviros informavimo konsultavimo orientavimo sistemos registrų ir duomenų bazės (AIKOS, 2008).

3 pav. Vilkų žalos vietos tyrimo teritorijoje. Tuščias apskritimas – 1, pusiau užpildytas – 2–3, užpildytas – daugiau nei 3 namų ūkiai (Lietuvos TOPO V1.081NT).

Duomenys apie stambiųjų plėšrūnų padarytą žalą per paskutinius trejus metus buvo renkami tiesioginiu apklausos būdu, nuvykus pas kiekvieną nukentėjusįjį. Prieš pradėdant tokių duomenų rinkimą, buvo ieškoma informacijos apie nukentėjusiuosius – klausiama jų telefonų adresų ar kitokių komunikacijos galimybių: skambinama į urėdijas, girininkijas ir seniūnijas. Nuvažiavus į vietą, praėivių, parduotuvėse, paštuose buvo prašoma nurodyti girdėtus plėšrūnų padarytos žalos atvejus (3 pav.).

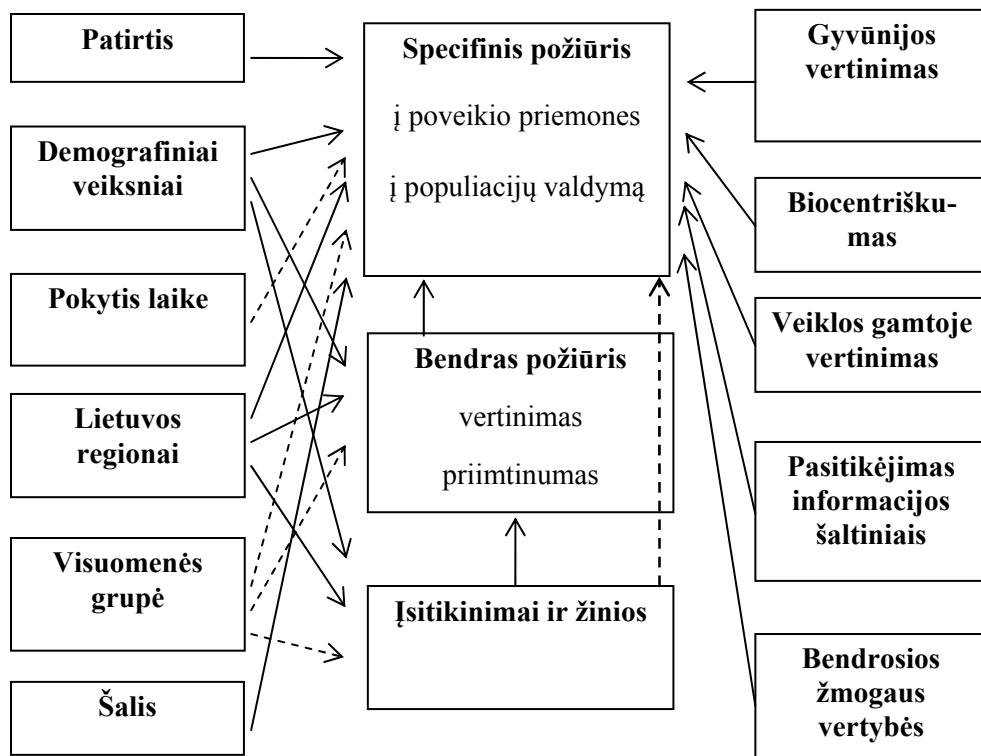
2.4. Klausimynų struktūra

Požiūriui į plėšrūnus tirti 2009 m. naudota ta pati anketa, kaip ir 2003–2005 m. apklausoje (Linnell et al., 2010). Dauguma jos klausimų yra uždari (1 priedas). Tokių anketų atsakymų procentas didesnis (Martišius, 1999). Anketa

apie stumbrus buvo pakeista pritaikant klausimus rūšies biologijai (2 priedas). Anketoje apie plėšrūnus pateikta 15 klausimų, o anketoje apie stumbrus – 14.

Akivaizdžių klausimų ir iš jų gautų nepriklausomų kintamųjų grupę sudarė demografiniai (lyties, amžiaus, išsilavinimo), gyvenamosios vietos urbanizuotumo ir užsiėmimo kintamieji (apklausoje apie plėšrūnus dar buvo klausiama, ar su respondentu kartu gyvena vaikai ir kiek respondentas turi namie knygų). Iš dalies nepriklausomų, akivaizdžių kintamųjų grupę sudarė tie, kurie yra svarbūs formuojantis požiūriams ir motyvacijoms. Apklausoje apie stumbrus buvo tiriama, ar respondentas yra matęs stumbrą ir kur (1 klausimas) ir ar yra dėl jų patyręs žalą (7 klausimas). Apklausoje apie plėšrūnus klausta ar respondentas netektų pinigų dėl stambiųjų plėšrūnų buvimo (12 klausimas).

Kiti klausimai skirti gauti priklausomiems kintamiesiems, kuriuos galima skirstyti į tiesiogiai susijusius su stambiaisiais žinduoliais (pagrindiniais) ir nesusijusius (tarpiniais), kurie kartu su nepriklausomais turi įtakos pagrindiniams. Tarpiniai kintamieji buvo akivaizdūs, gauti suskaičiuojant atsakymus, o kiti latentiniai – gauti apibendrinus atsakymus į kelis klausimus (4 pav. dešinėje).

4 pav. Principinė anketinių duomenų analizės schema.

Su stambiaisiais žinduoliais tiesiogiai nesusijusios yra bendrosios gyvenimo vertybės, kurios yra žmogaus motyvacijos pamato sudedamoji dalis (Schwartz, 2010). Anketoje apie plėšrūnus 15 klausimas apėmė 4 pagrindines žmogaus vertybes (latentinius kintamuosius): 1) *laisvę* – tai ekonominės gerovės teikiama jėga ir nepriklausomybė, suvaržymų nebuvimas, kapitalizmo požymiai; 2) *universalizmą* – žmogaus ir gamtos gerovė ir jos saugojimas; 3) *dosnumą* – veiksmai, skirti kooperuotai išlaikyti socialinę gerovę laisva valia, o ne dėl vengimo galimų nemalonumų kurie, gali kilti dėl normų nesilaikymo; 4) *tradicijų laikymąsi* – gerbimą ir įsipareigojimą gerbti kultūrai specifines tradicijas (pagal Skogen ir Thrane, 2008). Atsakymų į klausimus sąsajos su vertybėmis patikrintos faktorine analize (1 lentelė). Anketoje apie stumbrus tai buvo 13 klausimas, anketoje apie plėšrūnus – 15. Atsakymų variantai išdėstyti pagal Likerto skalę (susumuotų reitingų metodas), užkoduoti nuo 1 „visiškai nesutinku“ iki 5 „visiškai sutinku“.

1 lentelė. Respondentų bendrųjų gyvenimo vertybių sandara. (Naudota pasukta komponentių matrica. Visos 4 komponentės paaiškina 58,51% bendrosios dispersijos, KMO – 0,698, BTS – 2061,75, $p < 0,001$, MSA $> 0,66$.)

Teiginys	Komponentės (paaiškina dispersijos %)			
	Laisvė (15,0%)	Universa- lizmas (14,7%)	Dosnu- mas (14,7%)	Tradi- cijos (14,0%)
Svarbu išlaikyti ekonomikos augimą	<u>0,645</u>	0,374	-0,087	-0,138
Neužterštą gamtą turėtume apsaugoti nuo bet kokio žmogaus poveikio	0,059	<u>0,723</u>	0,194	-0,048
Už rimtus nusikaltimus – smurtą ir narkotikus – reikėtų bausti rimčiau	0,007	<u>0,691</u>	0,024	0,319
Turėtume tolygiau paskirstyti gėrybes tarp turtingų ir atsilikusių šalių	0,067	0,300	<u>0,745</u>	-0,049
Kad daugiau moterų užimtų svarbias pareigas, reikėtų įvesti tam kvotas	0,082	-0,023	<u>0,788</u>	0,171
Reikėtų apriboti imigrantų skaičių iš tų šalių, kurių kultūra labai skiriasi nuo Lietuvos	0,074	-0,069	0,169	<u>0,765</u>
Neturėtų būti kliūčių, trukdančių verslo žmonėms uždirbti pinigus	<u>0,749</u>	-0,014	0,014	0,199
Kol vaikai maži, motinos turėtų likti su jais namie	0,103	0,287	-0,043	<u>0,688</u>
Rinka turėtų būti mažiau kontroliuojama politikų	<u>0,590</u>	-0,077	0,268	0,088

Vertybėms, orientuotoms į aplinką, išmatuoti naudota sutrumpinta Naujosios ekologinės paradigmos (NEP) skalė (Dunlap et al., 2000). Skalių elementai apklausose apie plėšrūnus ir apie stumbrus buvo identiški. Skalės Kronbacho $\alpha=0,58$ apklausoje apie plėšrūnus, $\alpha=0,63$ – apklausoje apie stumbrus. Atsakymų variantai išdėstyti pagal Likerto skalę, užkoduoti nuo 1 „visiškai nesutinku“ iki 5 „visiškai sutinku“. Antropocentriškais teiginiais laikyti 2, 4, 6 ir 8 skalės elementai, užkoduoti atvirkštine tvarka. Susumavus kiekvieno respondento balus gautas biocentriškos pasaulėžiūros latentinis kintamasis.

Vertybėms, orientuotoms į gyvūniją (angl. „wildlife value orientations“, WVO, tekste nurodoma kaip GVO), išsiaiškinti skirtos klausimų grupės abiejų apklausų metu (plėšrūnų anketoje trečias, stumbro – 11 klausimas). Pagrindinis tikslas – sužinoti, kiek teigiamai ar neigiamai respondentai vertina gyvūnus. Pagal S. Kellert (1996) tipologiją, į laukinę gyvūniją orientuotos vertybės yra: 1 – *utilitaristinė* (akcentuojama materialinė nauda), 2, 3 – *doministinė* (akcentuojamas norėjimas toliau naudotis viršenybe gamtos atžvilgiu) 4, 6 – *natūralistinė* (akcentuojamas pasitenkinimas buvimu arti gamtos), 5, 7 – *ekologinė-mokslinė* (akcentuojamas pasitenkinimas gamtos struktūros žinojimu, domėjimusi gamta). Šios vertybės gyvūnijos atžvilgiu skirstomos į neigiamas (pirmos dvi) ir teigiamas (visos likusios) (Kaltenborn et al., 1998, Vittersø et al., 1999) arba išskiriamos dvi orientacijos – *laukinės gyvūnijos teisės/naudojimas* (angl. „wildlife rights/use“) ir *laukinės gyvūnijos nauda/egzistavimas* (angl. „wildlife benefits/existence“) (Fulton et al., 1996). Vėliau naudotas orientacijų suskirstymas – *saugojimas-naudojimas* (sutr. „saugojimas“; angl. „protection-use“) ir *laukinės gyvūnijos vertinimas* (sutr. „įvertinimas“; angl. „wildlife appreciation“) (Bright et al., 2000). Dvi komponentės buvo išskirtos ir faktorine analize (2 lentelė).

Faktorinės analizės būdu pagal respondentų vertinamą veiklą gamtoje išskirtos trys apklaustųjų motyvacinės kategorijos – vartotojiška, mažai vartotojiška ir nevartotojiška (3 lentelė).

2 lentelė. Gyvūnijos saugojimo ir vertinimo komponentių sandara. Apklausoje apie plėšrūnus: KMO – 0,75, BTS – 4377,61, $p < 0,001$, MSA $> 0,60$, abi komponentės paaiškina 55,0% variacijos (saugojimas – 32,8%, vertinimas – 22,2%). Apklausoje apie stumbrus: KMO – 0,72, BTS – 934,31, $p < 0,001$, MSA $> 0,48$. Abi komponentės paaiškina 53,6% variacijos (saugojimas – 33,8%, įvertinimas – 19,8%).

Teiginys	Plėšrūnai		Stumbrai	
	Įvertinimas	Saugojimas	Įvertinimas	Saugojimas
Gyvūniją tvarkykime taip, kad gautume naudos – gyvūnų perteklių galima sumedžioti	0,066	<u>-0,763</u>	0,102	<u>-0,755</u>
Gyvūnai turi tokias pačias teises kaip ir žmonės	0,298	<u>0,535</u>	0,316	<u>0,350</u>
Aš esu medžioklės priešininkas (-ė), nes ji pažeidžia gyvūnų teise gyventi	0,110	<u>0,802</u>	0,121	<u>0,819</u>
Man patinka keliaujant matyti gyvūnus	<u>0,779</u>	0,086	<u>0,774</u>	0,074
Nors gyvūnų ir nematau taip dažnai, kaip norėčiau, aš vertinu jų egzistavimą gamtoje	<u>0,782</u>	0,112	<u>0,816</u>	0,078
Man patinka gyvūnų buvimas mano gyvenamojoje vietoje	<u>0,670</u>	0,145	<u>0,687</u>	-0,017
Manau, kad labai svarbu kiek galima daugiau sužinoti apie gyvūnus laukinėje gamtoje	<u>0,727</u>	0,019	<u>0,710</u>	0,086

3 lentelė. Respondentų motyvacijų išskyrimas pagal mėgstamą veiklą gamtoje (KMO – 0,69, BTS – 11821,45, $p < 0,001$, MSA $> 0,56$, trys komponentės paaiškina 58,9% bendrosios dispersijos (I – 22,3%, II – 20,4%, III – 16,2%).

Veiklos rūšys	Motyvacijos		
	nevar- tojiška	var- totojiška	mažai var- totojiška
1. Pėsčiųjų žygiais	0,403	0,014	<u>0,518</u>
2. Stambių gyvūnų medžiokle	0,079	<u>0,910</u>	0,009
3. Smulkių gyvūnų medžiokle	0,075	<u>0,910</u>	0,042
4. Žvejyba	0,159	<u>0,558</u>	0,122
5. Uogavimu (uogų rinkimu)	-0,082	0,014	<u>0,820</u>
6. Gamtos fotografavimu	<u>0,482</u>	-0,103	0,477
7. Baidarių ar kanojų žygiais	<u>0,747</u>	-0,010	0,136
8. Snieglenčių sportu	<u>0,793</u>	0,135	-0,111
9. Grybavimu	-0,175	0,208	<u>0,718</u>
10. Važinėjimu visureigiu be kelių	<u>0,577</u>	0,386	-0,232
11. Slidinėjimu nelygia vietove	<u>0,682</u>	0,242	-0,008

Pasitikėjimas informacijos apie žinduolius šaltiniais įvertintas pagal 10 atsakymų. Informacijos šaltiniai skirstomi į institucinius ir neformalius. Apklausoje apie plėšrūnus 10 klausime, o apie stumbrus – 12 klausime pirmą

grupę sudarė 1, 2, 4, 5, 10, o antrą – 3, 6, 7, 8, 9 variantai. Grupių vidurkis apskaičiuotas suteikus pasirinkimams balus: 1 – „nepasitikiu“, 2 – „nežinau“, 3 – „dalinai pasitikiu“ 4 – „visiškai pasitikiu“. Patikrinus atsakymų nuoseklumą, iš institucinių šaltinių grupės pašalintas klausimas apie pasitikėjimą Seimo nariais (apklausoje apie plėšrūnus Kronbacho α padidėjo nuo $\alpha=0,48$ iki $\alpha=0,53$, o apie stumbrus nuo $\alpha=0,56$ iki $\alpha=0,63$). Apklausoje apie stumbrus iš vietinių šaltinių grupės pašalintas atsakymas apie pasitikėjimą medžiotojais (patikimumas padidėjo nuo $\alpha=0,65$ iki $\alpha=0,68$).

Išskirti ir *tiesiogiai su stambiaisiais žinduoliais susiję* kintamieji: žinios, įsitikinimai, baimės požiūriai ir kt. Respondentų žinios vertintos klausiant, kiek kiekvienos rūšies individų gyvena Lietuvoje. Apklausoje apie plėšrūnus sudarytas kintamasis *žinios*, už vieną teisingą atsakymą duodant vieną balą. Teisingais atsakymais buvo laikomi: 100–500 vilkų, mažiau kaip 20 lokių, 20–50 lūšių. Teisingu laikytas ir atsakymas 50–100 stumbrų.

Stumbrams kintamasis *žinios* buvo sudarytas iš 3 klausimo pirmųjų 10 elementų (už teisingą atsakymą 1 balas, už neteisingą –1). Prie surinktų balų skaičiaus pridėta 5, sunormuojant rezultata į įprastą 10 balų sistemą.

Įsitikinimai apie stambiųjų žinduolių buvimą arti respondento gyvenamosios vietos nelaikyti žinių tikslumo matu, bet naudoti įvertinant požiūrį į priimtumą.

Stambiųjų žinduolių baimė vertinta pagal atsakymus į teiginius „Stumbrų buvimas miške keltų nerimą dėl šeimos narių saugumo“, „Jei miške gyventų plėšrūnai, man būtų neramu dėl šeimos saugumo ten lankantis“ ir „Stambūs plėšrūnai, ypač vilkai, kelia grėsmę kambariniams šunims“.

Respondentai stambiuosius plėšrūnus vertino (11 klausimas) pagal: a) požiūrį į gyvūnų teises, b) jų emocinį krūvį, c) konkurencingumą medžiotojams. Bendras vertinimas matuotas 13 klausimu „Ar Jums asmeniškai svarbi laukinė gamta, įskaitant stambiuosius plėšrūnus“ ir 4 teiginiu apklausoje apie stumbrus „Stumbrų buvimą Lietuvoje vertinu“. Stumbro vertinimas papildytas prašant nurodyti sutikimą/nesutikimą su teiginiu „Stumbrams bereikalingai eikvojamos valstybės lėšos“.

Plėšrūnų priimtinumui priklausomai nuo plėšrūno buvimo vietos ir elgesio nustatyti pateiktos 5 situacijos: 1) gyvena nuošaliai, 2) gali būti aptinkami netoli gyvenviečių, 3) pjauna galvijus, 4) pjauna kambarinius šunis ir kates, 5) kelia grėsmę žmonėms. Visais atvejais respondentų klausiama apie: a) plėšrūnų elgesio priimtumą, b) poveikio priemonių tinkamumą. Pagal Likerto skalę galimi pasirinkimo variantai nuo „visiškai nepriimtinas“ iki „visiškai priimtinas“ statistinei analizei buvo užkoduoti nuo 1 iki 5 balų (didesnį priimtumą rodantis pasirinkimas daugiau balų, atsakymas „neturi reikšmės“ vertinamas 3 balais). Bendras rūšių priimtumas nepriklausomai nuo situacijos įvertintas balų vidurkiu (jei bent vieno atsakymo nebuvo, respondento atsakymai nenaudoti).

Analogiškai, vertinant respondentų siūlomas poveikio priemones, pagal Likerto skalę stipresnei priemonei skiriamas aukštesnis balas, atsakymo variantas „nežinau“ balais nevertintas.

Stambiuųjų žinduolių priimtumas matuotas klausiant 1) kokiu atstumu iki gyvenamosios vietos stambiuųjų žinduolių buvimas yra priimtinas, ir 2) ką daryti su stambiais žinduoliais Lietuvoje.

Individualus respondento pritarimas letalios kontrolės priemonėms (šių priemonių priimtumas) buvo vertinamas pagal tai, keliose situacijose iš 5 galimų letali priemonė buvo pasirenkama (galimos reikšmės nuo 0 iki 5). Tokiu pat būdu sudarytas kintamasis naudotas ir tiriant kompensacijų už plėšrūnų padarytą žalą mokėjimų įtaką požiūriams į plėšrūnų valdymo būdus (pagal Naughton-Treves et al., 2003b).

Apibendrinant duomenis apie apklaustųjų imtį galima pažymėti, kad tarp atsakiusių vyravo jauni ir vidutinio amžiaus žmonės (4 ir 5 lentelės).

4 lentelė. Apklaustų apie plėšrūnus respondentų lytis ir amžius.

Lytis	Amžius (metai)						Iš viso:
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	>65	
Vyrai	621	54	365	133	42	13	1228
Moterys	873	277	904	313	69	23	2459
Iš viso	1494	331	1269	446	111	36	3687
N (%)	(40,5)	(9,0)	(34,4)	(12,1)	(3,0)	(1,0)	(100,0)

Pagal išsilavinimą apklausos apie plėšrūnus imtis gali būti apibūdinta taip: 19,9% respondentų išsilavinimas buvo iki 9 klasių, 33,3% – vidurinis, 22% – profesinė technikos mokykla su viduriniu išsilavinimu, 19,5% – bakalauro kvalifikacinis laipsnis, 5,4% – magistras. Stumbrų atveju, atitinkamai – 17,5%, 37,1%, 21,5%, 18,4%, 5,5%. Daugiausia respondentų buvo kaimų – 44,3%, miestelių – 22,8%, miestų – 21,2%, vienkiemių gyventojai – 11,7%. Apklausoje apie stumbrus atitinkamai – 58,9%, 18,6%, 16,4%, 6,1%.

5 lentelė. Apklaustų apie stumbrus respondentų lytis ir amžius.

Lytis	Amžiaus grupės (metais)						Iš viso:
	15–24	25–34	35–44	45–54	55–64	>65	
Vyrai	152	23	55	35	24	13	302
Moterys	209	63	135	68	29	20	524
Iš viso	361	86	190	103	53	33	826
N (%)	(43,7)	(10,4)	(23,0)	(12,5)	(6,4)	(4,0)	(100,0)

Apklausoje apie plėšrūnus 42,9% respondentų nurodė dirbantys, 39,7% – mokėsi ar studijavo, 9,7% – rūpinosi namais, 5,5% – bedarbiai, 1,6% – neįgalieji, 2% – pensininkai, 1,9% – užsiėmę kita veikla, kurių dauguma pažymėjo, kad ūkininkauja. Apklausoje apie stumbrus jų buvo atitinkamai: 38,7%, 40,4%, 7%, 5,1%, 4,1%, 5,4%, 0,7%, 4,5% – ūkininkavo.

Apklausoje apie plėšrūnus 13% respondentų nurodė, kad gyvena su jaunesniais nei 6 metų vaikais, 72,8% – su 7–18 metų vaikais, 13,5% – su vyresniais nei 19 metų, o 14,8% gyveno be vaikų.

Respondentai klausimyne apie plėšrūnus nurodė savo domėjimąsi įvairia veikla gamtoje. Populiariausios veiklos rūšys buvo: grybavimas (83,8%), uogavimas (76,1%), žvejyba (55,3%), gamtos fotografavimas (54,9%), pėsčiųjų žygiai (52,5%). Mažiausiai populiarūs buvo snieglenčių sportas (17,0%), stambių (19,8%) bei smulkių gyvūnų medžioklė (20,3%).

2.5. Statistinės analizės metodai

Apklausų duomenys buvo koduojami ir tvarkomi MS Access taikomosios programos užklausomis. Statistinei analizei naudota Statsoft Statistica ver. 8.0 bei IBM SPSS ver. 17 programos.

Skirtumų reikšmingumui ir patikimumui įvertinti naudotas chi-kvadrato (χ^2) kriterijus prieš tai suformuojant 2×2 lenteles (Fleiss, 1989). Ranginių kintamųjų priklausomybė patvirtinta arba atmesta sudarius $m \times n$ lenteles ir atlikus požymių nepriklausomumo testą. Lentelėms, kurių laukeliai su tikėtinais dažniais sudarė daugiau kaip 25% lentelės arba imtis buvo mažesnė kaip 30, taikyta Jeitso (angl. „Yates“) pataisa (tekste nurodyta „ $\chi^2(Y.C.)$ “). Ranginių duomenų atveju imtims kintamųjų vidurkiai palyginti vienfaktorinės dispersinės analizės daugkartinių lyginimų Tukey *post hoc* kriterijumi. Imčių dispersijų lygybė patikrinta pagal Livyno (angl. „Levene“) kriterijų. Jei normalumo sąlyga buvo netenkinama, naudoti neparametriniai kriterijai – Mano-Vitnio (angl. „Mann-Whitney U“) nepriklausomų, o Vilkoksono (angl. „Wilcoxon“) – priklausomų imčių atveju.

Latentinių veiksnių reikšmės skaičiuotos arba sumuojant juos sudarančių elementų reikšmes, arba jas sudedant, šio proceso metu įrašų su bent vienu trūkstamu elementu kintamuoju atsisakyta. Latentiniai veiksniai nustatyti atliekant faktorinę analizę. Kitų latentinių veiksnių matavimai gauti naudojant plačiai taikomas, žinomas skales. Klausimyno skalės vidiniam nuoseklumui įvertinti naudotas Kronbacho alfa (angl. „Cronbach's alpha“) koeficientas.

Faktorinė analizė atlikta pagrindinių komponentių (PCA) metodu, matricos sukimo metodas – Varimax. Duomenų tinkamumas tikrintas Bartleto sferiškumo kriterijumi (BTS) ir Kaizerio-Mejerio-Olkino (KMO) matu. Kiekvieno kintamojo stebėjimų tinkamumo mato (MSA) reikšmė visur buvo didesnė kaip 0,05, kitu atveju kintamieji buvo neįtraukiami į analizę. Faktoriams suteikti pavadinimai išsamiau paaiškinti tekste.

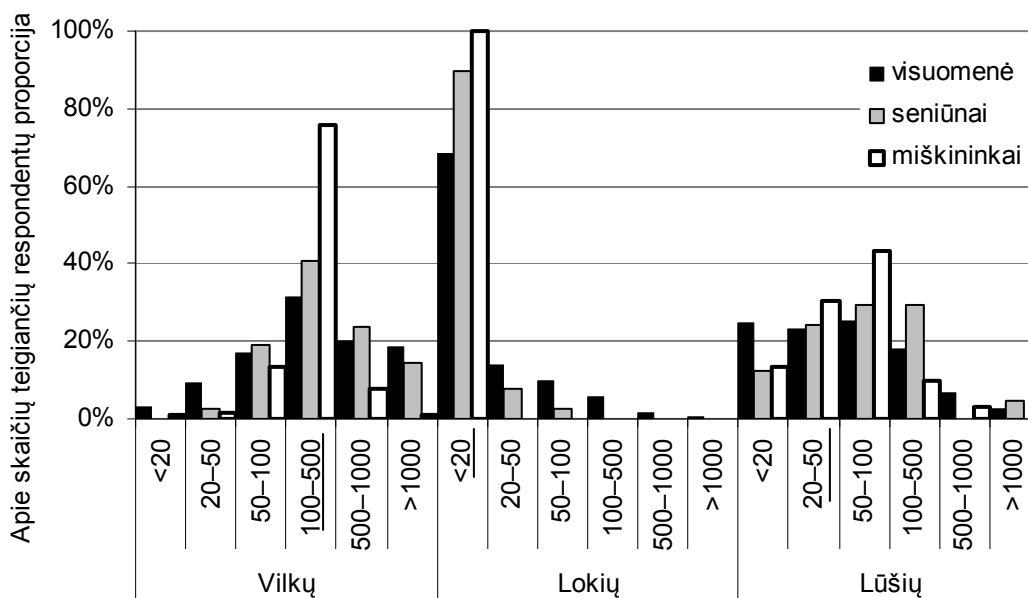
Gutmano skalė pasirenkamiesiems atsakymams naudota klausimui apie toleruojamą atstumą nuo gyvūno iki respondento gyvenamosios vietos (5 klausimas apklausoje apie stumbrus ir 6 – apie plėšrūnus), kai varianto

pasirinkimas leidžia suprasti, kad respondentas sutinka ir su žemesnio lygio variantais. Likerto skalė be neutralios reikšmės (angl. „forced choice“) naudota 1 klausime apklausoje apie plėšrūnus, siekiant išvengti nepagrįsto vengimo atsakyti į klausimą. Visiems likusiems klausimams naudotos 3 arba 5 taškų Likerto skalės (simetriškos, dvipolės, su neutraliu tašku), čia respondentas turėjo išreikšti sutikimą/nesutikimą arba jo laipsnį.

3. REZULTATAI

3.1. Žinios ir įsitikinimai apie stambiuosius žinduolius

Įvertinus žinias apie stambiuosius plėšrūnus (t. y. kognityvinį požiūrio komponentą) (Bath et al., 2008), paaiškėjo, kad daugiau nei pusė respondentų suklydo atsakydami į klausimą apie jų skaičių Lietuvoje. Respondentai geriausiai žinojo lokių, mažiau vilkų ir mažiausiai lūšių gausumą. Teisingą vilkų skaičių žinojo 31,6% visuomenės atstovų, 40,5% seniūnų, 75,6% miškininkų, lūšių atitinkamai 23,2%, 24,4% ir 30,4%, o lokių – 68,5%, 89,7% ir 100%. Stumbrų skaičių žinojo mažiau kaip pusė (31,8%) apklaustųjų, pervertino – 25,6%, neįvertino – 22,1%. Į klausimą apie stumbrų ir lokių skaičių nesiryžo atsakyti atitinkamai 20,4% ir 11,7% respondentų. Vilkų skaičių pervertinti buvo linkę visuomenės atstovai ir seniūnai, o miškininkai jo neįvertino (5 pav.). Lokių skaičių visos grupės žinojo gerai, o miškininkai – tiksliai. Lūšių skaičių pervertino visų grupių atstovai.

5 pav. Plėšrūnų skaičiaus Lietuvoje žinojimas (2009 m. duomenys). Teisingas skaičius pabrauktas.

Iš 2003–2005 m. apklausos duomenų matyti (6 lentelė), kad vietose, kur stambiųjų plėšrūnų nėra (Vilnius, Vidurio Lietuva), gyventojų žinios ne

blogesnės nei tų vietų respondentų, kur dėl vilkų patiriama žala. Tiksliausiomis žiniomis apie plėšrūnų skaičių pasižymėjo Vidurio Lietuvos respondentai, kurių žinios buvo statistiškai geresnės už Vilniaus ($Z=-2,91$, $p=0,004$), Šiaurės vakarų Lietuvos ($Z=-2,13$, $p=0,033$) ir Pietų Lietuvos ($Z=-2,45$, $p=0,014$) respondentų, o Šiaurės Lietuvos apklaustieji nurodė tikslesnį plėšrūnų skaičių nei vilniečiai ($Z=-2,33$, $p=0,019$).

Šiaurės ir Šiaurės vakarų Lietuvoje, kur vilkai padaro daugiau žalos, jų skaičius yra pervertinamas labiau nei Vidurio Lietuvos respondentų ($\chi^2=13,78$, $p=0,002$; $\chi^2=19,23$, $p<0,001$). Nors lūšys žalos nė viename rajone nedaro, jų skaičių labiausiai pervertino Šiaurės Lietuvos respondentai, patiriantys didžiausią vilkų žalą. Šie respondentai pervertino lūšių skaičių labiau nei Vidurio Lietuvos respondentai ($\chi^2=8,82$, $p=0,003$). Taigi žala, patirta dėl vilkų, gali turėti įtakos ne tik jų, bet ir lūšių skaičiaus pervertinimui.

6 lentelė. 2003–2005 m. apklaustų respondentų žinios apie plėšrūnų skaičių.

Kiek šalyje plėšrūnų?	Lietuvos regionas										
	Vilniaus miestas		Šiaurės vakarų		Šiaurės		Pietų		Vidurio		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Vilkų	<20	8	3,1	6	1,7	5	2,1	15	6,5	14	4,5
	20–50	17	6,7	23	6,4	9	3,7	38	16,5	25	8,1
	50–100	43	16,9	47	13,2	27	11,2	31	13,5	71	23,1
	100–500	73	28,6	99	27,7	80	33,2	63	27,4	93	30,2
	500–1000	66	25,9	84	23,5	53	22,0	41	17,8	64	20,8
	>1000	48	18,8	98	27,5	67	27,8	42	18,3	41	13,3
	neįvertina	68	26,7	76	21,3	41	17,0	84	36,5	110	35,7
	pervertina	114	44,7	182	51,0	120	49,8	83	36,1	105	34,1
Lokių	<20	138	58,5	220	68,8	153	70,8	127	58,5	186	72,7
	20–50	23	9,7	38	11,9	25	11,6	31	14,3	34	13,3
	50–100	38	16,1	34	10,6	19	8,8	28	12,9	21	8,2
	100–500	26	11,0	21	6,6	13	6,0	22	10,1	10	3,9
	500–1000	9	3,8	4	1,3	5	2,3	5	2,3	5	2,0
	>1000	2	0,8	3	0,9	1	0,5	4	1,8	0	0,0
	pervertina	124	50,2	184	52,6	139	58,9	112	48,7	136	45,9
Lūšių	<20	70	28,3	97	27,7	44	18,6	62	27,0	88	29,7
	20–50	53	21,5	69	19,7	53	22,5	56	24,3	72	24,3
	50–100	48	19,4	76	21,7	43	18,2	47	20,4	56	18,9
	100–500	45	18,2	70	20,0	57	24,2	32	13,9	53	17,9
	500–1000	28	11,3	30	8,6	25	10,6	20	8,7	20	6,8
	>1000	3	1,2	8	2,3	14	5,9	13	5,7	7	2,4
	pervertina	124	50,2	184	52,6	139	58,9	112	48,7	136	45,9

Žinios apie visų plėšrūnų skaičių priklausė nuo respondento lyties ($\chi^2=30,84$, $p<0,001$). Vyrų žinios apie vilkų ir lokių gausumą šalyje buvo geresnės (atitinkamai $\chi^2=21,46$, $p<0,001$; $\chi^2=21,04$, $p<0,001$), bet lūšies atveju šis skirtumas nebuvo statistiškai patikimas ($\chi^2=0,18$, $p=0,667$). Vilkų skaičių moterys pervertino labiau nei vyrai (41,4% ir 33,6%; $\chi^2=20,28$, $p<0,001$), o lūšių – vyrai (56,2% ir 50,3%; $\chi^2=10,76$, $p=0,001$). Lokių skaičių labiau pervertino moterys. Stumbrų populiacijos dydžio žinojimas, nežinojimas, neįvertinimas ar pervertinimas tarp vyrų ir moterų statistiškai nesiskyrė.

Nuo žmonių amžiaus priklausė tik žinios apie lokių skaičių – vyresni žmonės jį žinojo geriau ($\chi^2=54,32$, $p<0,001$). Vyresni žmonės geriau žinojo ir bendrą visų plėšrūnų skaičių ($\chi^2=33,84$, $p=0,004$). Vilkų skaičių labiausiai pervertino 25–44 m. amžiaus respondentai ($\chi^2=39,21$, $p<0,001$), lūšių ir stumbrų skaičiaus žinojimas nuo amžiaus nepriklausė.

Žinios apie plėšrūnų skaičių šalyje nuo išsilavinimo nepriklausė (7 lentelė). Lokių skaičių Lietuvoje tiksliau žinojo labiau išsilavinę žmonės ($\chi^2=18,48$, $p=0,001$), tačiau jie pervertino vilkų ($\chi^2=15,98$, $p<0,001$), lūšių ($\chi^2=11,95$, $p=0,018$) ir stumbrų skaičių ($\chi^2=14,46$, $p=0,006$).

7 lentelė. Teisingų atsakymų į klausimą apie žinduolių skaičių Lietuvoje proporcijos (%) pagal išsilavinimo grupes.

Išsilavinimas	Vilkas	Lokys	Lūšis	Stumbras
Mažiau nei 9 klasės	31,2	65,3	22,0	34,5
Vidurinis	31,2	66,0	<u>26,0</u>	29,0
Proftechninis su viduriniu	31,3	<u>72,8</u>	21,9	<u>36,7</u>
Bakalauras	<u>33,7</u>	<u>73,2</u>	21,9	29,0
Magistras	28,5	66,8	18,6	27,3

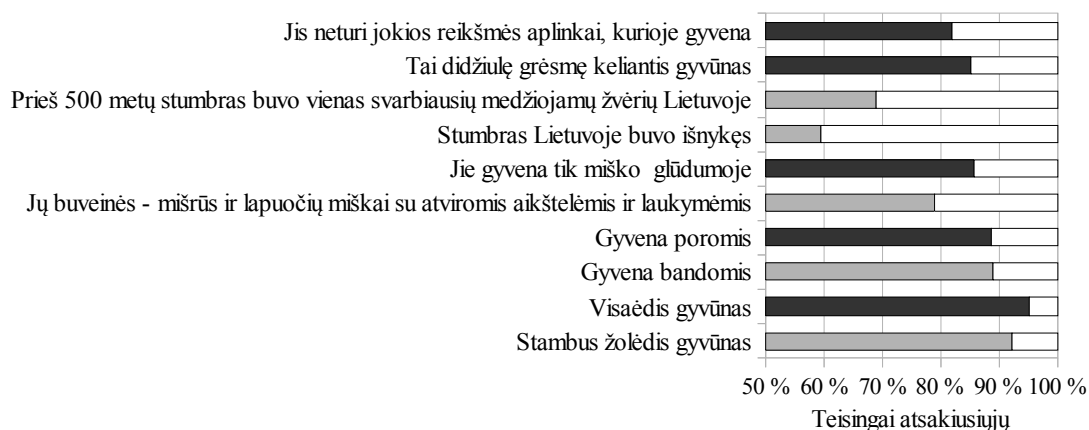
Žinios apie plėšriųjų žinduolių skaičių šalyje priklausė nuo respondento gyvenamosios vietos – mažesnių gyvenviečių respondentų žinios buvo tikslesnės ($\chi^2=41,45$, $p<0,001$). Miestų gyventojai apie lokių skaičių Lietuvoje žinojo blogiausiai t. y. pervertino labiausiai, lyginant su bet kurios kitos grupės atsakymų dažniu ($\chi^2\geq 47,20$, $p<0,001$). Lūšių skaičių labiau pervertino didesnio urbanizuotumo vietų gyventojai ($\chi^2=18,52$, $p<0,001$), vilkų ir stumbrų skaičiaus pervertinimas nuo gyvenamosios vietos nepriklausė (8 lentelė).

8 lentelė. Teisingai žinojusių žinduolių skaičių Lietuvoje respondentų dalis (%) priklausomai nuo gyvenamosios vietos.

Gyv. vieta	Vilkas	Lokys	Lūšis	Stumbras
Vienkiemis	31,3	<u>76,8</u>	<u>25,7</u>	<u>40,8</u>
Kaimas	31,8	72,1	23,6	31,7
Miestelis	<u>32,3</u>	71,4	21,4	30,0
Miestas	31,3	54,3	22,6	30,8

Lokių skaičių geriau žinojo dirbantys ($\chi^2=31,84$, $p<0,001$) ir studijuojantys ar besimokantys respondentai ($\chi^2=39,90$, $p<0,001$). Tačiau pastaroji grupė turėtų būti gerai informuota ir apie kitas rūšis, taigi, matyt, švietimo programose apie plėšrūnus informuojama nepakankamai. Apie visų plėšrūnų gausumą geriausiai žinojo ūkininkai: vilkų atveju – $\chi^2=7,12$, $p<0,008$, lokių – $\chi^2=6,91$, $p<0,009$, lūšių atveju – $\chi^2=6,40$, $p<0,011$. Nuo užsiėmimo žinios apie stumbrų skaičių šalyje nepriklausė.

Kalbant apie stumbrus mažiausiai respondentai žinojo jų istoriją, t. y., kad stumbras prieš 500 metų buvo viena svarbiausių medžiojamų rūšių ir kad buvo išnykęs, o geriausiai – apie stumbrų mitybą ir gyvenimo būdą (6 pav.). Tik gana maža respondentų dalis (25,6%) pažymėjo, kad apie stumbrus trūksta informacijos.

6 pav. Respondentų žinios apie stumbrus (neteisingi teiginiai išskirti tamsia spalva).

Dauguma (86,1%) apklaustųjų yra matę stumbrą: stumbryne – 47,1%, zoologijos sode – 38,6%, kultūriniuose pasėliuose – 17,3%, miške – 12,7%, naminių galvijų bandoje – 0,6% (5 žmonės). Beveik pusė (49,2%) apklaustųjų

nėra girdėję apie stumbrų daromą žalą, žalą patyrusių savo ūkyje buvo tik 8 respondentai, o žinančių, kad patyrė jų artimieji – 2,1%. Spauldoje apie stumbrų žalą skaitė 17,3% apklaustųjų, yra girdėję – 28,8%, arba stumbrų žalą patyrė jų pažįstami – 6,8%.

Įsitikinusių, kad stumbrai gyvena netoli jų gyvenamosios vietos, buvo 10,7%, o įsitikinusių, kad negyvena 47,2%, o abejojančių ar nežinančių – daugiau kaip trečdalis (38,8%). Daugiausiai teigiančių, kad stumbrai nuolat gyvena 10 km spinduliu nuo jų namų, buvo: Naujarodžiuose (81,8%), Ramygaloje (41,7%), Ėriškiuose (38,2%), Aristavoje (27,7%); teigiančių, kad stumbrai buvo atklydę vieną ar kelis kartus: Juodikoniuose (85,7%), Ėriškiuose (52,9%), Aristavoje (44,4%), Tiskūnuose (40,7%), Truskavoje (32%); abejojančių (jei žinotų apie tai, būtų pasirinkę kitą variantą): Dotnuvoje (46,4%), Lančiūnavoje (41,4%); teigiančių, kad negyvena: Miegėnuose (77,3%), Gudžiūnuose (65,0%), Pagiriuose (68,4%), Naujamiestyje (55,3%), Krakėse (51,4%), Akademijoje (50,0%), Pernaravoje (54,2%). Kai kurių gyvenviečių respondentai nežinojo, kad stumbrų yra jų gyvenamajame rajone pvz., Krakėse 25,7%, Upytėje (22,2%), Josvainiuose (27,8%), Labūnavoje (29,4%), Pernaravoje (25,0%).

Įsitikinusių, kad arti respondento gyvenamosios vietos gyvena vilkai, buvo 48,0% apklaustųjų, lūšys – 1,8%, lokiai – 1,1%; manančių, kad minimi plėšrūnai negyvena, buvo atitinkamai 38,8%, 70,3% ir 88,6, nežinančių – 13,2%, 17,9% ir 10,3%. Taigi nežinančių, ar gyvena lūšys, buvo daugiau nei vilkų ($\chi^2=29,97$, $p<0,001$) ar lokių atveju ($\chi^2=86,43$, $p<0,001$). 2003–2005 m. apklausoje tie patys dėsningumai patvirtina lūšies, kaip mažiausiai visuomenei žinomo stambaus plėšrūno, statusą.

Lyginant vyrų ir moterų įsitikinimus iš 2003–2005 m. ir 2009 m. apklausos, nustatyta, kad dėl kiekvienos rūšies plėšrūnų buvimo moterys abejoja labiau. 2009 m. apklausoje vyrų, abejojančių dėl lūšių, buvo 16,4%, o moterų – 18,7%, dėl vilkų – 11,0% ir 14,5%, dėl lokių – 8,2% ir 11,3%. Abejonę dėl stumbrų buvimo reiškė 27,1% moterų ir 20,3% vyrų ($\chi^2=4,72$, $p=0,029$). Apie plėšrūnų buvimą dažniau žinojo vyrai, lūšių atveju – 15,5% ir

9,9%, vilkų – 50,5% ir 46,1%, lokiu atveju 1,7 ir 0,8%, apie stumbrų nuolatinį buvimą ar atklydimą – irgi (33,3% ir 22,3%; $\chi^2=11,93$, $p<0,001$). Vyresni respondentai dažniau tvirtino apie lūšių, vilkų ir stumbrų buvimą arčiau gyvenamosios vietos ($\chi^2=34,44$, $p<0,001$; $\chi^2=95,50$, $p<0,001$ ir $\chi^2=65,29$, $p<0,001$).

Palyginus įsitikinimus apie plėšrūnų buvimą arti respondento gyvenamosios vietos, matyti, kad apie vilkų ir lūšių buvimą tvirtina dažniausiai šiaurės, šiaurės vakarų ir pietų Lietuvos gyventojai (9 lentelė).

9 lentelė. Skirtingų Lietuvos regionų respondentų įsitikinimai apie plėšrūnų sutikimo galimybę arti jų gyvenamosios vietos (%; 2003–2005 m. apklausa).

	Ar aptinkamos lūšys?			Ar aptinkami vilkai?			Ar aptinkami lokiai ?		
	nežinau	ne	taip	nežinau	ne	taip	nežinau	ne	taip
V	17,1	77,5	5,4	12,5	54,4	33,1	14,3	84,9	0,8
ŠV	20,4	66,9	12,7	11,1	28,3	60,6	12,3	86,9	0,9
Š	17,7	49,4	32,9	5,7	17,1	77,2	14,1	82,8	3,1
P	27,1	54,1	18,8	16,4	19,0	64,7	23,0	70,4	6,5
C	17,7	71,9	10,3	16,9	46,8	36,3	12,1	87,3	0,7

Įsitikinimai apie asmeninius finansinius nuostolius dėl plėšrūnų buvimo respondentų apylinkėse tirti tik apklausoje apie plėšrūnus. Šis požiūris priklausė nuo gyvenamosios vietos ($\chi^2=103,39$, $p<0,001$). Įsitikinusių, kad netektų daug pinigų, buvo tik 4,7%, manančių, kad gali netekti nedaug pinigų, buvo 14,4%, įsitikinusių, kad plėšrūnų buvimas jų aplinkoje finansinių netekčių nesukels – 45,6%, abejojančių – 35,6%. Pirmųjų skaičius atrodo nedidelis, bet tokių asmenų tarp vienkiemio gyventojų yra kas dešimtas, o įsitikinusių, kad jie yra finansiškai saugūs – tik vienas iš trijų (10 lentelė).

10 lentelė. Skirtingo dydžio gyvenviečių respondentų įsitikinimai apie galimus finansinius nuostolius dėl plėšrūnų buvimo jų apylinkėse (%).

Gyvenamoji vieta	Ar dėl stambiųjų plėšrūnų buvimo jūsų apylinkėse asmeniškai netektumėte pinigų?			
	ne	nežinau	nebent trupučio	daug
Vienkiemis	34,7	32,1	24,1	9,2
Kaimas	43,5	35,5	15,3	5,7
Miestelis	50,9	33,8	12,0	3,3
Miestas	49,8	37,8	10,7	1,7

Daugiausia vienkiemiuose gyvenančių respondentų, kurie manė, kad dėl plėšrūnų netektų daug pinigų, buvo Lietuvos šiaurės vakaruose – 22,2%, šiaurėje – 26,3%, centrinėje dalyje – 55,6%. Pietų Lietuvoje tokių vienkiemių gyventojų nebuvo. Gyvenantys kaime netekčių tikėjosi mažiau: Lietuvos šiaurės vakaruose – 8,3%, šiaurėje – 13,9%, pietuose – 3,2%, centrinėje dalyje – 8,5%. Tokie dėsniumai nėra netikėti, išskyrus Vidurio Lietuvos vienkiemių gyventojų nuogastavimus, gerokai didesnius nei gyventojų iš tų regionų, kur vilkai žalą padaro tikrai daug.

3.2. Stambiųjų žinduolių priimtumas įvairioms respondentų grupėms

Stambiųjų žinduolių vertinimas atliktas keliais aspektais siejant su Kellert (1993) nuostatų laukinės gamtos atžvilgiu tipologija: 1) moralistiniu, 2) natūralistiniu, 3) negatyvistiniu (baimė), 4) utilitariniu – doministiniu. Plėšrūnų teisės (moralistinė vertė) buvo aukštai įvertintos (11 lentelė). Visuomenė, miškininkai ir seniūnai mažiausiai vertino lokių teises, o labiausiai lūšių.

11 lentelė. Įvairių visuomenės grupių pritarimo teiginiui kad „Plėšrūnai turi tokią pat teisę egzistuoti Lietuvoje, kaip ir visos kitos rūšys“ dažniai (%). Populiariausi pasirinkimo variantai išskirti.

		Visiškai nesutinku	Nesutinku	Neturiu nuomonės	Sutinku	Visiškai sutinku
Visuomenė	lūšys	0,8	5,4	9,2	42,1	<u>42,4</u>
	lokiai	1,1	8,1	10,9	<u>40,9</u>	39,0
	vilkai	0,8	5,4	8,5	<u>44,3</u>	41,0
Seniūnai	lūšys	0,0	7,1	0,0	42,9	<u>50,0</u>
	lokiai	0,0	7,3	7,3	<u>43,9</u>	41,5
	vilkai	0,0	4,8	0,0	<u>50,0</u>	45,2
Miškininkai	lūšys	0,0	1,6	0,8	31,7	<u>65,9</u>
	lokiai	0,8	4,9	5,7	31,7	<u>56,9</u>
	vilkai	0,0	2,4	0,8	34,6	<u>62,2</u>

Dauguma respondentų pasižymėjo ir natūralistiniu plėšrūnų vertinimu (12 lentelė). Visuomenė šia prasme lokius vertino labiau nei vilkus ar lūšis ($Z=10,16$, $p<0,001$; $Z=3,48$, $p=0,001$), o lūšis labiau nei vilkus ($Z=7,75$, $p<0,001$). Seniūnai, kaip ir miškininkai, lūšis vertino labiau nei vilkus ($Z=2,25$, $p=0,024$; $Z=2,12$, $p=0,034$).

12 lentelė. Pritarimo teiginiui „Pamatyti *plėšrūnus* gamtoje man būtų labai jaudinantis įvykis“ dažniai (%).

		Visiškai nesutinku		Neturiu nuomonės		Visiškai sutinku	
Visuomenė	lūšis	2,1	9,4	8,8	<u>46,0</u>	33,6	
	lokius	2,3	8,9	8,1	<u>44,5</u>	36,1	
	vilkus	2,1	11,8	9,3	<u>45,9</u>	30,9	
Seniūnai	lūšis	0,0	4,8	0,0	<u>61,9</u>	33,3	
	lokius	0,0	9,8	2,4	<u>53,7</u>	34,1	
	vilkus	0,0	11,9	0,0	<u>61,9</u>	26,2	
Miškininkai	lūšis	0,0	2,4	0,8	40,5	<u>56,3</u>	
	lokius	1,7	3,3	1,7	34,7	<u>58,7</u>	
	vilkus	0,0	3,2	0,8	42,9	<u>53,2</u>	

Miškininkai didžiausią grėsmės vertę (negatyvizmas) suteikė lokiui, tai statistiškai skyrėsi nuo vilko ir lūšies ($Z=-5,01$, $p<0,001$; $Z=-5,14$, $p<0,001$), o lūšies vertė buvo tik nedaug mažesnė už vilko ($Z=-1,97$, NS). Visuomenė reitingavo rūšis tokia pat tvarka kaip ir miškininkai, skirtumai tarp rūšių vertinimo statistiškai patikimi ($Z=9,25$, $p<0,001$; $Z=12,58$, $p<0,001$; $Z=4,78$, $p<0,001$). Seniūnų vertinimo skirtumai nepatikimi (13 lentelė).

13 Lentelė. Plėšrūnų baimės įvertinimas (respondentų %) sutinkant su teiginiu „Jei miške gyventų *plėšrūnai*, lankantis man būtų neramu dėl šeimos saugumo“.

		Visiškai nesutinku		Neturiu nuomonės		Visiškai sutinku	
Visuomenė	lūšys	2,2	12,1	8,1	<u>42,8</u>	34,8	
	lokliai	1,9	8,9	6,8	<u>43,3</u>	39,1	
	vilkai	2,1	11,4	7,0	<u>43,5</u>	36,0	
Seniūnai	lūšys	2,3	20,9	7,0	<u>34,9</u>	<u>34,9</u>	
	lokliai	0,0	16,7	4,8	38,1	<u>40,5</u>	
	vilkai	2,3	16,3	7,0	<u>41,9</u>	32,6	
Miškininkai	lūšys	11,2	<u>46,4</u>	8,0	27,2	7,2	
	lokliai	4,1	33,6	4,9	<u>35,2</u>	22,1	
	vilkai	9,5	<u>46,0</u>	6,3	29,4	8,7	

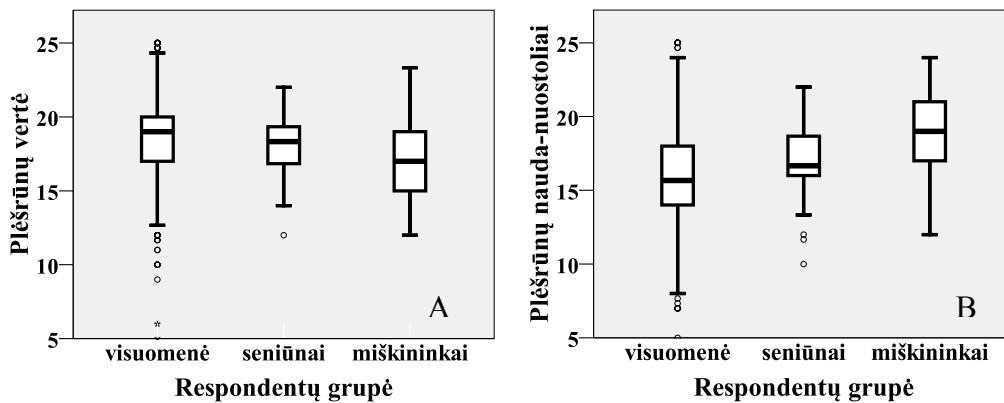
Baimė lankytis miške, kuriame gyvena plėšrūnai, visuomenėje labai paplitusi ir priklauso nuo demografinių veiksnių. Visų plėšrūnų labiau bijo moterys (lūšių – $Z=-8,39$, $p<0,001$; lokių – $Z=-6,61$, $p<0,001$; vilkų – $Z=-7,75$, $p<0,001$). Labiausiai lūšių bijo 25–34 metų vyrai (bent kiek bijo 80,4%) ir 15–64 metų amžiaus moterys (80,6–82,6%). Mažiausiai plėšrūnų bijo 35–44 m.

amžiaus vyrai (26,8%). Labiau išsilavinę (bakaluro ar magistro išsilavinimą turintys) žmonės mažiau bijo lūšių.

Respondentai plėšrūnus, kaip grėsmę kambariniams šunims, įvertino skirtingai. Visuomenė gerokai dažniau (39,2%) pritarė teiginiui nei seniūnai (15,0%) ar miškininkai (18,5%, $Z=3,78$, $p<0,001$; $Z=8,37$, $p<0,001$). Tai baimė, kylanti nepagrįstai vertinant plėšrūnų galimybes. Moterys jas pervertino labiau už vyrus ($Z=-2,52$; $p=0,012$).

Palyginus nuomones klausimu „Stambiųjų plėšrūnų buvimas sumažina skaičių žvėrių, kuriuos gali sumedžioti medžiotojai“ paaiškėjo, kad labiausiai su tuo sutinka seniūnai (57,5%), tačiau statistinių skirtumų lyginant su visuomene (52,4%) ar miškininkais nebuvo. Miškininkai su teiginiu sutiko dažniau nei visuomenė (54,4%, $Z=2,15$, $p=0,031$).

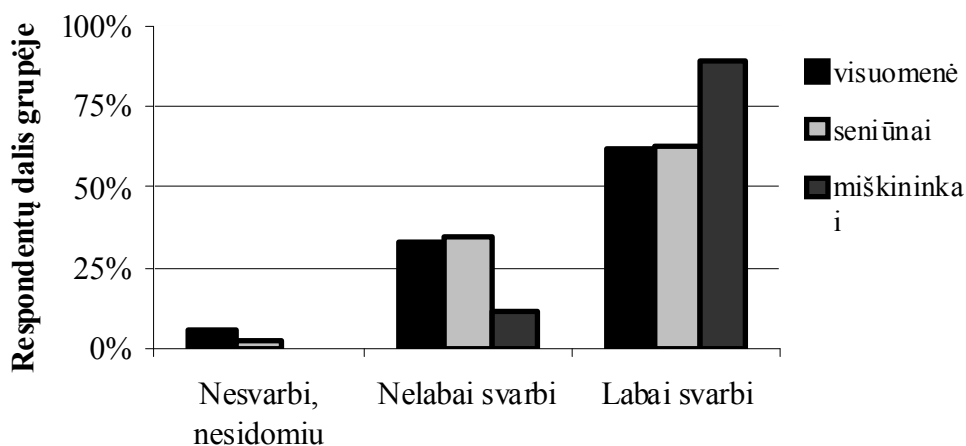
Apibendrinant galima teigti, kad miškininkai stambiesiems plėšrūnams priskiria mažiausiai galios (sukelti baimę ar nerimą, sukelti grėsmę kambariniams šunims), o plačioji visuomenė – daugiausiai (7A pav.).

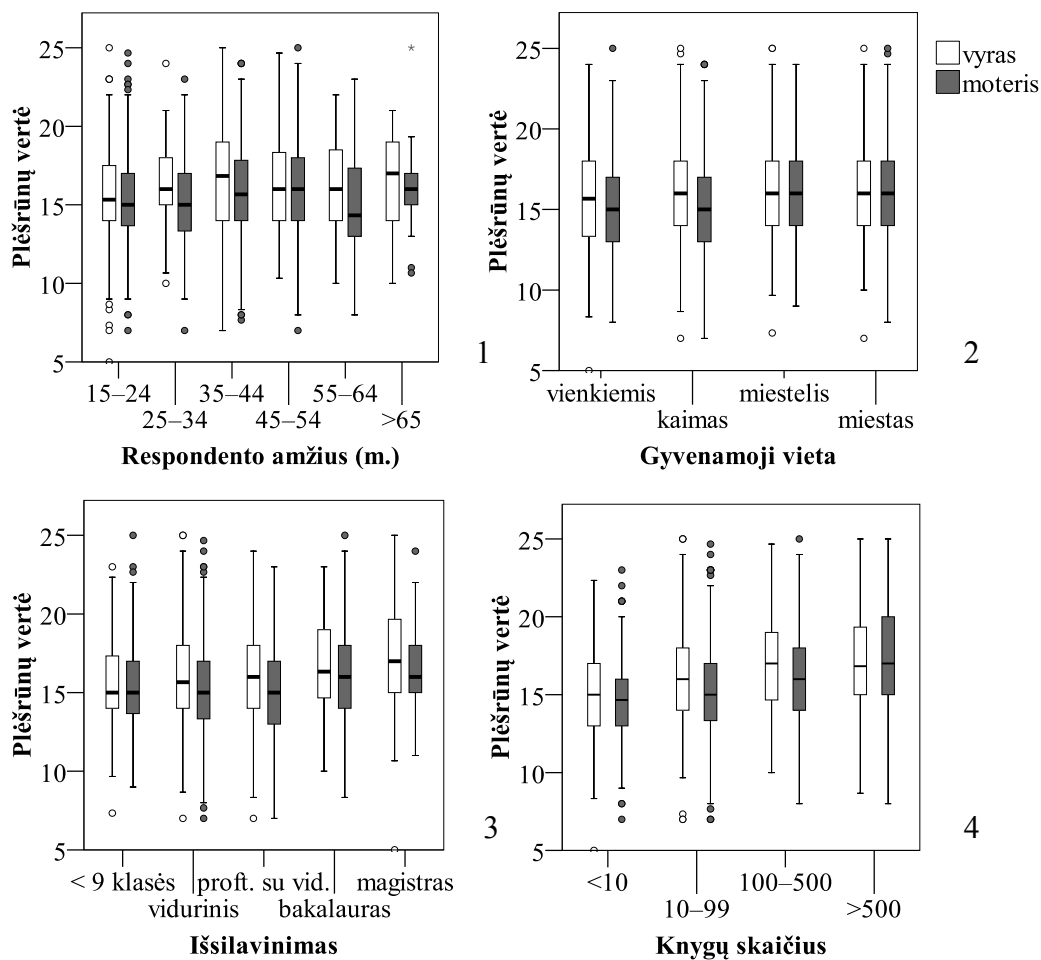
7 pav. Plėšrūnų vertinimas pagal jų galios (A) ir naudos (B) suvokimą.

Teigiamos–neigiamos verčių skalėje (pagal Kellert, 1993) miškininkai stambiuosius plėšrūnus vertina aukščiausiai, o visuomenė – žemiausiai (7B pav.). Jei visos trys respondentų grupės dalyvautų vertybiniame konflikte, miškininkai būtų didesni plėšrūnų šalininkai nei visuomenė ($Z=10,18$, $p<0,001$), o seniūnai būtų tarpinėje padėtyje, plėšrūnų teigiamą vertę suprantantys labiau nei visuomenė ($Z=2,64$, $p=0,008$), bet mažiau nei

miškininkai ($Z=3,79$, $p<0,001$). Analogiški rezultatai gauti ir atsakant į tiesioginį klausimą apie gamtos vertę (8 pav.).

8 pav. Gamtos vertinimo skirtumai respondentų grupėse (pagal klausimą „Ar jums asmeniškai svarbi laukinė gamta, įskaitant stambiuosius plėšrūnus?“).

9 pav. Teigiamos plėšrūnų vertės suvokimas grupėse pagal lytį ir amžių (1), gyvenamąją vietą (2), išsilavinimą (3) bei turimų knygų skaičių (4).

Stambiujų plėšrūnų teigiamas vertinimas akivaizdžiai skiriasi priklausomai nuo lyties ($Z=-5,19$, $p<0,001$), moterys juos vertina mažiau (9 pav.). Dar vertinimas priklauso nuo gyvenamosios vietos ($\chi^2=30,86$, $p<0,001$), išsilavinimo ($\chi^2=83,91$, $p<0,001$) ir neformalaus išsilavinimo t. y. nuo namie turimų knygų skaičiaus ($\chi^2=148,26$, $p<0,001$). Knygų skaičius čia suprantamas kaip neformalus išsilavinimas ar kultūrinio kapitalo matas, susijęs su galia (Pedersen 1996; Strandbu, Skogen 2000; Krange, Pedersen 2001).

Stumbrų buvimas Lietuvoje vertinamas labai teigiamai (priklausomai nuo amžiaus, taip manė 78,8–87,8% respondentų). Vyrai stumbrus teigiamai vertino labiau nei moterys (86,8% ir 85,5% atsakusių, $\chi^2=104,26$, $p<0,001$). Teigiami stumbrų vertinimai priklausė ir nuo respondentų gyvenamosios vietos, respondentai iš mažiau urbanizuotų vietų jų buvimą priima labiau ($\chi^2=20,76$, $p=0,002$).

Žinduolių priimtumas pagal toleruojamą atstumą iki respondento gyvenamosios vietos verčia žmogų nejučia įvertinti žinias, vertes, baimę ir patirtį su rūšimis, apie kurias klausama. Tik labai nedidelei visuomenės respondentų daliai stambiujų plėšrūnų buvimas yra priimtinas mažesniu nei 1 km atstumu nuo jų gyvenamosios vietos (14 lentelė).

14 lentelė. Plėšrūnų priimtumo įvertinimas pagal respondentų toleruojamą atstumą (atsakymų %).

		Nenoriu savo rajone	Toliau nei 10 km	6–10 km	1–5 km	Arčiau nei 1 km	Nežinau	<i>Nepriimtinus (>10 km)</i>	<i>Priimtinas (≤10km)</i>
Visuomenė	vilkai	34,9	25,0	16,3	12,6	3,4	7,7	59,9	32,4
	lovakiai	50,9	20,9	8,5	3,5	1,5	14,7	71,8	13,5
	lūšys	40,1	23,1	12,4	8,5	3,3	12,6	63,2	24,2
Seniūnai	vilkai	14,0	25,6	27,9	23,3	2,3	7,0	39,5	53,5
	lovakiai	23,8	35,7	14,3	4,8	2,4	19,0	59,5	21,4
	lūšys	18,6	25,6	25,6	18,6	2,3	9,3	44,2	46,5
Miškininkai	vilkai	4,7	24,4	29,1	35,4	3,9	2,4	29,1	68,5
	lovakiai	33,0	28,6	12,5	8,9	0,9	16,1	61,6	22,3
	lūšys	5,0	16,7	26,7	36,7	8,3	6,7	21,7	71,7

Llovakiai yra mažiau priimtini nei vilkai ($\chi^2=28,09$, $p<0,001$) ar lūšys ($\chi^2=25,48$, $p<0,001$). Šis skirtumas dar didesnis vertinant priimtumą mažesniu nei 5 km atstumu ($\chi^2=234,13$, $p<0,001$; $\chi^2=109,26$, $p<0,001$), šiuo

atveju vilkai priimtinesni nei lūšys ($\chi^2=27,01$, $p<0,001$). Plėšrūnų priimtimumas pasikartoja vertinant jų buvimą <10 km atstumu nuo gyvenamosios vietos ($\chi^2=363,60$, $p<0,001$; $\chi^2=134,33$, $p<0,001$; $\chi^2=60,12$, $p<0,001$). Žvėrių priimtimumas toleruojant jų buvimą savo rajone irgi yra toks pat ($\chi^2=386,48$, $p<0,001$; $\chi^2=124,32$, $p<0,001$; $\chi^2=74,55$, $p<0,001$). Lokiai yra mažiau priimtini už vilkus ($Z=-22,77$, $p<0,001$) ar lūšis ($Z=-17,21$, $p<0,001$), o lūšis – mažiau už vilkus $Z=-8,59$, $p<0,001$.

Seniūnams lokiai buvo mažiau priimtini nei vilkai ($Z=-2,68$, $p=0,007$) ar lūšys ($Z=-2,24$, $p=0,025$), o vilkų ir lūšių priimtimumas nesiskyrė ($Z=-0,95$, NS). Miškininkams lūšys priimtinos labiau nei lokiai ar vilkai ($Z=-7,39$, $p<0,001$; $Z=-2,40$, $p=0,016$), o vilkai – labiau už lokius ($Z=-6,73$, $p<0,001$).

Taigi, respondentų grupės lyginant pagal toleruojamą plėšrūnų buvimo atstumą iki gyvenamosios vietos, žvėrys yra priimtinausi miškininkams, mažiau priimtini seniūnams ir mažiausiai – visuomenei.

Plėšrūnų priimtimumas visuomenėje priklausė ir nuo demografinių veiksnių. Vyrams visi plėšrūnai buvo priimtinesni, nei moterims: vilkai ($Z=-9,77$, $p<0,001$) lokiai ($Z=-7,87$, $p<0,001$) ir ypač lūšys ($Z=-11,51$, $p<0,001$). Pavyzdžiui, kad respondento rajone visai negyventų vilkai, pageidautų 26,4% vyrų ir 39,5% moterų, lokių, atitinkamai 42,4% ir 55,3%, lūšių – 29,3% ir 45,7%.

Lūšių priimtimumas priklausomai nuo respondento gyvenamosios vietos statistiškai nesiskyrė (15 lentelė). Vilkai arti gyvenamosios vietos buvo mažiau priimtini miesto gyventojams nei gyvenantiems kaime ar miestelyje ($Z=-2,65$, $p=0,008$; $Z=-2,30$, $p=0,021$). Lokiai priimtinesni miestų ir miestelių gyventojams nei kaimo ($Z=-3,42$, $p=0,001$; $Z=-2,61$, $p=0,008$) ar vienkiemų gyventojams ($Z=-2,86$, $p=0,004$; $Z=-2,28$, $p=0,022$).

Kai kurių amžiaus grupių respondentai išskirtinai toleravo plėšrūnų buvimą arti jų gyvenamosios vietos. Mažiau nei 10 km atstumu vilkai buvo priimtini 48,7% vyresnių nei 65 m. respondentų, lokiai – 23,5%, lūšys – 31,4%. Vyresni žmonės labiau toleravo vilkus už 25–34 m. (24,4%) ir 35–44 m. (29,9%) amžiaus apklaustuosius ($p<0,005$).

15 lentelė. Stambiųjų plėšrūnų priimtinumai (atsakymų %) pagal atstumą respondentams iš skirtingų gyvenamųjų vietų.

		Nenoriu jų savo rajone	Toliau nei 10 km	6–10 km	1–5 km	Arčiau nei 1 km	Nežinau	<i>Nepri- imtina</i>	<i>Priim- tina</i>
Vien- kiemis	vilkai	39,3	22,0	12,9	16,1	4,9	4,9	61,2	33,9
	lokiai	57,4	14,4	7,8	4,3	2,0	14,1	71,8	14,1
	lūšys	44,9	15,4	8,6	10,8	5,4	15,0	60,3	24,8
Kaimas	vilkai	34,9	22,8	17,2	13,8	4,2	7,1	57,7	35,1
	lokiai	53,9	18,6	7,9	3,2	1,2	15,1	72,6	12,3
	lūšys	41,6	21,9	12,2	9,1	3,0	12,2	63,5	24,3
Mieste- lis	vilkai	31,9	27,5	16,0	14,1	2,2	8,3	59,4	32,3
	lokiai	47,3	23,9	10,0	3,5	1,5	13,9	71,1	15,0
	lūšys	37,0	25,8	13,4	8,9	2,8	12,1	62,8	25,2
Miestas	vilkai	34,7	28,6	17,4	7,3	2,3	9,7	63,3	26,9
	lokiai	44,5	26,2	8,8	3,8	1,8	14,8	70,8	14,5
	lūšys	37,1	26,6	14,0	6,3	3,3	12,7	63,7	23,6

Pagal toleruojamą atstumą vilkai yra priimtinesni pietų Lietuvos gyventojams nei Vilniaus ($Z=-3,54$, $p<0,001$), šiaurės vakarų ($Z=-2,20$, $p=0,027$), šiaurės ($Z=-2,50$, $p=0,012$) ir Vidurio Lietuvos ($Z=-3,32$, $p=0,001$) apklaustiesiems. Lūšys priimtinesnės Lietuvos pietinėje, o mažiau priimtinos šiaurės vakarų ($Z=-2,60$, $p=0,009$) ir centrinėje ($Z=-2,43$, $p=0,014$) dalyje. Pietų Lietuvos gyventojai labiau toleruotų lokius nei gyvenantieji šiaurinėje dalyje ($Z=-2,44$, $p=0,015$).

16 lentelė. Stambiųjų plėšrūnų priimtinumai (atsakymų %) skirtinguose Lietuvos regionuose pagal toleruojamą atstumą. Riba priimtinumui – 10 km nuo gyvenamosios vietos.

	Lokiai			Vilkai			Lūšys		
	Nepri- imtini	Priim- tini	Nežinau	Nepri- imtini	Priim- tini	Nežinau	Nepri- imtini	Priim- tini	Nežinau
V	68,6	13,3	18,0	67,3	22,1	10,6	65,9	19,0	15,1
ŠV	73,1	11,3	15,6	63,1	30,0	6,9	67,0	21,1	11,8
Š	77,3	11,6	11,2	66,0	28,3	5,7	70,2	20,2	9,5
P	61,2	18,9	19,8	52,8	38,5	8,7	56,4	22,0	21,6
C	71,6	14,5	13,9	68,4	24,9	6,7	69,6	20,7	9,7

Apibendrinant galima sakyti, kad Lietuvoje gyvenantys labiausiai paplitę plėšrūnai (t. y. vilkai) arti gyvenviečių yra mažiau priimtini tų Lietuvos regionų gyventojams, kuriuose jų nėra (16 lentelė). Estijoje nustatyta, kad apie

trečdalis respondentų netoleruotų bet kokio stambaus plėšrūno net savo šalyje (Randveer, 2006), taigi lietuviai plėšrūnų buvimą netoliese toleruoja labiau.

Stumbrų savo aplinkoje žmonės vengia mažiau nei plėšrūnų. 18,8% Lietuvos centrinės dalies respondentų būtų nepriimtina, jei stumbrai gyventų jų rajone, 47,4% – mažesniu nei 10 km atstumu, 60,9% – mažesniu nei 5 km atstumu, o 39,1% neprieštarautų, kad stumbrų būtų aptinkama arčiau nei 5 km atstumu nuo jų namų. Vertinant pagal 10 km ribą, stumbrai yra priimtini 52,6% respondentų.

Vyrai žymiai labiau toleruoja stumbrų kaimynystę ($Z=-5,28$, $p<0,001$), pavyzdžiui, arčiau kaip 10 km atstumu gyvenančius stumbrus toleruotų 65,2% vyrų ir tik 45,5% moterų. Stumbrai statistiškai mažiau priimtini 35–44 m. amžiaus žmonėms nei 55–64 ar vyresniems nei 65 metų ($Z=-2,47$, $p=0,013$; $Z=-2,03$, $p=0,042$). Pagal amžių tolerancija stumbrų buvimo atstumui nuo respondento gyvenamosios vietos skiriasi (17 lentelė). Šių žolėdžių kaimynystė labiausiai priimtina vyriausiems visuomenės atstovams, o nepriimtina, panašiai kaip ir plėšrūnų atveju, vidutinio amžiaus žmonėms.

17 lentelė. Stumbro priimtinumai visuomenei (atsakymų %) pagal atstumą iki gyvenamosios vietos ir respondentų amžių

Amžius, m.	Nenorių jų sutikti savo rajone	>10 km	6–10 km	1–5 km	Man visai nesvarbu	<i>Nepriimtina</i>	<i>Priimtina</i>
15–24	20,6	27,5	13,3	13,1	25,6	48,1	51,9
25–34	17,6	25,9	16,5	10,6	29,4	43,5	56,5
35–44	21,6	33,2	10,0	12,6	22,6	54,7	45,3
45–54	14,3	31,4	16,2	14,3	23,8	45,7	54,3
55–64	7,4	25,9	16,7	24,1	25,9	33,3	66,7
>65	18,2	12,1	15,2	18,2	36,4	30,3	69,7

Stumbrai priimtinausi žemo išsilavinimo respondentams; skirtumas patikimas nuo vidurinių, profesinių ar bakalauro išsilavinimą turinčių respondentų nuomonės ($Z=-2,84$, $p=0,004$; $Z=-2,42$; $p=0,015$; $Z=-2,20$; $p=0,028$).

Iš 18 lentelės matyti, kad miesto gyventojai mažiau nei kiti toleruotų stumbrus arčiau kaip 5 km atstumu nuo savo namų. Šie gyventojai labiausiai priešiški stumbrų kaimynystei, net 28,1% jų nenorėtų sutikti jų savo rajone.

Mažiausiai nusistatę prieš stumbrus – vienkiemių gyventojai, skirtumas tarp minėtų grupių statistiškai patikimas ($Z=-2,80$, $p=0,005$). Taigi, stumbrų toleravimas pagal jų buvimo atstumą nuo respondentų gyvenamosios vietos patikimai priklauso nuo to, kur apklaustasis gyvena ($\chi^2=34,38$, $p=0,001$).

18 lentelė. Tolerancija stumbrų buvimui pagal atstumą ir respondentų gyvenamąją vietą (atsakymų %).

Gyvenamoji vieta	Nenoriu savo rajone	> 10 km	6–10 km	1–5 km	Man visai nesvarbu	<i>Nepriimtina</i>	<i>Priimtina</i>
Miestas	28,1	28,1	15,6	4,4	23,7	56,3	43,7
Miestelis	19,5	31,2	10,4	12,3	26,6	50,6	49,4
Kaimas	15,7	28,9	14,5	14,9	26,0	44,6	55,4
Vienkiemis	17,6	19,6	11,8	31,4	19,6	37,3	62,7

Apibendrinant visuomenės toleranciją stambiujų žinduolių buvimui iki respondento gyvenamosios vietos, galima teigti, kad rūšių priimtumas mažėja tokia seka: stumbras, vilkas, lūšis, lokys. Stambieji žinduoliai priimtinesni mažesnių gyvenviečių gyventojams, vyresniems žmonėms, vyrams.

Stambiujų plėšrūnų priimtumas pagal jų elgesį ir buvimo vietą buvo tiriamas penkiose situacijose: 1) kai jie gyvena nuošaliose vietose, toli nuo žmonių, 2) plėšrūnai gali būti aptinkami netoli nuo gyvenviečių, 3) jie pjauna galvijus, 4) jie pjauna šunis ar kates, 5) plėšrūnai kelia grėsmę žmonėms. Plėšrūnų priimtumas pagal jų elgesio toleravimą pateiktose situacijose buvo nevienodas.

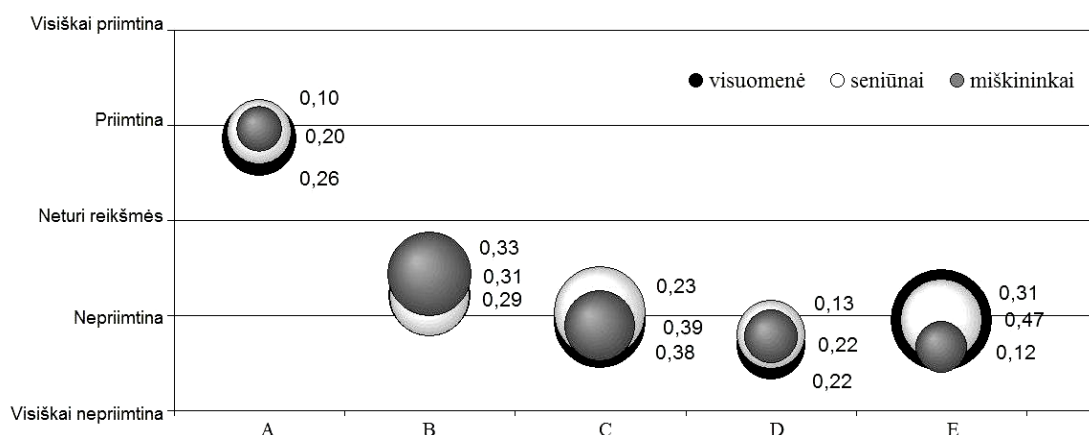
Situacijoje, kai plėšrūnai gyvena nuošaliai, žmonės dažniausiai (~75%) rinkosi variantus, rodančius plėšrūnų elgesio priimtumą. Statistiškai daugiau respondentų teigia, kad „neturi reikšmės“, jei toli nuo žmonių gyvena lūšys (10,2%) nei lokiai ar vilkai ($\chi^2=11,87$, $p<0,001$; $\chi^2=5,23$, $p=0,022$). Nors visi stambieji plėšrūnai šiuo elgesio atveju daugumai respondentų yra „priimtini“, lūšys (55,5% respondentų) labiau priimtinos už lokius (50,9%), kaip ir vilkai (54,1%) ($\chi^2=15,65$, $p<0,001$; $\chi^2=7,67$, $p=0,006$), o „labai priimtini“ – lokiai (28,5%), labiau už lūšis (23,2%) ir už vilkus (24,5%) ($\chi^2=26,31$, $p<0,001$;

$\chi^2=14,49$, $p<0,001$). Lokiai šioje situacijoje visuomenei buvo priimtinesni už lūšis ($Z=-23,35$, $p=0,001$) bei vilkus ($Z=-2,45$, $p=0,014$), pastarųjų rūšių priimtumas šioje situacijoje statistiškai nesiskyrė. Plačiosios visuomenės, miškininkų ir seniūnų požiūriai nesiskyrė. Taigi, respondentams priimtinausi Lietuvoje negyvenantys plėšrūnai.

Kad plėšrūnai gali būti aptinkami netoli nuo gyvenviečių, daugumai respondentų toks elgesys atrodė kuriuo nors laipsniu nepriimtinas – labiausiai lokių (82,4%), mažiau lūšių (75,2%) ir vilkų (74,8% atsakymų) ($Z=-13,21$, $p<0,001$; $Z=-14,41$, $p<0,001$). Vilkai netoli gyvenviečių priimtinesni nei lūšys ($Z=-2,57$, $p=0,010$). Plėšrūnų priimtumas seniūnams ir visuomenei nesiskyrė. Miškininkams toks elgesys atrodė priimtinesnis nei visuomenei ir vilko ($Z=-2,75$, $p=0,006$), ir lūšies atveju ($Z=-6,32$, $p=0,001$). Lūšys netoli gyvenviečių seniūnams mažiau priimtinos nei miškininkams ($Z=-2,80$, $p<0,05$), kitų plėšrūnų priimtumas nesiskyrė. Taigi, stambiųjų plėšrūnų buvimas netoli gyvenviečių yra priimtinas tik maždaug trečdaliui apklaustųjų.

Galvijų pjovimą labai nepriimtinu laikė 52,0–50,0%, nepriimtinu 31,8–29,5%, priimtinu – tik 9,2–16,5% respondentų. Labiausiai nepriimtina būtų, jei galvijus pjautų lokiai (85,4%), lyginant su atitinkamu vilkų (79,5%, $Z=-12,87$, $p<0,001$) ar lūšių elgesiu (82,6%, $Z=-7,99$, $p<0,001$), o lūšys būtų mažiau priimtinos už vilkus ($Z=-7,77$, $p<0,001$). Lūšių elgesys buvo priimtinesnis miškininkams nei visuomenei ($Z=-2,22$, $p=0,026$). Šioje situacijoje vilkai buvo priimtinausi.

Kambarinių šunų ar kačių pjovimas visuomenei atrodė nepriimtinas (28,4–29,4%) arba labai nepriimtinas (57,3–58,3% atsakymų). Priimtumas vėl didėjo tokia pat seka kaip ir ankstesnėje situacijoje. Labiausiai nepriimtini buvo lokiai, lyginant su vilkais ir lūšimis ($Z=-7,78$, $p<0,001$; $Z=-5,08$, $p<0,001$), o vilkai yra labiau priimtini už lūšis ($Z=-3,75$, $p<0,001$). Miškininkams lūšių ir vilkų elgesys, kai jie pjauna šunis ar kates buvo priimtinesnis nei visuomenei ($Z=-2,46$, $p=0,013$; $Z=-2,31$, $p=0,021$). Šiuo klausimu galimo konflikto dydis dėl vilkų beveik toks pat mažas kaip ir pirmoje situacijoje (10 pav.).

10 pav. Vilkų elgesio priimtumas, kai jie gyvena nuošaliose vietose toli nuo žmonių (A), gali būti aptinkami netoli gyvenviečių (B), pjauna naminius galvijus (C), pjauna kambarinius šunis ir kates (D) ir kelia grėsmę žmonėms (E). Apskritimų dydžiai atitinka potencialo konfliktui indeksą grupėje, t. y. 0 – jokio konflikto, 1 – didžiausias konfliktas (pagal J. Vaske, 2010).

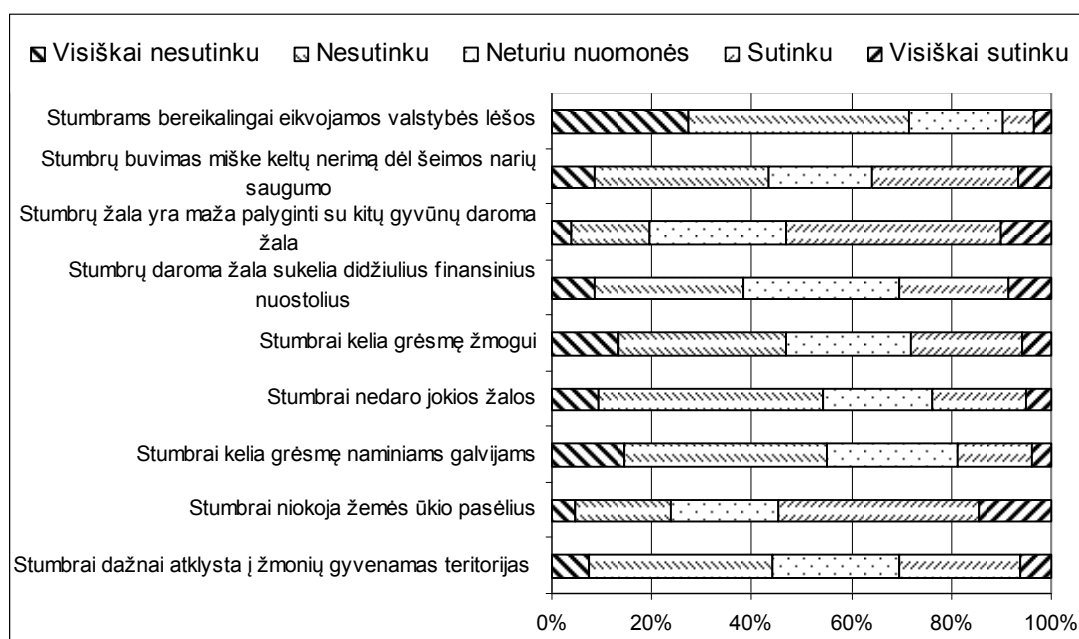
Taigi, lokiai respondentams mažiausiai priimtini, kai jie pjauna naminius galvijus, kambarinius šunis ir kates ar gali būti aptinkami netoli gyvenviečių. Labiau už lokius yra priimtinos lūšys, o vilkai yra priimtinausi.

Keliantis grėsmę žmonėms plėšrūnų elgesys pasirodė visiškai nepriimtinas daugumai (55,1–56,0%) apklaustųjų, o nepriimtinas 21,3–22,4%. Toks lūšių elgesys mažiau priimtinas nei kitų plėšrūnų (lyginant su vilku $Z=-5,77$, $p<0,001$; su lokiu – $Z=-5,14$, $p<0,001$). Priimtumas ir galimo konflikto indeksas tarp miškininkų buvo mažiausias, palyginti su kitomis grupėmis.

Taigi, pagal visus galimus plėšrūnų elgesio variantus (7 klausimas, 1 priedas) įvertinta, kad visuomenei, vilkai yra priimtinesni ($M=2,31$, $s=0,70$) ir už lūšis ($M=2,27$, $s=0,65$; $Z=-6,783$, $p<0,001$) ir už lokius ($M=2,23$, $s=0,63$; $Z=-14,47$, $p<0,001$), o lūšys priimtinesnės nei lokiai ($Z=-9,16$, $p<0,001$). Seniūnams už lokius priimtinesni tiek vilkai, tiek lūšys (atitinkamai: $M=0,22$, $s=0,56$; $M=2,36$, $s=0,62$; $M=2,33$, $s=0,56$; $Z=-2,42$, $p=0,015$; $Z=-2,27$, $p=0,023$). Miškininkai stambiuosius plėšrūnus pagal priimtumą reitingavo kitaip: lūšys jiems atrodė priimtinesnės už lokius ($M=2,39$, $s=0,50$; $M=2,28$, $s=0,51$; $Z=-2,27$, $p=0,006$) ir vilkus ($M=2,34$, $s=0,48$; $Z=-3,09$, $p=0,002$). Lyginant nagrinėtas respondentų grupes išsiaiškinta, kad miškininkams lūšys buvo priimtinesnės nei visuomenei ($Z=-3,12$, $p=0,002$).

Didžiausios įtakos plėšrūnų priimtinumui turėjo respondento lytis. Vyrams labiau priimtini lokiai (atitinkamai $M=2,31$, $s=0,66$, o moterų $M=2,18$, $S=0,61$; $Z=-6,33$, $p<0,001$), vilkai ($M=2,42$, $s=0,72$ ir $M=2,26$, $s=0,68$; $Z=-7,40$, $p<0,001$) ir lūšys ($M=2,37$, $s=0,68$ ir $M=2,22$, $s=0,63$; $Z=-6,80$, $p<0,001$). Vilkai ir lūšys priimtinausi jauniausiems ir vyriausiems vyrams, gyvenantiems ne miestelyje.

Požiūris į stumbrų veiklą buvo tiriamas keliais aspektais (tai nuostoliai, trukdymas ir baimė). Daugiausia apklaustųjų (54,7%) sutiko su teiginiais, kad stumbrai niokoja žemės ūkio pasėlius ir kad stumbrų daroma žala yra palyginti nedidelė (53,0%). Dažniausiai (71,4% atsakymų) buvo prieštaraujama teiginiams, kad stumbrams bereikalingai eikvojamos valstybės lėšos, stumbrai kelia grėsmę naminiams galvijams (55,0%), stumbrai nedaro jokios žalos (54,4%) ir kad stumbrai kelia grėsmę žmogui (11 pav.).

11 pav. Respondentų požiūrio į stumbrus pasiskirstymas.

Faktorinė analizė atskleidė tris apibendrinančius veiksnius, kurie pavadinti „nuostoliai“, „baimė“ ir „trukdymas“. Pirmasis veiksnys akivaizdus, kitų dviejų išskyrimo pagrindas nurodytas 19 lentelėje. Trukdymą Decker ir kt. (2010) vadina „susirūpinimu dėl grėsmės gyvenimo būdui“ (angl. „concerns regarding lifestyle impacts“).

19 lentelė. Baimės ir trukdymo veiksnių išskyrimas respondentų požiūryje į stumbrą faktorinės analizės būdu (KMO – 0,743; BTS – 817,669, $p < 0,001$, MSA $> 0,71$, du veiksniai paaiškina 59,5% požiūrio dispersijos (baimė – 32,3%, trukdymas – 27,2%).

Teiginys	Veiksniai	
	Baimė	Trukdymas
Stumbrai niokoja žemės ūkio pasėlius	0,288	<u>0,735</u>
Stumbrai kelia grėsmę naminiams galvijams	<u>0,740</u>	0,256
Stumbrai nedaro jokios žalos	-0,031	<u>-0,735</u>
Stumbrai kelia grėsmę žmogui	<u>0,804</u>	0,175
Stumbrų buvimas miške keltų nerimą dėl šeimos narių saugumo	<u>0,807</u>	0,003
Stumbrai dažnai atklysta į žmonių gyvenamas teritorijas	0,104	<u>0,675</u>

Moterys stumbrų bijojo labiau nei vyrai (atitinkamai $M=2,80$ ir $M=2,60$; $Z=-2,94$, $p=0,003$). Požiūris į trukdymą ir nuostolius tarp vyrų ir moterų statistiškai nesiskyrė. Jauniausi, 15–24 m. amžiaus respondentai stumbrų bijojo labiau nei vidutinio amžiaus (25–34 m. ir 35–44 m.). Manančių, kad stumbrai sukelia nuostolių, buvo daugiausia 15–24 m. ir 35–44 m. amžiaus grupėse. Stumbrų baimė didėjo priklausomai nuo respondento gyvenamosios vietos urbanizuotumo.

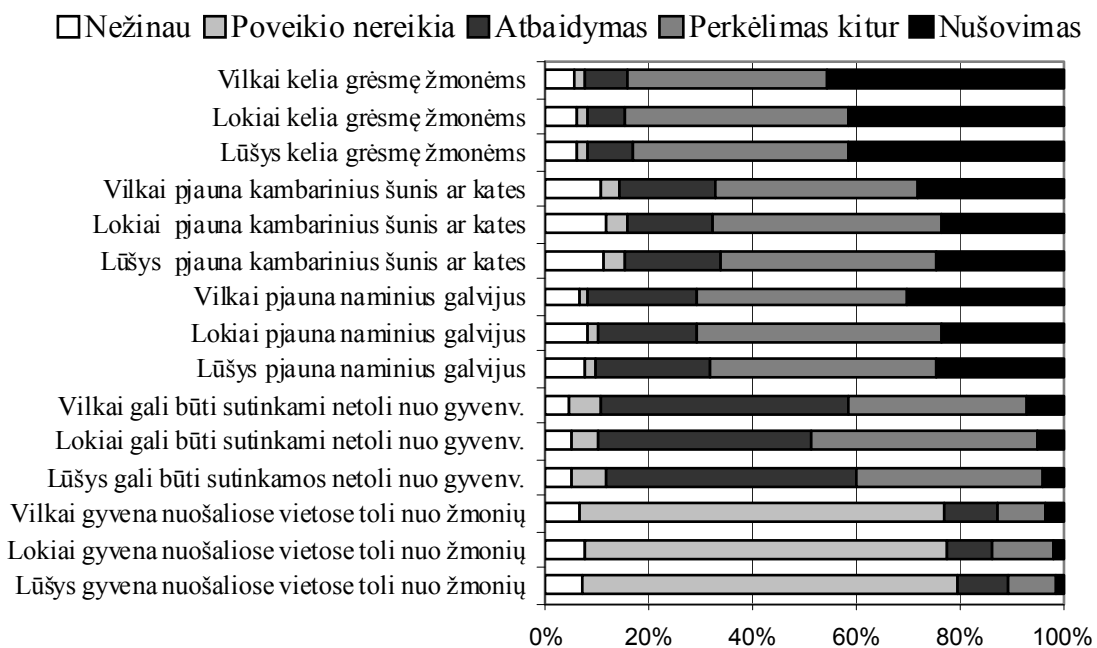
3.3. Specifinis požiūris į stambiuosius žinduolius

Specifinis požiūris šiame poskyryje nagrinėjamas atskirai nuo bendrojo (vertinimo ar žinduolių elgesio priimtimumo). Yra pakankamai įrodymų, kad jie gali skirtis (Whittaker et al., 2006), nes požiūrį žmonės adaptuoja priklausomai nuo situacijos. Anketos duomenų neužtenka norint sužinoti ketinimus ar prognozuoti elgesį, bet galima įvertinti požiūrį, nuo kurio jie priklauso. Specifinis požiūris yra artimesnis ketinimams ar elgesiui (įskaitant išsakytos pozicijos gynimą) nei bendrasis, jis labiau siejamas su socialinėmis normomis, t. y. išreiškiant ir formuojant specifinį požiūrį nesąmoningai atsižvelgiama į tai, ko tikisi kiti žmonės. Remiantis šiais požiūriais netikslu prognozuoti žmonių visuomenės elgesį, bet yra įrodyta, kad šie požiūriai leidžia gana tiksliai nustatyti, kokių veiksmų specifinėse situacijose žmonės tikisi iš valdžios institucijų stambiųjų žinduolių valdyme (Treves, Karanth, 2003) ir koku lygiu jie dėl to sutaria. Pagrindiniais požiūrio matais pasirinkti

atsakymai į klausimus 1) apie poveikio priemones tam tikrais atvejais (tik plėšrūnams) bei 2) ką daryti su stambiaisiais žinduoliais Lietuvoje.

3.3.1. Poveikio stambiesiems plėšrūnams priemonių vertinimas

Visuomenės siūlomos plėšrūnų valdymo priemonės labiau priklausė nuo situacijos, o ne nuo plėšrūno rūšies (12 pav.). Jei plėšrūnai gyvena nuošaliuose vietose toli nuo žmonių, dauguma respondentų (70,0–72,5%) teigia, kad jokių poveikio priemonių jiems taikyti nereikia. Plėšrūnus iššaudyti tokioje situacijoje norėtų tik 1,2–3,3% respondentų, o 19,0–20,7% respondentų siūlė plėšrūnus perkelti arba atbaidyti. Tokio lokių ar vilkų elgesio atveju respondentai siūlė taikyti griežtesnes priemones nei lūšims ($Z=-8,55$, $p<0,001$; $Z=-5,91$, $p<0,001$), o lokiams griežtesnes nei vilkams ($Z=-2,73$, $p=0,006$).

12 pav. Visuomenės požiūris į stambiųjų plėšrūnų valdymo priemones.

Teigiančių, kad poveikio nereikia situacijoje, kai plėšrūnai gali būti aptinkami netoli gyvenviečių, akivaizdžiai sumažėjo iki 4,9–6,7% (12 pav.). Dauguma respondentų siūlė plėšrūnus nuo gyvenviečių atbaidyti (48,0–41,2%) arba perkelti kitur (43,8–34,2%). Griežtesnės priemonės buvo siūlomos lokiams lyginant su vilkais ar lūšimis ($Z=-8,29$, $p<0,001$; $Z=-13,76$, $p<0,001$), o vilkams labiau nei lūšims ($Z=-5,39$, $p<0,001$).

Situacijoje, kai plėšrūnai pjauna naminius galvijus, padaugėjo respondentų siūlymų juos nušauti (24,4–30,4%). Palyginti su buvusia situacija, padaugėjo ir siūlymų perkelti juos kitur (40,3–47,6%), bet sumažėjo siūlančių plėšrūnus atbaidyti (19,0–21,9%). Atsižvelgiant į visus požiūrius, vilkai yra mažiau priimtini už lokius ar lūšis ($Z=-6,23$, $p<0,001$; $Z=-8,53$, $p<0,001$), o lokiai už lūšis ($Z=-2,72$, $p=0,007$).

Situacijoje, kuri iki 2009 metų buvo mažai būdinga Lietuvai, t. y. plėšrūnai pjauna kambarinius šunis ir kates, respondentai siūlė panašias priemones kaip ir situacijoje su galvijais. Plėšrūnus sumedžioti siūlė 23,5–28,1% atsakiusių, perkelti kitur – 39,0–43,9%, atbaidyti 16,6–18,7% respondentų. Čia stipresnis poveikis buvo siūlomas vilkams, o ne lūšims ar lokiams ($Z=-7,11$, $p<0,001$; $Z=-5,45$, $p<0,001$).

Grėsmę žmonėms keliančius plėšrūnus dažniausiai buvo siūloma nušauti (41,4–45,4% atsakymų). Perkelti kitur siūlė 38,8–43,5%, o atbaidyti – tik 7,1–8,9% respondentų. Stipriausią poveikį visuomenė tokioje situacijoje siūlė vilkams (lyginant su lūšimis ar lokiais $Z=-7,53$, $p<0,001$; $Z=-5,43$, $p<0,001$), o lokiams – stipresnį nei lūšims ($Z=-2,42$, $p=0,015$).

Apibendrinant respondentų požiūrį į jų manymu, tinkamiausias plėšrūnams valdyti priemones galima pasakyti, kad visuomenė nepriima plėšrūnų savo artimoje aplinkoje ir siūlo juos atbaidyti. Kai egzistuoja grėsmė respondentų turtui ar gyvybei, plėšrūnus dažniausiai norima sunaikinti arba perkelti (20 lentelė).

20 lentelė. Stambiųjų plėšrūnų toleravimo laipsnis pagal siūlomų poveikio priemonių griežtumą (> ženklas rodo patikimai griežtesnes priemones rūšiai, $p<0,05$ pagal Vilkoksono kriterijų, „-“ patikimo skirtumo nėra).

Elgesys ir buvimo vieta	Plėšrūnų toleravimas	Populiariausia poveikio priemonė		
		lūšiai	lokiui	vilkui
Gyvena nuošaliai	Lo>Vi>Lū	nereikia	nereikia	nereikia
Aptinkami netoli gyvenviečių	Lo>Vi>Lū	atbaidyti	perkelti	atbaidyti
Pjauna naminius galvijus	Vi>Lo>Lū	perkelti	perkelti	perkelti
Pjauna kates ir šunis	Vi> Lo-Lū	perkelti	perkelti	perkelti
Kelia grėsmę žmonėms	Vi> Lo>Lū	nušauti	perkelti	nušauti

21 lentelė. Respondentų pritarimas letalios stambiųjų plėšrūnų kontrolės priemonėms (pasirinkimų skaičius iš 5 galimų, M – vidurkis, s – standartinis nuokrypis).

Rūšis		Kiek kartų pasirinkta letali kontrolė						M	s
		0	1	2	3	4	5		
Lūšis	N	1727	785	458	442	71	13	0,97	1,171
	%	49,4	22,5	13,1	12,6	2,0	0,4		
Lokys	N	1736	794	397	429	81	19	0,95	1,188
	%	50,2	23,0	11,5	12,4	2,3	0,5		
Vilkas	N	1584	779	491	540	118	35	1,14	1,278
	%	44,7	22,0	13,8	15,2	3,3	1,0		

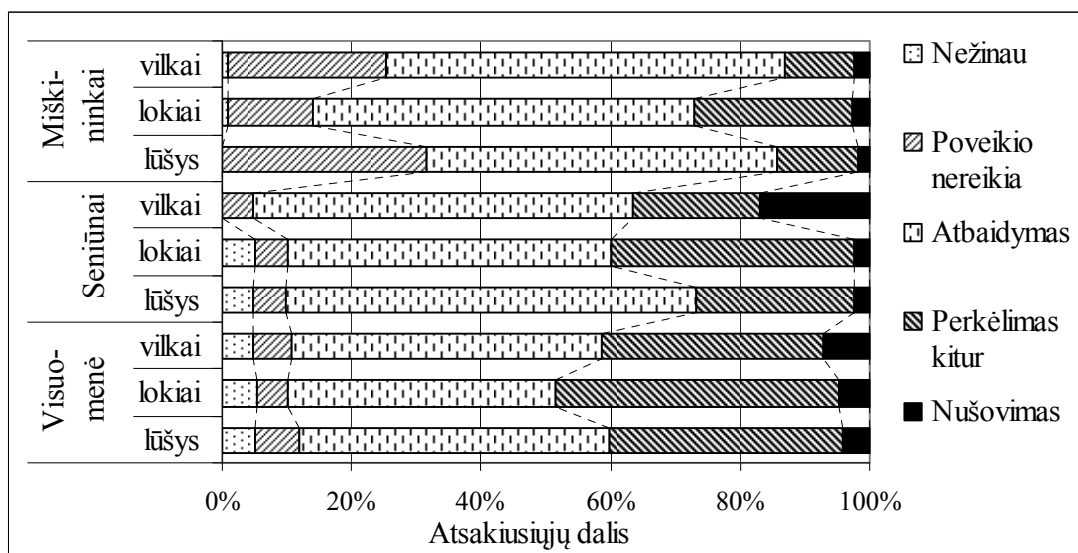
Valdant laukinių gyvūnų populiacijas priemonės keisti yra lengviau, nei visuomenės nuomonę. Išskirtinę vietą tarp priemonių užima letali kontrolė, todėl išsiaiškinti pritarimą jai reikia pirmiausia. Tuo tikslu suskaičiuota, keliose situacijose iš penkių galimų (1 priedas, 8 klausimas) respondentai rinkosi šią priemonę. Plėšrūnų letaliai kontrolei pritarė pusė apklaustųjų, vilkų atveju – beveik 55% (21 lentelė).

Pagal lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad letalias kontrolės priemonės vilkams respondentai laiko tinkamesnėmis nei lūšims ir lokiams ($Z=-14,18$, $p<0,001$; $Z=-13,58$, $p<0,001$), o lūšims tinkamesnėmis nei lokiams ($Z=-1,69$, $p=0,09$).

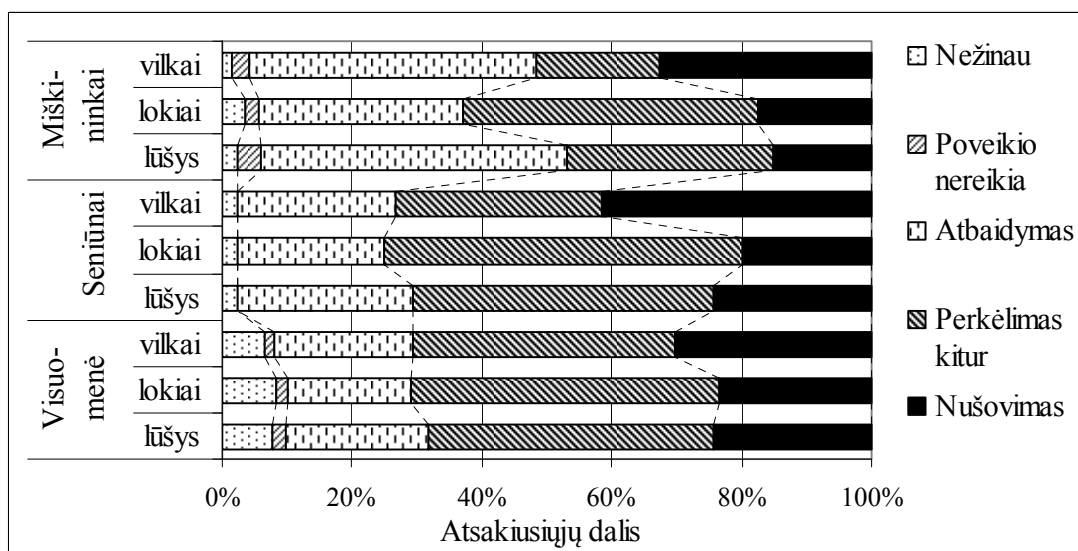
Seniūnų ir miškininkų požiūris į poveikio priemonių pasirinkimą ne visada skyrėsi nuo plačiosios visuomenės nuomonės. Lokiams, vilkams ir lūšims gyvenant nuošaliuose vietose toli nuo žmonių, jokio poveikio netaikyti siūlė 70,0–72,5% visuomenės, 78,0–85,7% seniūnų ir 91,9–94,4% miškininkų.

Kai plėšrūnai aptinkami netoli nuo gyvenviečių, dauguma respondentų siūlė atbaidyti arba perkelti plėšrūnus kitur (13 pav.). Nemažai miškininkų nesiūlė jokio poveikio, ypač lūšiai (31,7%) ir vilkui (24,6%), rečiau siūlė šių rūšių individus perkelti kitur. Daug seniūnų šioje situacijoje siūlė vilkus naikinti (17,1%). Lokius perkelti kitur visi siūlė dažniau nei kitas rūšis.

Galvijus pjaunančius plėšrūnus daugiausia respondentų siūlė arba perkelti kitur, arba nušauti (14 pav.). Vilkai naikinti buvo siūlomi dažniau už kitas rūšis, ypač seniūnų (41,5%). Miškininkai lūšims ir vilkams dažniau siūlė švelniausią priemonę – juos atbaidyti (47,1%, 44,3%).

13 pav. Požiūris į poveikio priemones plėšrūnams, jiems esant netoli gyvenviečių.

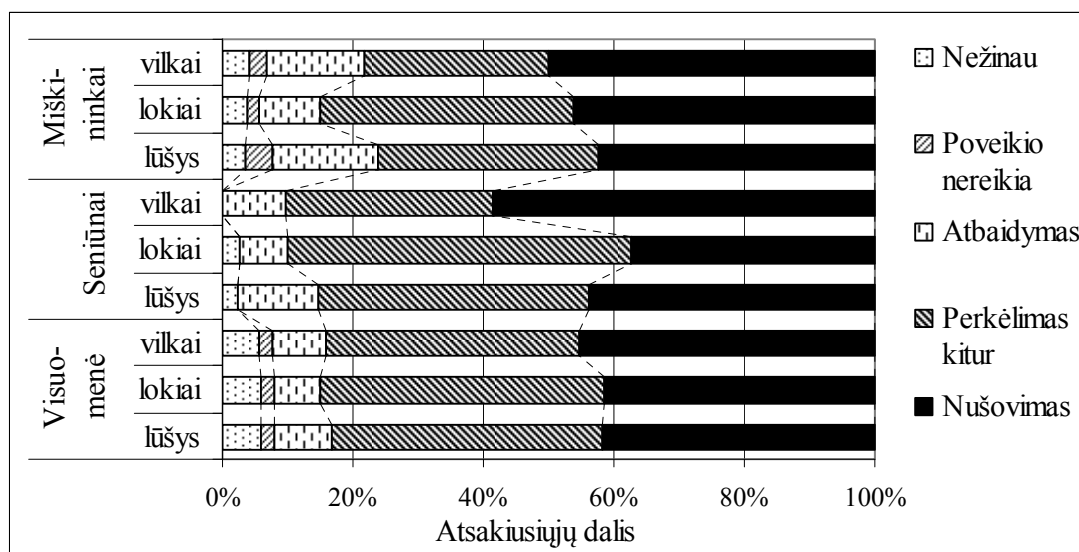

14 pav. Požiūris į poveikio priemones plėšrūnams, jiems pjaunant galvijas.

Plėšrūnams keliant grėsmę žmonėms respondentai dažniausiai siūlė pačias griežčiausias priemones, ypač vilkams (15 pav.). Sumedžioti vilkus dažniausiai siūlė seniūnai, o lokius – miškininkai.

Atsakymų variantai įvertinti balais nuo 1 (poveikio nereikia) iki 4 (nušauti). Atsakymai „nežinau“ arba kai bent vieno atsakymo nebuvo, į skaičiavimą neįtraukti. Iš balų vidurkio nustatyta, kad visuomenė griežčiausias priemones siūlė vilkams ($M=2,48$), griežtesnes nei lūšims ($M=2,41$; $Z=-13,30$, $p<0,001$) ar lokiams ($M=2,45$; $Z=-5,27$, $p<0,001$), o lokiams – griežtesnes nei lūšims ($Z=-9,22$, $p<0,001$). Seniūnai irgi siūlė vilkams griežčiausias priemones

($M=2,63$), griežtesnes nei lūšims ($M=2,41$ $Z=-3,58$, $p<0,001$) ir lokiams ($M=2,47$; $Z=-2,96$, $p=0,003$). Miškininkai griežčiausias poveikio priemones siūlė lokiams ($M=2,32$) nei lūšims ($M=2,19$; $Z=-3,86$, $p<0,001$) ir vilkams ($M=2,27$) nei lūšims ($Z=-3,83$, $p<0,001$). Visuomenė vilkams ($Z=-4,19$, $p<0,001$), lokiams ($Z=-3,27$, $p=0,001$) ir lūšims ($Z=-5,06$, $p<0,001$) siūlė griežtesnes poveikio priemones nei miškininkai, o seniūnai – tik vilkams ($Z=-2,99$, $p=0,003$).

15 pav. Požiūris į poveikio priemones plėšrūnams, jiems keliant grėsmę žmonėms.

Lyginant 2003–2005 m. ir 2009 m. vykdytų apklausų duomenis, matyti, kad respondentų nuomonė (kiek kartų pasirinkta letali poveikio priemonė iš 5 galimų atvejų), sušvelnėjo – lūšių atveju ($M_{2005}=1,05$, $M_{2009}=0,97$; $Z=-2,42$, $p=0,015$), vilkų atveju ($M_{2005}=1,29$, $M_{2009}=1,14$; $Z=-3,68$, $p<0,001$), lokių atveju skirtumas statistiškai nereikšmingas ($M_{2005}=0,99$, $M_{2009}=0,95$; $Z=-1,52$, $p=0,127$). Lūšių ir lokių priimtumas nepasikeitė ($Z=-0,03$, $p=0,974$; $Z=-1,44$, $p=0,149$), o požiūris į vilkus pagerėjo ($Z=-2,28$, $p=0,022$). Taigi, visuomenė netapo tolerantiškesnė plėšrūnų buvimui arti žmogaus, bet tapo priešiškesnė jų letaliai kontrolei, ypač vilkų klausimu.

2003–2005 m. apklausa leido įvertinti **respondentų nuomonių skirtumus ir šalyse** (Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos). Lietuvių požiūris į priemones lūšims yra švelnesnis ($M=12,98$) nei estų ($M=14,71$; $Z=-8,43$, $p<0,001$), bet griežtesnis nei latvių ($M=12,72$) ar lenkų ($M=11,90$, atitinkamai

Z=-3,63, p<0,001 ir Z=-10,72, p<0,001). Lietuvių požiūris į priemonių griežtumą lokiams yra švelnesnis nei estų (M=13,07, M=13,54, Z=-3,62, p<0,001), bet griežtesnis nei latvių (M=12,27) ir lenkų (M=12,07; Z=-7,02, p<0,001; Z=-10,93, p<0,001). Lietuviai vilkams siūlo silpnesnio poveikio priemones nei estai (M=13,43; M=13,54; Z=-2,45, p=0,014), bet griežtesnes nei latviai (M=12,12) ir lenkai (M=12,28; Z=-9,32, p<0,001; Z=-10,69, p<0,001).

Palyginus skirtingų šalių respondentų požiūrį į priemones plėšrūnų valdymui kiekvienoje jų elgesio situacijoje, paaiškėjo, kad lietuviai didžiojoje daugumoje atvejų linkę siūlyti griežtesnes poveikio priemones, nei latviai ar lenkai (p<0,001). Lietuviai griežtesnes priemones už estus siūlė tik tais atvejais, kai plėšrūnai gyvena nuošaliai arba gali būti aptinkami netoli gyvenviečių (p<0,001), kitose situacijose griežtesniu požiūriu pasižymėjo estai, ypač kalbant apie lūšis (p<0,001).

Palyginę keturių šalių respondentų požiūrį į letalią populiacijos kontrolę, matome, kad situacijoje, kai jie nekelia grėsmės, estams stambieji plėšrūnai yra priimtinesni negu lietuviams (22 lentelė). Kai stambūs plėšrūnai kelia grėsmę, juos labiau toleruoja lietuviai.

22 lentelė. Keturių šalių respondentų pritarimas letalios stambiųjų plėšrūnų kontrolės priemonėms (pasirinkimų skaičius iš 5 galimų, atsakymų %).

		0	1	2	3	4	5	M
Estija	lūšis	22,5	15,6	15,5	29,3	13,8	3,2	2,06
	lokys	28,9	21,2	15,4	25,7	6,8	1,9	1,66
	vilkas	27,3	21,2	14,7	27,7	7,1	2,0	1,72
Latvija	lūšis	50,0	20,9	9,5	13,7	4,1	1,8	1,06
	lokys	59,3	22,1	7,5	9,4	0,8	0,9	0,73
	vilkas	57,0	20,7	8,6	11,8	1,4	0,5	0,81
Lietuva	lūšis	45,2	24,4	14,7	12,8	2,1	0,8	1,05
	lokys	47,0	25,1	13,3	11,9	1,9	0,8	0,99
	vilkas	39,2	23,6	14,9	15,6	4,3	2,4	1,29
Lenkija	lūšis	69,7	18,9	5,5	5,0	0,6	0,3	0,49
	lokys	69,5	19,0	5,9	4,4	0,9	0,3	0,49
	vilkas	64,1	19,2	6,9	7,1	1,8	0,9	0,66

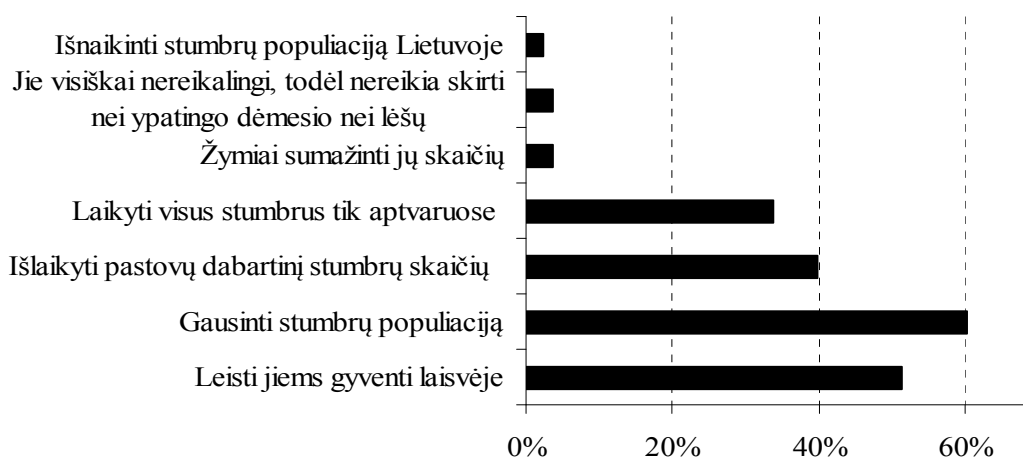
Estai letalios kontrolės būdu labiau linkę spręsti problemas, susijusias su lūšimis, o ne lokiais ar vilkais (Z=-11,42, p<0,001; Z=-10,23, p<0,001), o

vilkams letalias priemones siūlo dažniau nei lokiams ($Z=-2,98$, $p<0,001$). Latvių požiūris labai panašus į estų. Letalią populiacijos kontrolę lietuviai siūlytų pirmiausia vilkams, mažiau lūšims ar lokiams ($Z=-10,00$, $p<0,001$; $Z=-11,20$, $p<0,001$), o lūšims labiau nei lokiams ($Z=-3,89$, $p<0,001$). Plėšrūnams letalios kontrolės priemones mažiausiai palaiko lenkai. Jie letalios kontrolės būdą siūlo taikyti labiau vilkams nei lūšims ar lokiams ($Z=-8,06$, $p<0,001$; $Z=-7,60$, $p<0,001$). Letalios kontrolės siūlymai sietini su požiūriu į žvėries vertę, bent jau tais atvejais, kai jis nekelia grėsmės žmogaus gyvybei, nes žmonės labai vertingais laikomus gyvūnus būtų linkę perkelti ar atbaidyti. Siūlantys naikinti net ir nuošaliai besilaikančius plėšrūnus arba jaučia kerštą dėl patirtos žalos, arba mano juos esant kenkėjais, todėl visada renkasi letalią poveikio priemonę. Tokių neigiamai nusiteikusių respondentų buvo visose šalyse: lūšių atžvilgiu išimtinai neigiamai nusiteikę 6,1% estų ir 4,0% latvių, lokių atžvilgiu – 3,8% estų ir 1,6 % latvių, vilkų atžvilgiu 4,7% lietuvių. Tokia proporcija apytikriai atitinka plėšrūnų gausumą šalyse.

3.3.2. Požiūris į stambiųjų žinduolių populiacijų valdymą

Požiūris į stambiųjų žinduolių populiacijų valdymą yra vienas svarbiausių indikatorių aplinkos talpai šiems gyvūnams nustatyti, kai įvertinama ne ekologinė, bet ir socialinė (kultūrinė) talpa.

Stumbrų atveju gana didelė respondentų dalis pasisakė už jų laikymą tik aptvaruose. Pasiūlymų sumažinti stumbrų skaičių buvo nedaug (16 pav.).

16 pav. Respondentų požiūris į stumbrų populiacijos valdymą.

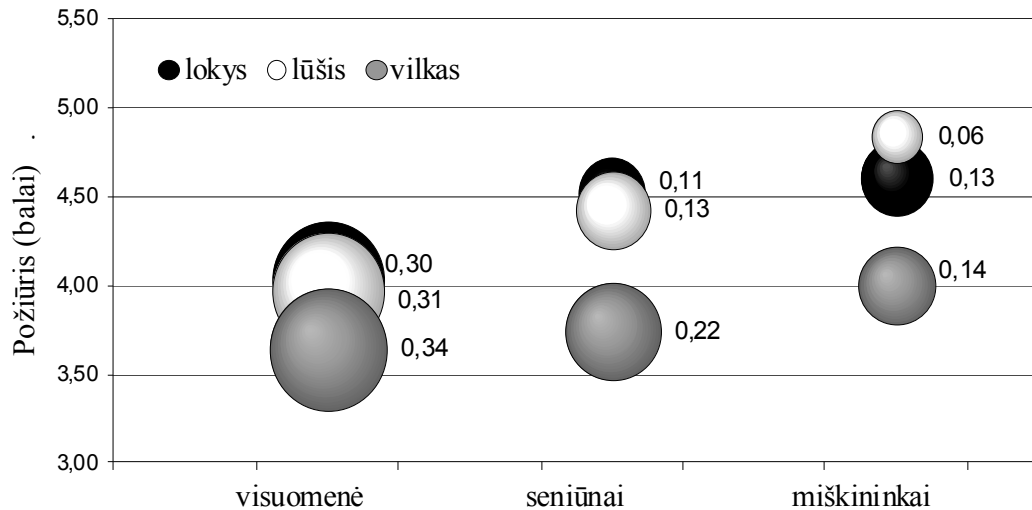
Už stumbrų populiacijos gausinimą pasisakė daug žmonių, bet tik 60,6% iš jų norėtų, kad stumbrai gyventų laisvėje, o 25,0% norėtų laikyti visus stumbrus aptvaruose. Iš norinčių išlaikyti pastovų dabartinį stumbrų skaičių 46,1% siūlė stumbrams leisti gyventi laisvėje, o 40,1% – aptvaruose. Iš žinojusių, kad stumbras yra mūsų krašto gyvūnas, 55,2% siūlė leisti gyventi laisvėje, o iš nežinojusių – tik 43,3% ($\chi^2=10,19$, $p=0,001$).

Iš stambųjų plėšrūnų lietuviams priimtinausia rūšis yra lokys, lyginant su vilku $Z=-21,91$, $p<0,001$ ir su lūšimi $Z=-4,09$, $p<0,001$, o lūšis priimtinesnė už vilką $Z=-21,39$, $p<0,001$ (23 lentelė). Tokią priklausomybę galima sieti su šių žvėrių gausumu: kuo populiacija mažesnė, tuo lengviau žmonės pritaria plėšrūnų skaičiaus padidėjimui.

23 lentelė. Respondentams priimtini stambiųjų plėšrūnų populiacijų pokyčiai (atsakymų %).

Pasirinkimo variantai	Visuomenė			Seniūnai			Miškininkai		
	loklai	lūšys	vilkai	loklai	lūšys	vilkai	loklai	lūšys	vilkai
Išnaikinti	3,1	2,6	2,8	0,0	0,0	0,0	1,9	0,8	0,0
Labai sumažinti skaičių	7,2	7,4	10,7	2,4	2,4	7,0	1,9	0,0	0,8
Trupučių sumažinti skaičių	13,4	16,4	26,4	4,8	7,1	20,9	2,8	2,4	15,9
Išlaikyti tokį patį skaičių	<u>44,8</u>	<u>44,1</u>	<u>43,7</u>	38,1	<u>42,9</u>	<u>62,8</u>	<u>40,2</u>	26,6	<u>66,7</u>
Trupučių padidinti jų skaičių	22,0	21,7	12,2	<u>47,6</u>	40,5	9,3	33,6	<u>50,8</u>	15,9
Labai padidinti skaičių	9,4	7,7	4,3	7,1	7,1	0,0	19,6	19,4	0,8

Didesnė nuomonių apie populiacijos valdymą dispersija yra vienas iš potencialaus konflikto matų (Manfredo et al., 2003a; Vaske et al., 2006; Vaske et al., 2010). Sprendžiant pagal tai, daugiausiai problemų keliantys vilkai turi ne didesnį potencialą konfliktui nei kiti plėšrūnai, nors jie ir yra mažiau priimtini visuomenėje (17 pav.). Be to, konflikto indeksai nėra aukšti, nes dalis apklausoje dalyvavusių žmonių neturi nuomonės ir rinkosi neutralų atsakymą – „išlaikyti tokį patį skaičių“.

17 pav. Visuomenės, seniūnų ir miškininkų požiūris į stambiųjų plėšrūnų valdymą Lietuvoje. Pateikti požiūrių vidurkiai (skalė nuo 1 – „visus išnaikinti“ iki 6 – „labai padidinti jų skaičių“). Apskritimų dydžiai atitinka potencialo konfliktui indeksą grupėje, t. y. 0 – jokio konflikto, 1 – didžiausias konfliktas.

Plėšrūnų priimtinumas ištirtose šalyse irgi buvo nevienodas (24 lentelė). Lietuvių požiūris į lokius teigiamesnis nei estų ar latvių ($Z=-15,52$, $p<0,001$; $Z=-13,46$, $p<0,001$), bet mažiau teigiamas nei lenkų ($Z=-2,65$, $p=0,008$). Už lokių skaičiaus sumažinimą estai ir latviai pasisako dažniau, nei lietuviai ($\chi^2=88,39$ $p<0,001$; $\chi^2=55,43$, $p<0,001$). Lietuvos ir Lenkijos respondentai dažniau už kitus siūlė didinti lokių skaičių; šiose šalyse lokių nėra, ir žmonės tą žino.

24 lentelė. Lietuvos ir kitų šalių respondentų požiūris į plėšrūnų skaičiaus valdymą (2003–2005 m. apklausos duomenys, atsakymų %).

		Išnaikinti	Labai sumažinti skaičių	Truputį sumažinti skaičių	Išlaikyti tokį patį skaičių	Truputį padidinti skaičių	Labai padidinti skaičių
Estija	lokys	1,9	16,5	25,9	47,0	7,8	0,9
	lūšis	0,6	5,3	10,7	59,9	19,7	3,7
	vilkas	1,4	6,1	11,6	55,9	20,8	4,2
Latvija	lokys	2,6	13,0	24,0	49,2	8,3	2,8
	lūšis	1,6	2,2	5,0	54,1	27,5	9,7
	vilkas	2,3	3,3	10,4	57,1	19,8	7,2
Lietuva	lokys	3,0	6,1	11,4	43,9	25,6	10,0
	lūšis	3,3	7,4	15,6	46,6	21,1	6,0
	vilkas	3,8	12,7	28,6	42,2	9,7	3,0
Lenkija	lokys	1,8	2,4	8,1	50,6	28,8	8,3
	lūšis	2,2	2,3	8,3	45,8	33,1	8,3
	vilkas	3,7	7,6	22,9	50,0	12,9	2,9

Lietuvoje respondentų, norinčių sumažinti lūšių skaičių, yra daugiau nei Estijoje, Latvijoje ar Lenkijoje ($\chi^2=18,87$, $p<0,001$; $\chi^2=75,32$, $p<0,001$; $\chi^2=44,49$, $p<0,001$). Sutinkančių su lūšių skaičiaus padidinimu respondentų Lietuvoje buvo mažiau nei Latvijoje ar Lenkijoje ($\chi^2=13,62$, $p=0,002$; $\chi^2=27,57$, $p<0,001$), bet nesiskiria nuo Estijos.

Lietuvių požiūris į vilkų skaičius yra pats nepalankiausias, labiau neigiamas nei estų, latvių ar lenkų ($Z=-12,56$, $p<0,001$; $Z=-14,51$, $p<0,001$; $Z=-5,22$; $p<0,001$). Vilkų skaičių sumažinti siūlo daugiau lietuvių nei estų, latvių ar lenkų ($\chi^2=81,41$, $p<0,001$; $\chi^2=109,35$, $p<0,001$; $\chi^2=12,91$, $p<0,001$), o padidinti – mažiau nei estų ar latvių ($\chi^2=40,37$, $p<0,001$; $\chi^2=51,80$, $p<0,001$).

Taigi, visuomenės specifinis požiūris į plėšrūnus skiriasi nuo bendrojo, (išnagrinėtas 3.2 skyriuje). Kai kalbama apie plėšrūnų buvimo ir elgesio priimtinumą, visuomenė palankiau vertina vilkus, o klausiant apie priemones populiacijų valdymui – lūšis.

3.4. Požiūrį į stambiuosius žinduolius formuojantys veiksniai

Su kiekvienu respondentu susiję įvairūs veiksniai formuoja jo asmeninę požiūrių sistemą, drauge ir požiūrį į stambiuosius žinduolius. Vykdamas gyvūnų populiacijų apsaugą ir aiškinantis iš visuomenės kylančias grėsmes arba palaikymą šiam darbui, svarbiausi kintamieji yra tie, kurie išreiškia visuomenės ketinimus. Anketose klausimai, ką daryti su stambiais plėšrūnais ir žolėdžiais šalyje laikyti svarbiausiais, todėl didžiausiais dėmesys skiriamas paaiškinti būtent jiems.

3.4.1. Akivaizdieji veiksniai

Iš akivaizdžių veiksnių, lėmusių požiūrį į stambiuosius žinduolius, svarbūs buvo kai kurie demografiniai veiksniai, o taip pat respondentų įsitikinimai ir žinios.

3.4.1.1. Demografiniai veiksniai

Išsiaiškinta, kad požiūris priklauso nuo respondento lyties. Vyrų požiūris į stumbrus yra palankesnis ($\chi^2=26,67$, $p<0,001$). Mažiau moterų norėtų stumbrus matyti laisvėje ar sutiktų su jų skaičiaus didinimu. Daugiau moterų siūlo stumbrus laikyti tik aptvaruose (25 lentelė).

25 lentelė. Vyrams ir moterims priimtini stumbrų populiacijų pokyčiai (pitarusių teiginiui %).

Teiginys	Vyrai	Moterys	Skirtumo patikimumas
Leisti jiems gyventi laisvėje	65,2	43,9	$\chi^2=35,23$, $p<0,001$
Gausinti stumbrų populiaciją	68,8	56,1	$\chi^2=12,83$, $p<0,001$
Išlaikyti dabartinį stumbrų skaičių	39,0	39,8	$\chi^2=0,56$, NS
Laikyti visus stumbrus tik aptvaruose	28,2	37,0	$\chi^2=6,63$, $p<0,01$
Žymiai sumažinti jų skaičių	3,0	3,6	$\chi^2=0,27$, NS
Jie nereikalingi, todėl nereikia skirti nei ypatingo dėmesio nei lėšų	3,9	3,4	$\chi^2=0,13$, NS
Išnaikinti stumbrų populiaciją	3,0	1,7	$\chi^2=1,36$, NS

Vyrai labiau palaikytų vilkų ($Z=9,94$, $p<0,001$), lūšių ($Z=-11,03$, $p<0,001$) ir lokių ($Z=-9,24$, $p<0,001$) skaičiaus augimą. Padidinti vilkų skaičių siūlo 24,2% vyrų ir 12,7% moterų ($\chi^2=76,35$, $p<0,001$), sumažinti atitinkamai 30,3 ir 44,7% ($\chi^2=70,63$, $p=0,001$); lūšių skaičių padidinti siūlo 41,7% vyrų ir 23,9% moterų, o sumažinti – atitinkamai 19,2% ir 30,0%; lokių skaičių padidinti siūlo 40,8% vyrų ir 26,7% moterų, sumažinti – atitinkamai 18,0 ir 26,6%. Vyrai žymiai labiau linkę siūlyti letalias plėšrūnų kontrolės priemones, lūšių ($Z=-4,75$, $p<0,001$), lokių ($Z=-5,27$, $p<0,001$) ir vilkų atveju ($Z=-4,46$, $p<0,001$).

Požiūris į plėšrūnų populiacijų valdymą priklausė ir nuo respondentų amžiaus. Jaunesni respondentai dažniau siūlė padidinti arba išlaikyti esamą plėšrūnų skaičių, o vyresni – šį skaičių sumažinti, tiek vilkų ($\chi^2=243,36$, $p<0,001$), lokių ($\chi^2=134,02$, $p<0,001$), tiek ir lūšių ($\chi^2=100,09$, $p<0,001$). Plėšrūnus medžioti dažniau siūlė vyresni žmonės. Jei vilkai aptinkami netoli gyvenviečių, letalios kontrolės priemonės siūlė 6,6% 15–24 m. amžiaus žmonių, 8,2% 45–54 m. ir 9,6% 55–64 m. amžiaus apklaustųjų. Vilkams

pjaunant galvijus letalią kontrolę rinkosi 26,3% 15–24 m. amžiaus ir 37,5% 45–54 m. amžiaus apklaustujų. Lūšių ir lokių atveju tendencijos panašios.

Gausinti stumbrų populiaciją arba išlaikyti dabartinį stumbrų skaičių siūlė jaunesni respondentai ($Z=-3,95$, $p<0,001$ ir $Z=-2,33$, $p=0,019$). Siūlančių leisti stumbrams gyventi laisvėje arba laikyti juos tik aptvaruose amžius statistiškai nesiskyrė.

Labiau išsilavinę žmonės dažniau siūlė didinti ar išlaikyti esamą vilkų ($\chi^2=110,20$, $p<0,001$), lokių ($\chi^2=91,99$, $p<0,001$) ir lūšių ($\chi^2=87,24$, $p<0,001$) populiacijos dydį. Aukštesnį išsilavinimą turintys respondentai letalią kontrolę palaikė rečiau, vilkų atveju $\chi^2=43,08$, $p=0,002$, lokių $\chi^2=47,15$, $p=0,001$ bei lūšių $\chi^2=48,67$, $p<0,001$. Letalią kontrolę mažiau palaikė ir daug knygų namie turintys žmonės ($\chi^2=62,70$, $p<0,001$; $\chi^2=53,53$, $p<0,001$; $\chi^2=62,70$, $p<0,001$).

Mažiau išsilavinę respondentai dažniau neturėjo nuomonės aptariamam klausimui. Labiausiai skyrėsi kraštinės grupės – magistro laipsnį turintys respondentai ir respondentai, turintys menkiausią išsilavinimą. Tokie skirtumai patikimi vilkams ($p<0,05$) ir lūšims ($p<0,05$). Nuomonės neturėjimas nuo lyties, amžiaus ir gyvenamosios vietos statistiškai nepriklausė.

Siūlančių leisti stumbrams gyventi laisvėje ir siūlančių laikyti juos tik aptvaruose išsilavinimas statistiškai nesiskyrė. Siūlančių išlaikyti pastovų stumbrų skaičių išsilavinimas buvo aukštesnis ($Z=-2,97$, $p=0,003$).

Požiūriui į stambiųjų plėšrūnų populiacijų valdymą didelės įtakos turėjo respondentų gyvenamoji vieta. Urbanizuotų vietų gyventojai dažniau siūlė išlaikyti arba padidinti vilkų ($\chi^2=109,01$, $p<0,001$), lūšių ($\chi^2=62,73$, $p<0,001$) ir lokių ($\chi^2=81,78$, $p<0,001$) populiacijas. Letalios kontrolės priemonių palaikymas labai priklausė nuo respondento gyvenamosios vietos. Miestų gyventojai plėšrūnus šaudyti siūlė rečiausiai. Šis dėsnigumas patikimas vilko atveju – $\chi^2=135,32$, $p<0,001$, lūšies – $\chi^2=73,33$, $p<0,001$ bei lokio $\chi^2=83,58$, $p<0,001$.

Miesto gyventojų požiūris į stumbrus buvo negatyvesnis nei gyvenančių vienkiemyje ($Z=-2,12$, $p=0,033$).

Įtaką respondentų požiūriui turėjo ir kiti demografiniai veiksniai – užsiėmimo pobūdis ir šeima. Dirbantys asmenys nepalaikė kraštutinių plėšrūnų populiacijų valdymo priemonių lokių, lūšių ir vilkų atveju ($\chi^2=31,78$, $p<0,001$; $\chi^2=22,51$, $p<0,001$; $\chi^2=61,21$, $p<0,001$). Besimokantys ar studijuojantys palaikė visų plėšrūnų populiacijų didinimą (atitinkamai $\chi^2=92,19$, $p<0,001$; $\chi^2=57,53$, $p<0,001$; $\chi^2=207,53$, $p<0,001$). Namų šeiminkės palaikė plėšrūnų populiacijų mažinimą (lokių, lūšių ir vilkų, atitinkamai $\chi^2=59,79$; $\chi^2=44,91$, $p<0,001$; $\chi^2=60,22$, $p<0,001$). Plėšrūnų skaičiaus mažinimui pritarė bedarbiai ($\chi^2=29,72$, $p<0,001$; $\chi^2=19,69$, $p<0,001$; $\chi^2=24,97$, $p<0,001$) ir gaunantys senatvės pensiją respondentai ($\chi^2=17,75$, $p=0,003$; $\chi^2=24,91$, $p<0,001$; $\chi^2=31,49$, $p<0,001$). Kitų respondentų nuomonė, priklausomai nuo užsiėmimo, statistiškai nesiskyrė.

Žmonės, gyvenantys su 7–18 metų vaikais, siūlė mažinti lokių ir vilkų skaičių ($\chi^2=16,81$, $p=0,005$; $\chi^2=29,29$, $p<0,001$), o tie, kurie su vaikais negyvena – jį didinti ($\chi^2=13,24$, $p=0,021$; $\chi^2=12,70$, $p=0,026$; $\chi^2=27,59$, $p<0,001$). Kitų skirtumų nebuvo.

Blogesniu požiūriu į stumbrus išsiskyrė dirbantys respondentai ($\chi^2=10,76$, $p=0,013$), o geresniu – studijuojantys ($\chi^2=8,99$, $p=0,029$) ar besirūpinantys namais ($\chi^2=8,57$, $p=0,035$). Namų šeiminkės ir nedirbantys asmenys dažniau siūlė stumbrams leisti gyventi laisvėje ($\chi^2=4,38$, $p=0,036$; $\chi^2=17,64$, $p<0,001$). Gausinti stumbrų populiaciją dažniau siūlė bedarbiai ir besimokantys ($\chi^2=12,36$, $p<0,001$; $\chi^2=15,57$, $p<0,001$), o išlaikyti esamą skaičių – dirbantieji ($\chi^2=6,07$, $p=0,014$). Taigi, kuriantys materialines vertybes ir menčiau išsilavinę žmonės stumbrų skaičiaus didėjimui ir jų buvimui laisvėje nepritaria. Plėšrūnų priimtino visuomenei priklausomybė nuo latentinių veiksnių, segmentuojant ją pagal letalios kontrolės palaikymą, aptariama žemiau.

Vilniečiams letalios populiacijos kontrolės priemonės priimtinos mažiau nei šiaurės vakarų Lietuvos atstovams (lūšių $p<0,03$, lokių $p<0,02$ ir vilkų $p<0,01$) ir Šiaurės Lietuvos gyventojams (visų trijų rūšių, $p<0,001$). Vilniečių, pietų ir Vidurio Lietuvos gyventojų požiūris į letalią populiacijų kontrolę nesiskyrė. Šiaurės Lietuvos gyventojai labiau linkę į letalios kontrolės

priemonės nei Vidurio, šiaurės vakarų ir Pietų Lietuvos respondentai ($p < 0,05 - 0,001$). Mažiau už šiaurės vakarų Lietuvos gyventojus letalią vilkų kontrolę palaiko tik gyvenantieji centrinėje Lietuvos dalyje ($p < 0,01$).

Taigi, pagal pasirenkamų populiacijos valdymo priemonių griežtumą Lietuvos regionų gyventojai išsidėsto tokia tvarka: Vilniaus ir Vidurio Lietuvos (palankiausi požiūriai) – pietų, šiaurės vakarų ir šiaurinės Lietuvos (nepalankiausias požiūris, siūlomos griežčiausios priemonės). Ankstesniuose tyrimuose nustatyta, kad šiaurės vakarų respondentai dažniau palaiko ypač griežtas vilkų skaičiaus reguliavimo priemones ir dažniau nesutinka, kad vilkų Lietuvoje galėtų būti daugiau (Balčiauskas, Volodka, 2001). Pastebimas dar ir nuomonės apie visus plėšrūnus bendrumas – žmonės patyrę žalos dėl vilkų pasižymi nepalankesniu požiūriu į kitus plėšrūnus. Detaliai gyventojų nuomonės analizei yra skirta speciali publikacija (Balčiauskas, Kazlauskas, 2008).

3.4.1.2. Respondentų įsitikinimų ir žinių įtaka požiūriui

Apklausoje apie plėšrūnus buvo vertintas tik tiriamųjų gyvūnų skaičiaus žinojimas. Geriau plėšrūnų skaičių žinantiesiems respondentams arčiau namų buvo priimtinesni vilkai ($\chi^2 = 31,89$, $p = 0,007$) ir lokiai ($\chi^2 = 30,97$, $p = 0,008$), o lūšių atveju skirtumas nebuvo patikimas ($\chi^2 = 21,16$, $p = 0,131$). Letalios kontrolės priemonių palaikymas ir požiūris į populiacijų valdymą nuo žinių apie plėšrūnus nepriklausė.

Mažiausiai apie stumbrus žinojo nenorintys jų turėti savame rajone respondentai ($M = 7,61$, nuo visų kitų grupių pagal toleruojamą atstumą skiriasi patikimai, $p < 0,001$). Žmonių, norinčių susitikti stumbrus ne arčiau kaip 10 km atstumu, žinios buvo gana tikslios ($M = 8,33$), bet nuo kitų grupių, išskyrus minėtą, statistiškai nesiskyrė. Kitus priimtinus atstumus stumbrų buvimui besirenkančių respondentų žinių lygis nesiskyrė. Taigi, stumbro buvimui prieštarauja mažiausiai apie juos žinantys žmonės.

Tik 1,5% žinančių teisingą stumbrų skaičių šalyje respondentų siūlė žymiai sumažinti jų skaičių (nežinančių – 4,5%, $\chi^2 = 4,54$, $p = 0,033$). Kitų

pasiūlymų stumbrų populiacijos valdymui dažniai žinančių jų skaičių ir nežinančių respondentų grupėse nesiskyrė.

Tikslesnėmis žiniomis apie plėšrūnų skaičius pasižymėję respondentai dažniau pasisakė už lūšių ir lokių skaičiaus šalyje didinimą ($\chi^2=44,27$, $p<0,001$; $\chi^2=34,67$, $p=0,003$), bet požiūris į vilkų populiacijos valdymą nuo to nepriklausė.

Siūlančių leisti gyventi stumbrams laisvėje ir siūlančių gausinti stumbrų populiaciją žinios apie stumbrus buvo statistiškai geresnės nei to nesiūlančių ($M=8,42$ ir $M=8,10$; $Z=-2,70$, $p=0,007$; $M=8,41$ ir $M=8,05$; $Z=-2,73$, $p=0,006$). Siūlančių išlaikyti pastovų dabartinį stumbrų skaičių ir to nesiūlančių respondentų žinios ($M=8,21$ ir $M=8,30$) statistiškai nesiskyrė. Mažiau apie stumbrus žinantys žmonės dažniau siūlė laikyti juos aptvaruose ($M=7,90$ ir $M=8,45$; $Z=-4,58$, $p<0,001$), sumažinti jų skaičių ($M=6,54$ ir $M=8,33$; $Z=-4,32$, $p<0,001$) ar net išnaikinti ($M=6,06$ ir $M=8,32$; $Z=-4,95$, $p<0,001$).

Taip pat paaiškėjo, kad respondentų požiūrį į populiacijų valdymą lėmė ir įsitikinimas, kad plėšrūnai laikosi netoli gyvenamosios vietos. Respondentų, manančių, kad šalia jų gyvenamosios vietos yra aptinkama lūšių, požiūris į jų populiacijų valdymą buvo teigiamesnis (26 lentelė) ir patikimai skyrėsi nuo nežinančių plėšrūnų buvimo ($p<0,05$) arba manančių, kad lūšys netoliese negyvena ($p<0,05$). Vilkų atveju požiūris buvo kitoks: griežtesnes populiacijos valdymo priemones palaikė manantys, kad šie plėšrūnai laikosi netoliese ($p<0,001$).

26 lentelė. Siūlymai populiacijos valdymui pagal respondentų įsitikinimą, ar aptinkami plėšrūnai jų gyvenamojoje vietoje (atsakymų %).

Teiginys	Lokių skaičių			Lūšių skaičių			Vilkų skaičių			
	suma- žinti	išlai- kyti esamą	padi- dinti	suma- žinti	išlai- kyti esamą	padi- dinti	suma- žinti	išlai- kyti esamą	padi- dinti	
Ar aptinkamos lūšys?	nežinau	23,6	43,5	32,9	25,6	46,7	27,7	39,5	43,8	16,7
	ne	23,2	46,3	30,5	26,2	44,3	29,5	39,3	44,3	16,4
	taip	23,5	39,0	37,5	24,7	39,9	35,4	38,5	41,8	19,7
Ar aptinkami vilkai?	nežinau	24,3	42,3	33,4	27,1	45,1	27,7	36,1	45,8	18,1
	ne	23,6	46,3	30,1	26,7	45,2	28,1	35,2	45,7	19,0
	taip	23,4	44,5	32,1	25,6	43,2	31,2	44,6	41,4	14,1

Respondentai, manantys, kad jų gyvenamoje teritorijoje aptinkama vilkų, dažniau siūlė valdyti jų elgesį (šaudyti) nei tie, kurie pripažino nežinantys, ar vilkai gyvena netoli ($Z=-4,07$, $p<0,001$). Pastarieji respondentai letalią kontrolę dažniau siūlė ir lūšims ($Z=-2,43$, $p<0,014$).

Respondentų nuomonė apie stumbrus priklausė nuo pačių stumbrų buvimo netoliese. Kai žmonės mano, kad stumbrų yra šalia gyvenviečių, jie pasirengę toleruoti jų kaimynystę ($\chi^2=76,28$, $p<0,001$) ir siūlo teigiamas priemones populiacijos valdymui ($\chi^2=22,75$, $p=0,030$). Laikyti visus stumbrus aptvaruose siūlė 41,6% respondentų, manančių, kad stumbrai tik užklysta ir tik 23,0% tų, kurie įsitikinę, kad stumbrai gyvena šalia nuolat ($p=0,01$). Padidinti stumbrų skaičių šalyje irgi patikimai dažniau (66,7%) siūlė respondentai, kurie mano, kad stumbrų yra netoliese ($p<0,03$). Taigi, kuo arčiau nuo atsakiusiųjų aptinkami stumbrai, tuo požiūris į juos teigiamesnis.

3.4.1.3. Stambiųjų žinduolių svarbos įvertinimas

Dauguma respondentų (61,7%) nurodė, kad gamta, įskaitant stambiuosius plėšrūnus, jiems yra labai svarbi. Tik 5,5% apklaustųjų gamta nėra svarbi ir jie tuo nesidomi. Pastarosios grupės požiūris į plėšrūnus yra nepalankiausias (visais atvejais $Z>-5,08$, $p<0,001$). Gamtos svarbą pripažįstantys respondentai patikimai dažniau siūlė plėšrūnų populiacijas didinti nei gamtai abejingi, rečiau siūlydami tik išlaikyti esamą gyvūnų skaičių (27 lentelė).

Letalios kontrolės priemonių taikymo priimtimumas labai priklausė nuo gamtos vertinimo. Mažiau gamtą vertinantys žmonės žymiai dažniau siūlė nušauti lūšį ($\chi^2=119,91$, $p<0,001$), lokį ($\chi^2=117,68$, $p<0,001$) ar vilką ($\chi^2=121,93$, $p<0,001$).

Stumbrų buvimą Lietuvoje teigiamai vertinantys respondentai labiau pateisina lėšų skyrimą stumbrams ($\chi^2=106,60$, $p<0,001$), siūlo leisti jiems gyventi laisvėje ($\chi^2=42,30$, $p<0,001$), gausinti stumbrų populiaciją ($\chi^2=42,30$, $p<0,001$). Jie mažiau pritaria stumbrų laikymui aptvaruose ($\chi^2=31,28$, $p<0,001$), skaičiaus sumažinimui ($\chi^2=39,22$, $p<0,001$), rūšies išnaikinimui

($\chi^2=113,99$, $p<0,001$), dėmesio ir lėšų, skiriamų stumbrams, sumažinimui ($\chi^2=32,62$, $p<0,001$).

27 lentelė. Priemonių plėšrūnų populiacijų valdymui pasirinkimas (atsakymų %) priklausomai gamtos svarbos suvokimo.

Gamta man:		Siūlymas plėšrūnų populiacijų valdymui					
		Išnaikinti	Labai sumažinti skaičių	Truputį sumažinti skaičių	Išlaikyti tokį patį skaičių	Truputį padidinti jų skaičių	Labai padidinti skaičių
Nesvarbi, nesidomiu	lokliai	12,4	18,6	19,6	34,0	8,8	6,7
	lūšys	13,6	17,7	23,7	32,8	7,1	5,1
	vilkai	14,0	22,5	27,0	27,5	4,5	4,5
Nelabai svarbi	lokliai	4,3	9,1	16,6	48,0	16,5	5,5
	lūšys	3,1	9,7	21,0	47,5	15,0	3,7
	vilkai	2,7	15,6	30,4	41,0	8,1	2,2
Labai svarbi	lokliai	1,7	5,2	11,1	44,1	26,2	11,7
	lūšys	1,4	5,3	13,1	43,5	26,7	10,0
	vilkai	1,8	6,9	24,1	46,7	15,2	5,3

Pritarimas teiginiui, kad konkretus plėšrūnas turi teisę egzistuoti, kaip ir visos kitos rūšys, gerino požiūrį į jų populiacijų didinimą: lūšių ($\chi^2=951,33$, $p<0,001$), lokių ($\chi^2=889,78$, $p<0,001$) ir vilkų ($\chi^2=788,70$, $p<0,001$) bei mažino polinkį siūlyti letalios kontrolės priemones ($\chi^2=261,86$, $p<0,001$, $\chi^2=228,47$, $p<0,001$, $\chi^2=261,46$, $p<0,001$).

Požiūris į plėšrūnus priklausė ir nuo pripažinimo, kad atitinkamas rūšis pamatyti būtų jaudinantis įvykis: lūšių atveju ($\chi^2=414,97$, $p<0,001$), lokių ($\chi^2=340,88$, $p<0,001$) ir vilkų ($\chi^2=296,07$, $p<0,001$). Didėjant pripažinimui mažėjo polinkis naikinti plėšrūnus ($\chi^2=122,72$, $p<0,001$; $\chi^2=86,90$, $p<0,001$; $\chi^2=135,12$, $p<0,001$).

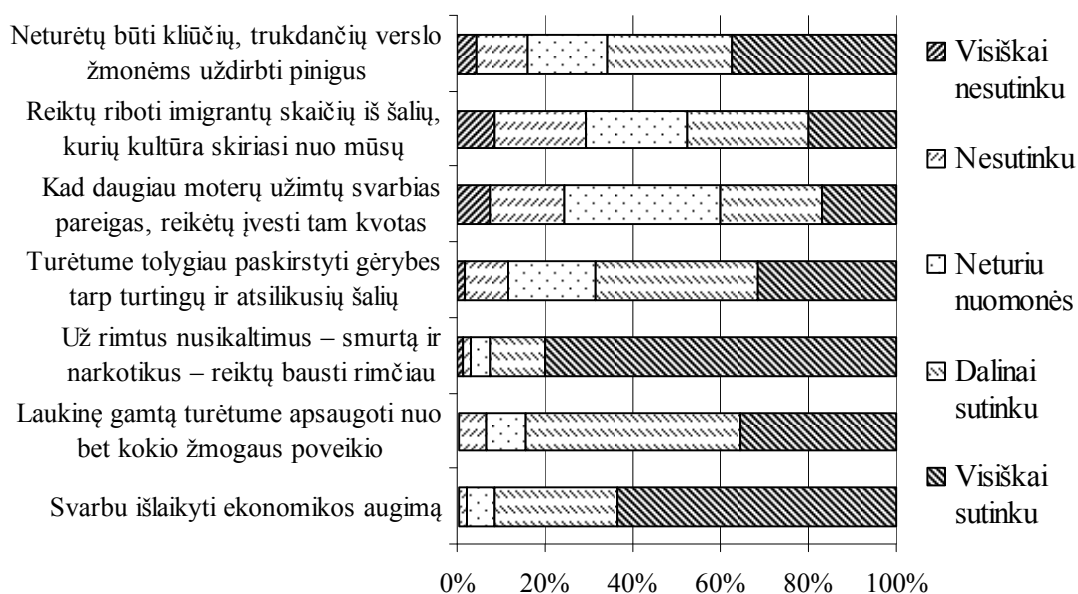
3.4.2. Latentiniai veiksniai

Be demografinių veiksnių ir žinių, respondentų požiūris į stambiujų žinduolių valdymą priklausė ir nuo latentinių veiksnių. Šie veiksniai turi mažesnę taikomąją-praktinę reikšmę, bet leidžia geriau suprasti požiūrio į gyvūnus kilmę ar priežastis. Tai veiksniai, kuriuos dėl aiškaus klausimo ir aiškaus atsakymo nebuvimo išsiaiškinti galima tik klausiant netiesiogiai. Latentiniai veiksniai analizuoti nagrinėjant stambiujų žinduolių populiacijų

valdymo ir letalios kontrolės siūlymus plėšrūnams tam tikrose situacijose. Žmonės, kurie siūlė letalias kontrolės priemones plėšrūnams tik tam tikrose situacijose (jie pjauna galvijus, šunis ar kates arba kelia grėsmę žmonėms), galima laikyti pakankamai racionaliais. Jei letalios priemonės siūlomos, kai plėšrūnai aptinkami netoli gyvenviečių, o ypač plėšrūnams gyvenant nuošaliai, respondentai yra nusistatę prieš stambiuosius plėšrūnus. Tie, kurie letalių priemonių nesiūlė nė karto, palaiko plėšrūnų išsaugojimą bet kokia kaina.

3.4.2.1. Bendrosios žmogaus vertybės

Respondentai dažniausiai palaikė teiginius, susijusius su saugumu ir materialine gerove, o socialinės nelygybės klausimais nuomonės nesutapo ir buvo daugiausia abejojančių.

18 pav. Pritarimas teiginiams, kurie naudoti formuoti latentiniams veiksniais apklausoje apie stumbrus.

Buvo nustatyta, kad tradiciškumo mažėjimas lemia požiūrio į stambiuosius plėšrūnus gerėjimą (28 lentelė). Laisvės vertinimas lėmė neigiamą požiūrį į plėšrūnų populiacijų didinimą, išskyrus vilkų atvejį. Dosnumas (susirūpinimas kitų žmonių gerove) taip pat sąlygojo siekį mažinti plėšrūnų populiacijas. Nuo universalizmo plėšrūnų priimtumas nepriklausė.

28 lentelė. Respondentų siūlomo populiacijų valdymo būdo ryšys su bendrosiomis žmogiškosiomis vertybėmis. Skirtumai ($p < 0,05$ pagal Mano-Vitnio kriterijų) tarp segmentų nurodyti indeksais (i – išlaikyti, p – padidinti).

	Siūlymas	Laisvė	Universalizmas	Dosnumas	Tradicijos
Lokiai	sumažinti (bent kiek)	4,13 ^p	4,66	3,68 ^{ip}	4,01 ^{ip}
	išlaikyti esamą skaičių	4,09	4,70	3,55 ^p	3,81 ^p
	padidinti (bet kiek)	4,06	4,69	3,44	3,67
Lūšys	sumažinti (bent kiek)	4,12 ^p	4,66	3,66 ^{ip}	3,98 ^{ip}
	išlaikyti esamą skaičių	4,09	4,71	3,54 ^p	3,81 ^p
	padidinti (bet kiek)	4,05	4,69	3,44	3,68
Vilkai	sumažinti (bent kiek)	4,11	4,70	3,62 ^{ip}	4,00 ^{ip}
	išlaikyti esamą skaičių	4,08	4,69	3,50	3,74 ^p
	padidinti (bet kiek)	4,05	4,67	3,49	3,60

Kaip ir stambiųjų plėšrūnų, stumbrų skaičiaus priimtinumą Lietuvoje ribojo tradiciškumas. Siūlantys sumažinti stumbrų skaičių Lietuvoje žmonės labiau pasižymi tradiciškumu (balų skirtumas 3,29 ir 3,81, $p < 0,05$). Siūlantys gausinti stumbrų populiaciją pasižymi didesniu universalizmu (balų skirtumas 4,31 ir 4,46, $p < 0,05$). Kitos bendrosios žmogaus vertybės požiūrių į stumbrų populiacijos valdymą nelėmė.

3.4.2.2. Vertybės orientuotos į aplinką

Pagal naująją ekologinę paradigmą (NEP) įvertinus respondentų biocentriškumą-antropocentriškumą nustatyta, kad labiau biocentriškų žmonių požiūris į visų plėšrūnų populiacijų didinimą buvo palankiausias. Siūlančių sumažinti plėšrūnų skaičių respondentų biocentriškumo balai buvo statistiškai mažesni (29 lentelė).

29 lentelė. Biocentriškumo balai (pagal NEP) respondentų grupėse pagal siūlomą plėšrūnų populiacijų valdymo būdą. Lentelėje M – vidurkis, s^2 – dispersija. Viršutiniai indeksai nurodo skirtumą tarp grupių eilutėse ($p < 0,001$) nuo i – išlaikyti, p – padidinti. Vidurkių skirtumai pagal Tukey HSD kriterijų, $p < 0,05$.

Rūšis	Sumažinti skaičių		Išlaikyti esamą skaičių		Padidinti skaičių	
	M	s^2	M	s^2	M	s^2
	Lokys (F=110,11, $p < 0,001$)	27,24 ^{ip}	14,26	28,86 ^p	14,02	29,88
Lūšis (F=93,257, $p < 0,001$)	27,55 ^{ip}	14,42	28,88 ^p	14,20	29,92	15,33
Vilkas (F=62,449, $p < 0,001$)	27,98 ^{ip}	14,74	29,16 ^p	14,53	29,90	16,08

Siūlančių stumbrams gyventi laisvėje respondentų biocentriškumas buvo didesnis (NEP balai 29,06, nesiūlančių – 28,34, $p=0,035$). Mažiau biocentriški respondentai siūlė išlaikyti esamą stumbrų skaičių ($M=28,20$ ir $M=29,05$, $p<0,02$) arba laikyti juos aptvaruose ($M=27,64$ ir $M=29,25$, $p<0,001$). Siūlantys išnaikinti stumbrus pasižymėjo mažiausiu biocentriškumu ($M=24,81$, nesiūlančių – $M=28,8$, $p<0,001$).

Taigi, rezultatai rodo, kad egzistuoja ryšys tarp susirūpinimo aplinkos trapumu ir požiūrio į stambiųjų žinduolių populiacijas. Labiausiai aplinka susirūpinę žmonės siūlo didinti ar bent išlaikyti esamą stambiųjų plėšrūnų skaičių, o stumbrų skaičių didinti ir leisti jiems gyventi laisvėje.

Nustatyta, kad labiausiai biocentriški respondentai vengė siūlyti letalios kontrolės priemonės bet kuriai plėšrūnų rūšiai. Didžiausią polinkį nušauti lūšį turintys pasižymi pačiu mažiausiu gamtos vertinimu ir, sprendžiant pagal mažą dispersiją, šią grupę sudarantys asmenys labiausiai sutartų dėl aplinkos, kaip vertybės, menkumo (30 lentelė).

30 lentelė. Biocentriškumo balai (M, pagal NEP) respondentų grupėse pagal letalios kontrolės plėšrūnams siūlymų skaičių. Vidurkių skirtumai įvertinti pagal Tukey HSD kriterijų, $p<0,05$. Indeksai nurodo skirtumą tarp grupių ($p<0,05$).

Rūšis		Letalios kontrolės siūlymų skaičius iš 5 galimų					
		0	1	2	3	4	5
Lokys (F=42,14, $p<0,001$)	M	29,71 ¹²³⁴⁵	28,59 ³⁴⁵	28,03 ⁴	27,41	26,14	26,24
	s^2	14,72	13,10	16,25	15,04	11,15	12,57
Lūšis (F=38,70, $p<0,001$)	M	29,68 ¹²³⁴⁵	28,55 ³⁴	28,22 ⁴	27,56 ⁴	25,88	25,27
	s^2	14,90	13,65	15,34	15,19	10,52	8,02
Vilkas (F=40,03, $p<0,001$)	M	29,75 ¹²³⁴⁵	28,61 ³⁴	28,22 ⁴	27,74 ⁴	26,54	26,13
	s^2	14,88	13,78	16,12	14,89	11,63	12,98

Įvertintas ir respondentų požiūris į laukinę gyvūniją bei jo įtaka požiūriams į plėšrūnus. Bendra tendencija – kuo geresnis gyvūnijos vertinimas, tuo palankesni yra siūlomi populiacijų valdymo metodai. Visais atvejais tų respondentų, kurie siūlė mažinti plėšrūnų skaičių, gyvūnijos saugojimo ir nematerialaus vertinimo išraiška balais buvo mažiausia (31 lentelė).

31 lentelė. Priklausomybė tarp gyvūnijos vertinimo orientacijų (M, balai) ir siūlymų plėšrūnų populiacijų valdymui. Skirtumai eilutėse nurodyti pagal Manio-Vitnio kriterijų, $p < 0,05$.

Rūšis	Gyvūnijos saugojimas-naudojimas			Gyvūnijos nematerialus vertinimas		
	išlaikyti			išlaikyti		
	sumažinti skaičių M	esamą skaičių M	padidinti skaičių M	sumažinti skaičių M	esamą skaičių M	padidinti skaičių M
Lokys	2,91 ^{ip}	3,09	3,10	4,03 ^{ip}	4,15 ^p	4,31
Lūšis	2,96 ^{ip}	3,07	3,06	4,03 ^{ip}	4,16 ^p	4,33
Vilkas	2,88 ^{ip}	3,11 ^p	3,23	4,09 ^{ip}	4,20 ^p	4,34

Gyvūnijos saugojimo-naudojimo orientacija turėjo mažiau įtakos požiūriui į plėšrūnų populiacijų valdymą nei nematerialaus vertinimo GVO (31 lentelė).

Respondentai, siūlę gausinti stumbrų populiaciją Lietuvoje, buvo labiau nusistatę prieš gyvūnijos vartojimą nei to nesiūlantys ($Z = -3,76$, $p < 0,001$; 32 lentelė).

32 lentelė. Dviejų vertybinių orientacijų įtaka pasiūlymams stumbro populiacijos valdymui (M, balai). Statistiškai patikimi skirtumai (Manio-Vitnio kriterijus, $p < 0,05$) paryškinti.

Valdymo priemonės	Gyvūnijos saugojimas				Gyvūnijos įvertinimas			
	nesiūlo		siūlo		nesiūlo		siūlo	
	M	s	M	s	M	s	M	s
Leisti jiems gyventi laisvėje	2,90	0,74	2,95	0,78	4,02	0,62	4,24	0,58
Gausinti stumbrų populiaciją	2,79	0,70	3,02	0,78	3,97	0,60	4,23	0,59
Išlaikyti dabartinį stumbrų skaičių	3,01	0,79	2,80	0,70	4,19	0,60	4,04	0,61
Laikyti stumbrus tik aptvaruose	2,96	0,78	2,85	0,72	4,22	0,57	3,97	0,66
Žymiai sumažinti jų skaičių	2,93	0,76	2,86	0,76	4,14	0,60	3,76	0,67
Jie visiškai nereikalingi, todėl nereikia skirti nei dėmesio, nei lėšų	2,94	0,76	2,60	0,71	4,15	0,59	3,58	0,88
Išnaikinti stumbrus Lietuvoje	2,93	0,76	2,75	0,63	4,14	0,60	3,56	0,92

Nuo nematerialaus gyvūnijos vertinimo priklausė ir stumbrų populiacijos valdymo būdų pasirinkimas. Respondentų, siūlančių stumbrams leisti gyventi laisvėje bei gausinti jų populiaciją, nematerialus gyvūnijos vertinimas buvo aukštesnis ($Z = -5,10$, $p < 0,001$; $Z = -6,50$, $p < 0,001$). Kitus stumbrų populiacijos valdymo variantus siūlę respondentai nematerialiai gyvūniją vertino prasčiau (atitinkamai pagal 32 lentelę nuo siūlymo išlaikyti esamą stumbrų skaičių: $Z =$

3,81, $p < 0,001$; $Z = -5,21$, $p < 0,001$; $Z = -5,21$, $p < 0,001$; $Z = -2,84$, $p = 0,004$; $Z = -3,46$, $p = 0,001$; $Z = -2,53$, $p = 0,011$). Pažymėtina, kad stumbrus išnaikinti siūliusių grupė pagal nematerialaus vertinimo orientaciją yra mažiausiai homogeniška, tai reiškia, kad į šią grupę pateko ir aukštai gyvūniją vertinančių žmonių. Tikėtina, kad taip yra dėl patirtų ar gerai žinomų nuostolių.

Tiriant orientacijų poveikį požiūriui į letalią kontrolę specifinėse situacijose, matyti, kad jį lemia abi orientacijos (33 lentelė). Prieš gyvūnų naikinimą labiausiai nusistačiusių žmonių gyvūnijos vertinimas pagal abi dimensijas yra pats aukščiausias, statistiškai besiskiriantis nuo visų kitų letalios kontrolės palaikymo variantų.

33 lentelė. Vidutiniai respondentų laukinės gyvūnijos vertinimo (GVO) balai. Skirtumai nurodyti pagal Manio-Vitnio kriterijų, ($p < 0,05$).

GVO	Niekada nešauti	Jei kelia grėsmę respondento			Kenkia ar yra netoli	Šauti bet koku atveju	
		saugumui		turtui			
		0	1	2			3
Saugojimas	lūšį	3,25 ¹²³⁴⁵	2,93 ²³⁴⁵	2,84 ³⁴	2,72	2,60	2,58
	lokį	3,25 ¹²³⁴⁵	2,93 ²³⁴⁵	2,84 ⁴	2,74 ⁴	2,55	2,52
	vilką	3,29 ¹²³⁴⁵	2,97 ²³⁴⁵	2,85 ³⁴	2,71	2,57	2,66
Įvertinimas	lūšį	4,28 ¹²³	4,13 ³⁴	4,09 ⁴	4,02	3,81	3,94
	lokį	4,28 ¹²³⁴⁵	4,14 ³⁴	4,08 ⁴	4,01 ⁴	3,78	3,94
	vilką	4,29 ¹²³⁴⁵	4,14 ³⁴	4,14 ³⁴	4,03	3,88	3,95

Menkai laukinę gamtą vertinantys respondentai sutinka su plėšrūnų šaudymu, kai jie yra aptinkami netoli nuo gyvenviečių bei žalos ar grėsmės gyvybei atvejais, nepriklausomai nuo plėšrūno rūšies.

Iš statistiškai patikimų skirtumų matyti, kad respondentų požiūrį į stambiųjų žinduolių populiacijų valdymą lemia gyvūnijos (ne konkrečių rūšių) vertinimas. Skaidant šį vertinimą į orientacijas, išaiškėja, kad nematerialaus gyvūnijos vertinimo orientacija lemia požiūrį į žinduolių populiacijų valdymą labiau nei saugojimo-naudojimo GVO (31, 32 lentelės). Tačiau požiūris į poveikio priemones individams labiau lemiamas saugojimo-naudojimo orientacijos, nei nematerialaus vertinimo GVO.

Pagal mėgstamas veiklas gamtoje išskirtos trys jų orientacijos (žr. 3 lentelę). Paaiškėjo, kad tiek vartotojiškos, tiek nevartotojiškos veiklos gamtoje

šalininkai palaiko visų plėšrūnų rūšių populiacijų gausinimą (34 lentelė). Mažai vartotojiškos orientacijos respondentų (grybautojų, uogautojų) požiūris kitoks – jie palaiko vilkų populiacijos mažinimą.

34 lentelė. Respondentų siūlomo populiacijų valdymo būdo ryšys su veiklos gamtoje orientacijomis. Skirtumai ($p < 0,05$ pagal Mano-Vitnio kriterijų) tarp segmentų nurodyti indeksais (i – išlaikyti, p – padidinti).

	Siūlymas	Nevartotojiška	Vartotojiška	Mažai vartotojiška
i	Lokia sumažinti (bet kiek)	2,00 ^{ip}	2,04 ^p	2,81
	išlaikyti esamą skaičių	2,09 ^p	2,05 ^p	2,85
	padidinti (bet kiek)	2,21	2,17	2,8
Lūšys	sumažinti (bet kiek)	2,00 ^{ip}	2,02 ^p	2,81
	išlaikyti esamą skaičių	2,10 ^p	2,04 ^p	2,84
	padidinti (bet kiek)	2,2	2,21	2,81
Vilkai	sumažinti (bet kiek)	2,01 ^{ip}	2,05 ^p	2,87 ^{ip}
	išlaikyti esamą skaičių	2,12 ^p	2,08 ^p	2,82 ^p
	padidinti (bet kiek)	2,23	2,2	2,75

Taigi, visi nagrinėti latentiniai veiksniai, išskyrus laisvę ir universalizmą, turi įtakos požiūrio į stambiuosius žinduolius formavimuisi. Nuo mažai vartotojiškos veiklos gamtoje priklauso tik požiūris į vilkus.

3.4.2.3. Ekonominiai veiksniai, trukdymas ir baimė

Trukdymu pavadinti respondentų suvokiami veiksniai, kurie susiję su nedideliais ekonominiais nuostoliais ir sukelia nerimą dėl galimybės ko nors netekti ar būti apribotam. Sutikimas su teiginiu, kad stambiųjų plėšrūnų buvimas sumažina žvėrių skaičių medžiotojams, blogino požiūrį į lūšis ($\chi^2=193,37$, $p < 0,001$), lokius ($\chi^2=151,41$, $p < 0,001$) ir vilkus ($\chi^2=176,36$, $p < 0,001$) ir skatino naudoti letalias priemones ($\chi^2=52,58$, $p < 0,001$; $\chi^2=58,40$, $p < 0,001$; $\chi^2=68,72$, $p < 0,001$ atitinkamai).

Manymas, kad stumbrai trukdo, sukelia nuostolių, ar jų baimė turėjo įtakos visiems siūlymams, kaip valdyti jų populiacijas. Pritariantys šiems teiginiams nesilūlė stumbrų gausinti ar leisti jiems gyventi laisvėje, užtat pritarė stumbrų laisvės ribojimo ir jų skaičiaus mažinimo priemonėms (35 lentelė).

35 lentelė. Trijų latentinių veiksnių (baimės, trukdymo ir nuostolių) įtaka stumbrų populiacijos valdymo priemonių priimtinumui (* – $p < 0,005$, ** – $p < 0,001$).

Valdymo priemonės	Baimė		Trukdymas		Nuostoliai	
	nesiūlo	siūlo	nesiūlo	siūlo	nesiūlo	siūlo
Leisti stumbrams gyventi laisvėje	2,95**	2,50	3,27*	3,13	2,94**	2,58
Gausinti stumbrų populiaciją	2,92**	2,59	3,37**	3,09	2,98**	2,61
Išlaikyti pastovų dabartinį stumbrų skaičių	2,69	2,76	3,16	3,27*	2,74	2,79
Laikyti visus stumbrus tik aptvaruose	2,53	3,09**	3,10	3,40**	2,60	3,06**
Žymiai sumažinti stumbrų skaičių	2,69	3,67**	3,18	3,72*	2,74	3,38**
Stumbrai visiškai nereikalingi, todėl nereikia skirti nei ypatingo dėmesio nei lėšų	2,69	3,54**	3,18	3,76**	2,74	3,29*
Išnaikinti stumbrų populiaciją Lietuvoje	2,70	3,45*	3,18	3,85**	2,74	3,39*

Ekonominiai veiksniai (nuostolis, žala) požiūriui į stumbrus yra ypač svarbūs. Tik 12,5% iš patyrusių stumbrų žalą respondentų siūlo jiems leisti gyventi laisvėje, o iš žalos neturėjusių respondentų – 51,7%. Prieš populiacijos gausinimą dažniau nusistatę ir tie respondentai, kurių pažįstamiems stumbrai yra padarę žalą ($\chi^2=5,50$, $p=0,019$). Mažesnė dalis respondentų, kurie yra skaitę apie žalą, bet siūlo didinti stumbrų skaičių (50,3%, iš neskaičiusių – 62,4% ($\chi^2=7,24$, $p=0,007$)). Didinti stumbrų skaičių siūlo 66,9% apie žalą negirdėjusių respondentų, o iš girdėjusių – 53,9% ($\chi^2=14,81$, $p < 0,001$). Apie žalą negirdėję žmonės rečiau siūlo išlaikyti pastovų stumbrų skaičių ir laikyti stumbrus tik aptvaruose ($\chi^2=4,86$, $p < 0,05$). Respondentai, kurių artimieji patyrė žalą, dažniau siūlo sumažinti stumbrų skaičių nei likusieji (16,7% ir 3,3%; $\chi^2(Y.C.)=5,64$, $p=0,017$). Tie patys žmonės dažniau teigė, kad stumbrai nereikalingi ir neverta jiems skirti nei laiko, nei dėmesio (16,7% ir 3,4%; $\chi^2(Y.C.)=5,34$, $p=0,021$). Apie stumbrų daromą žalą negirdėję žmonės rečiau teigė, kad šie žolėdžiai nereikalingi (1,7% ir 5,6%; $\chi^2=9,10$, $p=0,003$).

Netgi spėjami finansiniai nuostoliai sukelia priešiškus stambiesiems plėšrūnams ir lemia siūlymus mažinti lokių, lūšių ir vilkų populiacijas ($\chi^2=130,66$, $p < 0,001$; $\chi^2=148,54$, $p < 0,001$; $\chi^2=127,60$, $p < 0,001$), nepaisant to,

kad žalos padaro tik vilkai. Letalios kontrolės priemonės šie žmonės siūlo naudoti dažniau (atitinkamai $\chi^2=74,32$, $p<0,001$; $\chi^2=82,41$, $p<0,001$; $\chi^2=105,02$, $p<0,001$).

Baimė, išreikšta kaip nerimas dėl savo šeimos saugumo lankantis miške, jei ten gyventų stambūs plėšrūnai, sąlygoja siūlymus mažinti plėšrūnų skaičių – lūšių ($\chi^2=349,42$, $p<0,001$), lokių ($\chi^2=210,08$, $p<0,001$) ir vilkų ($\chi^2=219,72$, $p<0,001$) atvejais. Besibaiminantys dažniau siūlo letalios kontrolės priemonės (atitinkamai $\chi^2=97,21$, $p<0,001$; $\chi^2=79,48$, $p<0,001$; $\chi^2=99,78$, $p<0,001$).

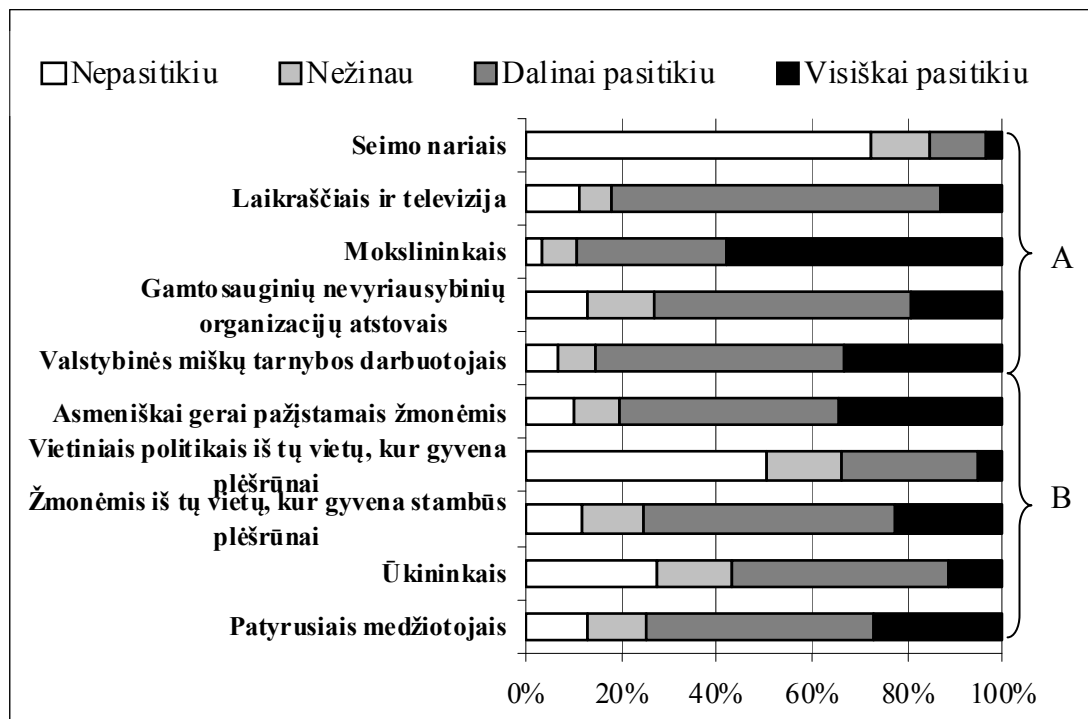
Sutikimas su teiginiu apie plėšrūnų, ypač vilkų, keliamą grėsmę kambariniams šunims irgi yra baimė, kuri blogino požiūrį į lūšių, lokių ir vilkų populiacijų valdymą: ($\chi^2=185,08$, $p<0,001$; $\chi^2=145,79$, $p<0,001$; $\chi^2=120,97$, $p<0,001$). Polinkis naudoti letalios kontrolės priemonės priklausė ir nuo įsivaizduojamos grėsmės kambariniams šunims suvokimo. Pripažįstantys ją dažniau siūlo naikinti plėšrūnus (lūšis, lokius ir vilkus, $\chi^2=106,916$, $p<0,001$; $\chi^2=110,19$, $p<0,001$; $\chi^2=98,96$, $p<0,001$).

Baimė yra vienas iš veiksnių, formuojančių nepalankų požiūrį į stumbrus. Mažiau stumbrų bijo siūlantys juos laikyti laisvus ir didinti jų skaičių, o labiau stumbrų bijo respondentai, norintys matyti juos tik aptvaruose, sumažinti jų skaičių arba juos išnaikinti bei manantys, kad stumbrams skirti lėšų nereikėtų (35 lentelė). Nuo gyvenamosios vietos 1–10 km atstumu stumbrų buvimą toleruojantys respondentai jų bijo mažiau, nesureikšmina trukdymo ir nuostolių ($Z=-9,26$, $p<0,001$; $Z=-4,99$, $p<0,001$; $Z=-8,11$, $p<0,001$).

3.5. Pasitikėjimas informacijos šaltiniais

Kadangi potencialiai konfliktinių rūšių efektyviai apsaugai būtinos ir informavimo priemonės, išanalizavome, kokie informacijos šaltiniai respondentams atrodo patikimiausi. Respondentų pasitikėjimas įvairiais informacijos šaltiniais buvo labai nevienodas (19 pav.). Tiek apie plėšrūnus, tiek apie stumbrus informacija visuomenei atrodo patikimiausia, kai ją teikia mokslininkai. Stambiųjų plėšrūnų klausimu mokslininkais visiškai pasitiki 58,0%; iš dalies pasitiki – 31,4% respondentų (atitinkamai 61,7% ir 29,4%, kai

informuojama apie stumbrus). Kiti patikimi informacijos šaltiniai – valstybinės miškų tarnybos darbuotojai (84,8% ir 80,7%) ir patyrę medžiotojai (77,1% ir 70,4%). Mažiausiai pasitikima Seimo nariais ir vietiniais politikais.

19 pav. Visuomenės pasitikėjimas informacijos apie stambiuosius plėšrūnus šaltiniais. A – instituciniai, B – neformalus/vietiniai.

Kai kalbama apie stumbrus, mokslininkais respondentai pasitiki statistiškai labiau nei miškininkais, pažįstamais ir gamtosauginėmis NVO ($Z=-10,87$, $p<0,001$; $Z=-10,69$, $p<0,001$; $Z=-13,35$, $p<0,001$) ar kitais šaltiniais. Miškininkais žmonės (apklausoje apie stumbrus) pasitiki labiau nei spauda ($Z=-3,54$, $p<0,001$), gamtosauginėmis NVO ($Z=-3,49$, $p<0,001$), patyrusiais medžiotojais ($Z=-6,20$, $p<0,001$), bet ne daugiau nei asmeniškai gerai pažįstamais žmonėmis ($Z=-0,33$, $p=0,738$).

Siūlantys sumažinti plėšrūnų skaičių žmonės mažiau pasitiki instituciniais šaltiniais (36 lentelė). Sumažinti vilkų skaičių labiau linkę vietinės orientacijos žmonės. Šie žmonės norėtų išlaikyti esamą lokių skaičių.

Siūlantys stumbrams leisti gyventi laisvėje ir didinti jų skaičių nepasitiki vietiniais informacijos šaltiniais ($Z=-2,59$, $p=0,001$; $Z=-2,62$, $p=0,009$), užtat jais labiau pasitiki siūlantys išlaikyti esamą stumbrų skaičių ($Z=-2,22$, $p=0,025$) ir laikyti juos aptvaruose ($Z=-2,12$, $p=0,34$; $Z=-2,03$, $p=0,041$).

36 lentelė. Visuomenės pasitikėjimas informacijos apie stambiuosius plėšrūnus šaltiniais (M, balai) priklausomai nuo požiūrio į populiacijų valdymą. Skirtumai pagal Manio-Vitnio kriterijų, $p < 0,05$.

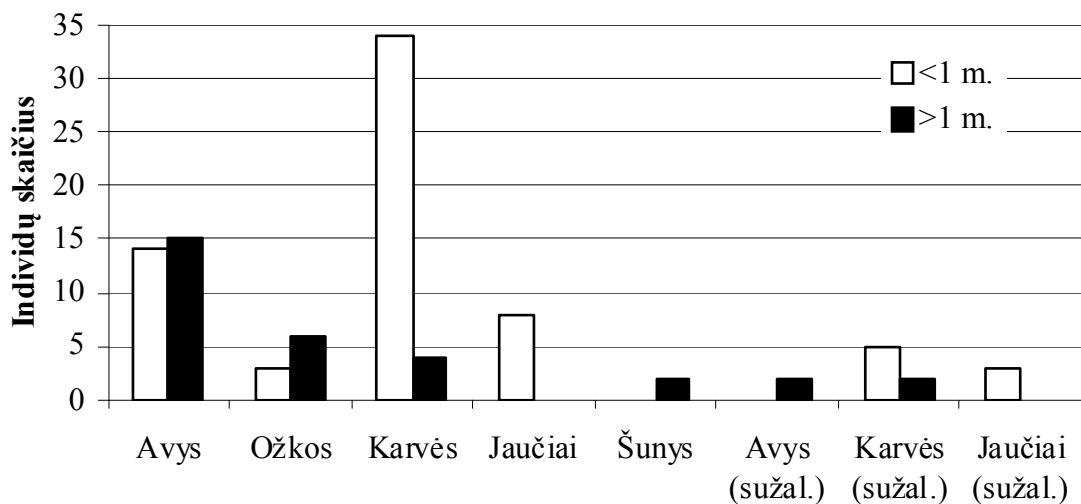
Rūšis	Instituciniai / formalūs / mokslinės žinios			Vietiniai / neformalūs / praktinės žinios		
	sumažinti skaičių	išlaikyti esamą skaičių	padidinti skaičių	sumažinti skaičių	išlaikyti esamą skaičių	padidinti skaičių
	M	M	M	M	M	M
Lokys	2,91 ^{ip}	3,08	3,11	2,61	2,64 ^p	2,58
Lūšis	2,93 ^{ip}	3,09	3,11	2,61	2,64	2,60
Vilkas	3,01 ^{ip}	3,10	3,06	2,64 ^p	2,62	2,56

3.6. Stambiųjų žinduolių žalos įvertinimas

Bendraujant su respondentais išaiškinta, kad vilkų padarytą žalą namų ūkiui šiaurės vakarų Lietuvos gyventojai prisimena gerai, nes tai susiję su patirtais nuostoliais. Tiksliausiai sugeba nupasakoti prarasto gyvūno ypatybes, įvykio vietą ir vaizdą po įvykio, sunkiau – prisiminti tikslų laiką mėnesiais. Tik girdėję apie žalą gyventojai gerokai pervertina plėšrūnų veiklą – padidina įvykių bei nukentėjusių asmenų skaičių, senus įvykius (pvz., prieš 5–15 metų) laiko įvykusiais vos prieš kelius metus, ypač jei girdėję apie ne kaimynystėje, o kitame kaime buvusius nuostolius.

Tiesioginės apklausos metu visi nukentėjusieji atsakingais už žalą laikė vilkus, o paklausti, ar kokie nors kiti gyvūnai galėjo tai padaryti, 3 asmenys įvardijo sulaukėjusius šunis (Joniškio raj.) ir vienas – lūšį, nes tvirtino ją matęs kelias dienas prieš įvykį (Skuodo raj.). Kelių šeimų asmenys, motyvuodami įžūliu vilkų elgesiu, t. y. žalos atvejais visai arti namų, tvirtino, kad vilkai nėra užaugę miške, o prijaukinti ir paleisti arba pabėgę į laisvę iš miškų urėdijos aptvarų (Telšių raj.).

Iš viso 2006–2009 m. laikotarpiu užfiksuota 66 žalos atvejai (atvejai, kai per parą nukentėjo bent vienas naminis gyvulys ar šuo), kurių metu buvo sužaloti 12, o papjauti 86 galvijai ir šunys. Daugiausia žalos nustatyta Telšių (22), Skuodo (17) ir Kretingos (12) rajonuose (žr. 3 pav. metodikoje). Vilkai dažniausiai papjaudavo telyčias ir avis (20 pav.). Buvo puolamos ir vyresnės kaip 2 metų karvės, tačiau nei viena nebuvo papjauta, o tik apdraskyta.

20 pav. Vilkų papjautų ir sužalotų naminių gyvulių ir šunų skaičius Lietuvos šiaurės vakarų dalyje 2006–2009 metais.

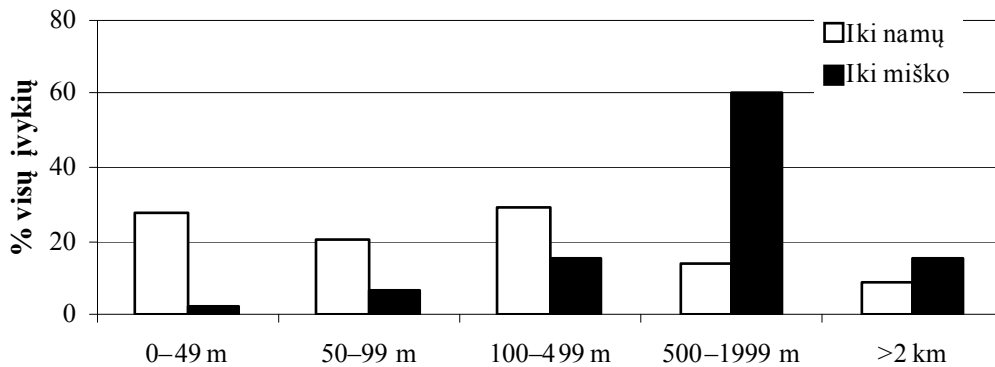
Vieno įvykio metu buvo sužalota ar papjauta: 12 ir 6 galvijai – po vieną kartą, po 3 galvijus – penkis kartus, po 2 – šešis kartus ir 53 atvejais – po vieną. Puolimai vyko dažniausiai vasaros pabaigoje: liepą – 24,2%, rugpjūtį – 34,8%, rugsėjį – 24,2% visų atvejų.

Beveik visi puolimai įvyko naktį, rečiau pasitaikė rytą (6 kartai), vėlai vakare (3 kartai) ir tik vienas vyko dieną. Tik ketvirčio puolimų laiką gyventojai galėjo nurodyti valandomis, nes buvo prabudę dėl triukšmo. Daugumos nurodymu tai vyko 2–4 val. nakties (18 asmenų liudijimai).

Dažniausiai vilkai pjovė galvijus netoli nuo miško (21 pav.). Žala didesnė buvo krūmuotose vietose ir melioracijos grioviais išraižytose vietose. Keliai ir pastatai vilkų neatbaidė.

Šiaurės vakarų Lietuvoje respondentai galvijų apsaugai nuo vilkų šunų nelaiko. Tik keli apklaustieji nurodė šunis laikantys apsaugai nuo lapių. Vos keliose vietose gyvulius nuolatos saugojo kerdžius. Tik keturių žalą patyrusių ūkininkų dalis gyvulių buvo apdrausta, visų kitų gyvuliai nedrausti. Prie namų esantys užpulti gyvuliai buvo laikomi palaidi, o ne aptvare ar diendaržyje. Nakčiai 58,3% ūkininkų palikdavo gyvulius ganykloje, 22,2% – suvarydavo į aptvarą, 11,1% – parvesdavo prie namų ir 8,3% – suvarydavo į tvartus. Tik

vienu atveju ganykla buvo aptverta vėliavėlėmis nuo vilkų; 67,6% atvejų ganyklos buvo neaptvertos.

21 pav. Atstumas nuo vilkų užpuolimo vietos iki miško ir iki sodybos.

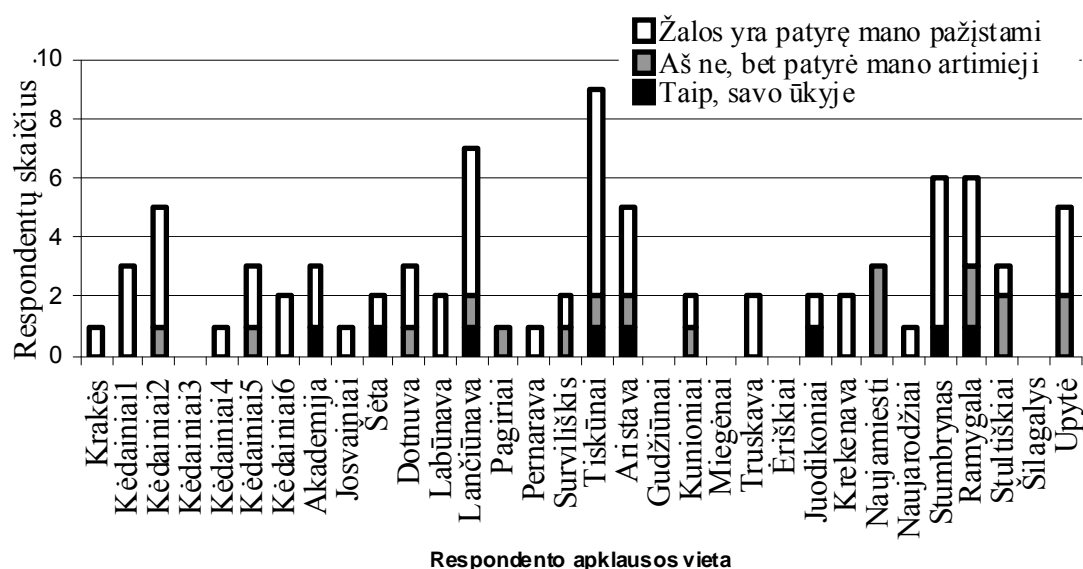
Paaikėjo, kad avinus ir ožius vilkai pjovė, bet jaučių vengė. Jaučiai būna laikomi greta kitų, smulkesnių galvijų, kaip prevencinė priemonė apsaugai nuo vilkų, bet šiaurės vakarų Lietuvoje žalą patyrusiuose ūkiuose, dažniausiai, jaučiai kartu su kitais gyvuliais nebuvo laikomi. Nukentėjusiems gyvulininkystė buvo ne verslo objektas, o šeimos išlaikymo būdas. Dėl mažų pajamų ūkiuose nebuvo taikomos priemonės apsaugai nuo plėšrūnų. Dideliuose, veisliniuose ūkiuose žalos neužregistruota.

Daugiau žalos padaryta vietovėse tarp didesnių miškų ir vandens telkinių ar upių (Nevarėnų sen., Gataučių sen., Varnių sen.). Nors arti žalos vietų Skuodo, Kretingos raj. didelių miškų nėra ir gyvuliai ten neganomi, plėšrūnai, pasak vietinių gyventojų, grobio atkeliauja iš Latvijos miškų. Tai visai tikėtina, nes ganyklos Kuksinės, Lenkimų, Senosios Įpilties, Narvydžių, Kulų, Pelėkių ūkininkų yra arčiau kaip 1 km atstumu nuo didesnių Latvijos miškų, o jų pakraščiai drenažo grioviais susisiečia su Lietuvos mažesniais miškais, pvz., su Margininkų botaniniu-zoologiniu draustiniu.

Nurodytas žalos įvertinimas yra minimalus, nes ne visi atvejai žinomi. Keturi nukentėjusieji nesutiko būti apklausiami motyvuodami, kad vis tiek kompensacijos negaus. Dalis neigė patyrę žalą, akivaizdžiai vengė atskleisti įvykį. Kelių ūkininkų nepavyko rasti namuose, paliktų žalos anketų jie nepildė. Vienas ūkininkas durų neatidarė, nors buvo namie.

Stumbrų padaryta žala yra kompensuojama pagal LR įstatymus. Žala buvo vertinta netiesiogiai, apklausos anketoje įtraukus klausimą „Ar esate patyręs žalą nuo stumbrų?“. Atsakymų pasiskirstymas: 0,9% – „taip, savo ūkyje“, 2,1% – „aš ne, bet patyrė mano artimieji“, 6,8% „žalos yra patyrę mano pažįstami“, 28,6% „apie stumbrų daromą žalą esu tik girdėjęs“, 17,2% – „apie stumbrų žalą skaičiau spaudoje“, 48,9% – „ne, nesu to girdėjęs“. Taigi beveik pusė apklaustųjų apie stumbrų daromą žalą net nežino. Pagal atsakymus galima spręsti, prie kokių gyvenviečių stumbrai buvo priartėję labiausiai (22 pav.). Arčiausiai stumbrų lankomų vietų yra Tiskūnai, Lančiūnava, Aristava, Ramygalą, Naujamiestis, Upytė ir Stultiškiai. Paskutinės trys vietos buvo stumbrų užimame plote anksčiau, prieš keliolika metų, o pirmų keturių vietų apylinkėse stumbrai aptinkami dabartiniu metu.

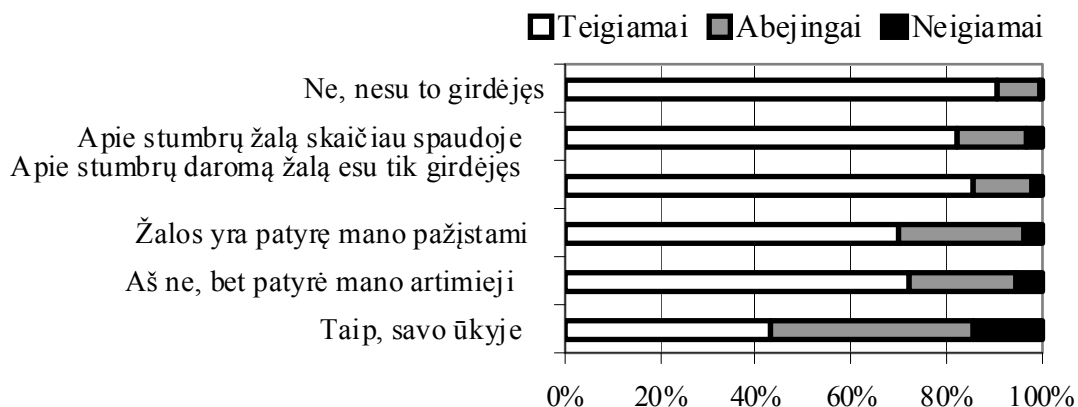
Iš apklaustųjų, kurie asmeniškai patyrė žalos dėl stumbrų, du gyvena miestelyje, trys – kaime ir vienas vienkiemyje. Iš šių žmonių trys stumbrų buvimą Lietuvoje vertino teigiamai, trys – abejingai, vienas – neigiamai. Taigi žalos nepatyrę žmonės stumbrų buvimą vertina palankiau (Y.C. $\chi^2=7,57$, $p=0,006$).

22 pav. Stumbrų žalos atvejų skaičius apklausos vietose.

Jei žalą patyrė respondentų artimieji arba pažįstami, stumbrų vertinimui tai įtakos neturėjo. Jei apie padarytą žalą respondentai yra tik girdėję, į stumbrų

egzistavimą jie žiūri palankiau, nei tie respondentai, kurių pažįstami yra nukentėję ($\chi^2=7,94$, $p<0,005$; 23 pav.). Apie stumbrų daromą žalą visai negirdėję žmonės jų buvimui labiau nusiteikę, negu tie, kurie apie žalą skaitė ($\chi^2=7,40$, $p=0,006$), ir negu tie, kurių pažįstamiems ar artimiesiems žala buvo padaryta ($\chi^2=19,65$, $p<0,001$; $\chi^2=6,27$, $p=0,012$).

23 pav. Respondentų požiūris į stumbrų buvimą Lietuvoje priklausomai nuo patirtos žalos arba žinių apie stumbrų daromą žalą. Buvo klausama „Ar esate patyręs žalą nuo stumbrų?“.

Taigi, kuo mažiau respondentai žinojo apie stumbrų daromą žalą, tuo jų požiūris į stumbrų perspektyvas Lietuvoje buvo teigiamesnis.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Analizuojamose 2009 m. ir 2003–2005 m. atliktose apklausose dažniau dalyvavo jauni respondentai, tarp atsakiusių dominavo moterys. Moterų aktyvumo persvara charakteringa ankstesniems tokio pat pobūdžio tyrimams Lietuvoje (Balčiauskas, 2001; Balčiauskienė, Balčiauskas, 2005) bei Lenkijoje (Bath et al., 2008). Kituose tyrimuose užsienyje medžiojamų gyvūnų klausimais nuomonę aktyviau išreiškė vyrai (Jacobson et al., 2007; Decker et al., 2010; Røskaft et al., 2007; Kaltenborn et al., 1998; Naughton-Treves et al., 2003b). Vyrai buvo aktyvesni apklausoje apie stambiųjų plėšrūnų populiacijų valdymą Estijoje (Balčiauskas et al., 2005a), o moterys – tiriant ūkininkų nuomonę Lenkijoje. Tačiau A. Bath et al., (2008) vis tiek apklausas priskiria sėkmingoms, o metodą laiko efektyviu ir nebrangiu būdu respondentų nuomonei išsiaiškinti.

4.1. Visuomenės požiūrio į stambiuosius žinduolius skirtumai ir priežastys

Remiantis gautais rezultatais, visuomenės žinios apie stambiuosius plėšrūnus sąlygoja šių rūšių priimtinumą ir požiūrį į jų populiacijų valdymo priemones. Respondentai geriausiai žinojo lokių skaičių Lietuvoje: teisingą atsakymo variantą pasirinko du trečdaliai apklaustųjų. Vilkų skaičius buvo žinomas maždaug trečdaliui, o lūšių – tik ketvirtadaliui respondentų. Anksčiau vykdytoje apklausoje lūšių skaičių Lietuvoje žinojo tik apie 20% respondentų (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001). Taigi, 2009 m. apklausoje tiksliai plėšrūnų skaičių žinančių padaugėjo. Pažymėtina, kad abiem apklausoms būdingas didelis lūšių skaičiaus pervertinimas, 2009 m. respondentai pervertino visų plėšrūnų skaičių. Visuomenės žinios apie plėšrūnus yra pasenusios, nes anksčiau plėšrūnų šalyje iš tikrųjų buvo daugiau. Šios informacijos sklaida Lietuvoje yra menka, o daugiau sužinoti siekia tik šiais gyvūnais domėtis motyvuoti žmonės, pvz., miškininkai ar ūkininkai.

Plėšrūnų skaičiaus pervertinimas nustatytas ir 2003–2005 m. apklausoje, ir daugiau kaip prieš dešimtmetį (Balčiauskas, Volodka, 2001). Tuomet vilkų

skaičių šalyje pervertino respondentai, gyvenantys rajonuose, kur šių plėšrūnų tankis yra didžiausias. A. Bath (2000; 2005) tvirtinimu, kuo labiau žmonės pervertina plėšrūnų skaičių, tuo nepalankiau jų atžvilgiu yra nusiteikę, ir atvirkščiai. Taigi, plėšrūnų skaičiaus pervertinimas visuomenėje yra svarbi informacija gamtosaugininkams.

Lyginant skirtingų Lietuvos regionų respondentų žinias apie plėšrūnus paaiškėjo, kad geriausiai informuoti Vidurio Lietuvos respondentai. Jų žinios buvo tikslesnės už Vilniaus, šiaurės vakarų ir Pietų Lietuvos respondentų, o apklaustieji Šiaurės Lietuvoje nurodė tikslesnį plėšrūnų skaičių nei vilniečiai. Iš to galima spręsti, kad žinios nepriklauso nuo to, kiek arti plėšrūnų žmonės gyvena ir kiek žalos patiria. Tai nesutampa su ankstesnių tyrimų rezultatais: buvo nustatyta, kad apklaustųjų žinios apie vilkų skaičių buvo geresnės tuose rajonuose, kur vilkai darė daug žalos (Balčiauskas, Volodka, 2001).

Vilniuje gyvenantys apklaustieji yra išskirtinė imtis, sudaryta vien iš miesto gyventojų, kurie nepatiria stambiųjų žinduolių žalos ir negyvena arti jų. Vilniečių klaidingus įsitikinimus apie plėšrūnų skaičių lemiantis veiksnys yra gyvenimas mieste.

Respondentai pervertina ir stumbrų skaičių, nors tam nėra pagrindo. Tikėtina, kad apklausti vidurio Lietuvos gyventojai nežinojo, kad stumbrai gyvena tik Kėdainių ir Panevėžio rajonuose.

Apklausoje apie stumbrus tikrintas su šia rūšimi susijusių faktų žinojimas. Visuomenės žinios apie stumbrus yra pakankamai geros, silpniausia sritis – stumbrų istorija. Tokių žinių trūkumas būdingas ne vien lietuviams. Vokietijoje mažiau nei pusė respondentų žinojo, kad stumbrai ten kažkada gyveno (Decker et al., 2010). Išsiaiškinome, kad, nežinant stumbrų istorijos, mažesnė ir jų populiacijos atkūrimo motyvacija. Pagal apklausos duomenis galima spręsti, kad dalis visuomenės stumbrą suvokia kaip iš kitų kraštų atvežtą gyvūną. Tokiu įsitikinimu galima paaiškinti šių žmonių siūlymus visus stumbrus laikyti tik aptvaruose. Taigi, žinių stoka mažina stumbrų populiacijos ilgalaikio išsaugojimo Lietuvoje galimybes.

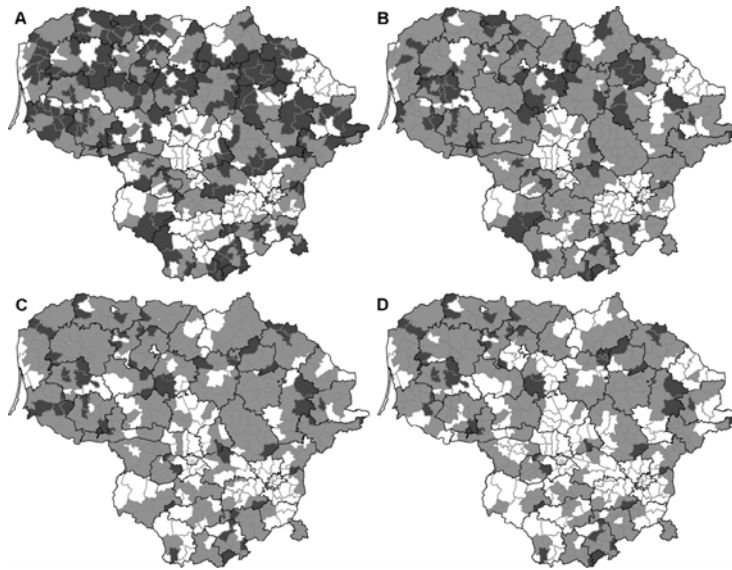
Nustatyta, kad žinios apie stambiųjų plėšrūnų skaičių Lietuvoje priklausė nuo respondentų lyties. Vyrai tiksliau žinojo vilkų ir lokių gausumą šalyje, o moterys šių plėšrūnų skaičių pervertino. Rezultatai skiriasi nuo 2000–2001 m. apklausos (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001): tuo metu vilkų skaičių geriau žinojo moterys, o lūšių – vyrai. Vyrai 2009 m. apklausoje geriau žinojo ir faktus, susijusius su stumbrais.

Taip pat nustatyta, kad žinios apie plėšrūnus (ypač lokius) priklausė nuo amžiaus ir išsilavinimo. Tiksliau plėšrūnų skaičių žinojo ir respondentai iš mažesnių gyvenviečių bei ūkininkai. Lūšių skaičių labiausiai pervertino urbanizuotų vietų gyventojai. Nustatyta, kad studijuojantys ar besimokantys asmenys savo žinių lygiu apie plėšrūnus nesiskyrė nuo bendros imties, nors ši grupė turėtų žinoti daugiau už nesimokančius. Iš to galima spręsti, kad švietimo programose žinių apie retus žinduolius įtraukta mažai.

Klausimas „Ar ten, kur Jūs gyvenate, aptinkami (nurodyti) stambūs plėšrūnai?“ buvo skirtas ne žinioms patikrinti, o išsiaiškinti, ar keičia požiūrį įsitikinimas, kad netoliese gyvena plėšrūnai. Patikrinti respondento žinias yra sudėtinga, bet, nepaisant abejonių dėl respondentų subjektyvaus klausimo interpretavimo, lyginant įsitikinimus tarp respondentų iš skirtingų Lietuvos regionų, matyti, kad jie iš dalies atitinka plėšrūnų paplitimo duomenis (9 lentelė, 24 pav.).

Respondentų žinių atitiktis plėšrūnų paplitimui nustatyta ir ankstesniuose darbuose (Balčiauskas, Volodka, 2001). Išsiaiškinta, kad beveik pusė apklaustųjų buvo įsitikinę, kad vilkai gyvena jų kaimynystėje, maždaug aštuntadalis – kad yra lūšių, o įsitikinusių apie lokių gyvenimą netoli beveik nebuvo. Pažymėtina, kad respondentai labiausiai abejojo dėl lūšių buvimo. Apklausoje apie stumbrus šiek tiek daugiau nei dešimtadalis respondentų manė, kad stumbrai gyvena arti jų gyvenamosios vietos. Žinduolių (išskyrus lokius) buvimu arti gyvenamosios vietos labiau tiki vyrai, o abejoja – moterys. Nustatyta, kad didėjant respondentų amžiui dažnėjo tvirtinimų apie lūšių, vilkų ir stumbrų buvimą arčiau respondento gyvenamosios vietos. Labai tikėtina, kad

ši priklausomybė atsirado dėl šiuolaikinės tendencijos jauniems žmonėms keltis gyventi į labiau urbanizuotas vietas, kur plėšrūnų tikrai nėra.

24 pav. Vilkų paplitimas Lietuvoje (Balčiauskas 2008): 2000–2002 m. (A), 2003 m. (B), 2004 m. (C). ir 2005 m. žiemą (D). Tamsiai pilka – vilkų gyvenami plotai, šviesiai pilka – nuolat naudojami.

Įsitikinimai apie finansinius nuostolius priklausė nuo respondento gyvenamosios vietos. Kaimo ir ypač vienkiemių gyventojai mano, kad dėl stambiųjų plėšrūnų buvimo apylinkėse jie patirtų finansinių nuostolių. Tokių respondentų požiūris į plėšrūnus buvo neigiamas. Vilkų nepriimtumas dėl jų galimų nuostolių didina ir kitų plėšrūnų rūšių nepriimtumą. Vadinasi, vilkų skaičiaus augimas, lydymas jų daromų nuostolių, visuomenę nuteikia prieš kitas plėšrūnų rūšis – netgi retas, kurių apsaugos galimybės dėl to pablogėja. Tai priežastis reguliuoti vilkų populiacijos dydį Lietuvoje. Taigi ekonominiai veiksniai yra vieni svarbiausių, lemiantys gyvūnų apsaugos darbų sėkmę. Kaimo žmonės tolerantiškesni artimai vilkų kaimynystei, bet jų suvokiama baimė dėl turto – didesnė, todėl jie yra plėšrūnų priešai būtent dėl ekonominių priežasčių. Tai patvirtina anksčiau nustatytą dėsningumą, tinkantį ne tik Lietuvai, bet ir Estijai (Balčiauskas et al., 2005a).

Visuomenėje pripažįstama visų plėšrūnų teisė egzistuoti Lietuvoje, su tuo nesutiko arba abejojo tik penktadalis apklaustųjų. Gyvūnų teisių pripažinimas

būdingas ne tik Lietuvos respondentams, bet ir norvegams (Røskaft et al., 2007). Beveik tiek pat apklaustųjų lietuvių pripažino, kad bet kuri plėšrūnų pamatyti gamtoje jiems būtų jaudinantis įvykis, o Estijoje su tuo nesutiko beveik pusė respondentų (Randveer, 2006). Stumbro buvimą Lietuvoje teigiamai vertino dauguma apklaustųjų. Ankstesniuose tyrimuose panaši dalis respondentų lūšį ir vilką įvertino, kaip naudingas ir vertingas rūšis (Balčiauskas, 2001). Nepaisant minėtų teigiamų vertinimų, plėšrūnų baimė ir nerimas dėl kenkiančios žmogaus interesams veiklos irgi buvo būdingi daugumai respondentų.

Žinduolių priimtumas pagal toleruojamą atstumą iki respondento gyvenamosios vietos verčia žmogų nejučia įvertinti žinias, vertes, baimę ir patirtį. Todėl priimtinas atstumas yra vienas pagrindinių rūšies priimtumo rodiklių, apibendrinančių įvairius žmogaus ir gyvūno santykio aspektus. Tai yra aukštesnis kognityvinės hierarchijos lygmuo, susijęs su galimybėmis ir normomis, esantis arčiau ketinimų, o ne tik neapgalvotas norų deklaravimas. Vertinant priimtumą pagal toleruojamą atstumą iki respondento namų, priimtinausi respondentams buvo vilkai, mažiau priimtinos lūšys, mažiausiai – lokiai. 10 km ribą nuo respondento namų laikant ribine (Røskaft et al., 2007), visi plėšrūnai daugiau kaip pusei respondentų yra nepriimtini, o priimtini – tik mažiau kaip trečdaliui. Stumbrai priimtini daugiau nei 50% respondentų, iš jų net pusei tinka bet koks stumbrų buvimo atstumas. Pažymėtina, kad daugiau nei pusė respondentų nenorėtų, kad lokiai gyventų jų rajone, mažiau šį norą išreiškė teigdami apie lūšis ir mažiausiai – apie vilkus. Estijoje toleruojamo atstumo klausimu situacija atvirkščia: vilkai toleruojami mažiausiai, o lūšys ir lokiai – daug labiau (Randveer, 2006). Mūsų tyrime nustatyta, kad Lietuvoje dažniausi plėšrūnai pagal toleruojamo atstumo kriterijų yra mažiau priimtini tų regionų gyventojams, kuriuose jų nėra (16 lentelė). Taigi, žmonės labiau toleruoja labiau įprastus jiems gyvūnus. Kitose studijose taip pat nustatyta, kad ilgą laiką netoli nuo plėšrūnų gyvenantys žmonės yra pozityviau nusiteikę jų atžvilgiu (Bath, Majic, 2001; Kaczensky et al., 2004). Pažymėtina, kad 4,9–5,4% vienkiamio ir 3,0–4,2% kaimo respondentų Lietuvos plėšrūnus toleruotų

net arčiau nei 1 km atstumu nuo gyvenamosios vietos. L. Balčiausko ir kt. (2005a) pastebėjimu, tai gali būti susiję su plačiai paplitusiu tikėjimu, kad vilkai arti savo guolių galvijų nepjauna.

Plėšrūnų priimtinumą visuomenei išreiškia ir šių žvėrių elgesio įvertinimas situacijose. Plėšrūnai respondentams buvo priimtinausi tada, kai jie gyvena nuošaliuose vietose, toli nuo žmonių. Netikėta, kad netgi šioje situacijoje jie buvo priimtini tik maždaug trims ketvirtadaliams respondentų. Respondentams tokioje situacijoje priimtinausi lokiai, tikėtina, dėl to, kad žmonės neturi pagrindo jausti keršto dėl nuostolių ar bijoti, nes žino, kad Lietuvoje lokiai negyvena. Kitų plėšrūnų priimtinumą, net jei jie ir gyvena tinkamoje vietoje, mažino su jų buvimu Lietuvoje susijusios priežastys. Lūšių nepriimtinumą sąlygoja baimė, o ne nuostoliai (Lietuvoje lūšys žalos nedaro), o vilkų nepriimtinumą – abi priežastys.

Plėšrūnų, o ypač lokių, buvimas netoli gyvenviečių trims ketvirtadaliams respondentų atrodė nepriimtinas. Kadangi situacijos aprašyme nebuvo užsiminta apie nuostolius, tikėtina, kad nepriimtimumo priežastis yra baimė. Suprantama, kad įvertinant lokių jėgą jų baimė ir turėtų būti didžiausia.

Situaciją, kai plėšrūnai pjauna galvijus arba šunis ir kates, arba kelia grėsmę žmonėms, keturi penktadaliai respondentų apibūdino kaip nepriimtina. Apibendrinant paaiškėjo, kad lokiai visuomenei mažiausiai priimtini. Lūšių priimtimumas buvo didesnis, o vilkų – didžiausias. Skirtumai yra statistiškai patikimi. Pažymėtina, kad daugiausia kraštutinių nuomonių visuomenėje yra vilkų elgesio klausimais.

Analogiškai buvo įvertintas respondentų požiūris į stumbrų veiklą. Daugiau kaip pusė apklaustųjų teigė, kad stumbrai niokoja žemės ūkio pasėlius, o trečdalis palaikė teiginį, kad stumbrų žala sukelia didžiulius finansinius nuostolius. Apie trečdalį respondentų manė, kad stumbrai dažnai atklysta į žmonių gyvenamas teritorijas, ir tiek pat nurodė, kad nerimautų dėl savo šeimos saugumo lankantis miške, jei jame gyventų stumbrai. Trečdalis apklaustųjų manė, kad stumbrams bereikalingai eikvojamos valstybės lėšos, o pusė – kad stumbrai kelia grėsmę žmonėms ar naminiams galvijams. Atlikus

faktorinę analizę, nustatyta, kad nurodytus požiūrio aspektus į stumbrus galima apibendrinti trimis dimensijomis: 1) baimės dėl stumbrų keliamos grėsmės žmonių ar gyvūnų sveikatai/gyvybei, 2) trukdymo/kišimosi į žmonių gyvenimo būdą, 3) finansinių nuostolių.

Nepriklausomai nuo plėšrūnų elgesio, griežčiausios poveikio priemonės buvo siūlomos vilkams ir lokiams (12 pav.). Net plėšrūnams gyvenant toli nuo žmonių jokių priemonių nesiimti siūlė tik du trečdaliai respondentų. Tai rodo gana didelės visuomenės dalies priešišką šioms gyvūnams. Stebėtinais daug (apie 90%) respondentų siūlė imtis priemonių, jei plėšrūnai aptinkami netoli gyvenviečių, nors situacijos apibūdinime nebuvo užsiminta apie žalą ar grėsmę gyvybei. Visuomenei stambūs plėšrūnai yra gražūs (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001), tad jų nepriimtumas arti gyvenviečių rodo, kad tik maža dalis visuomenės tiki, kad plėšrūnai gali nekelti grėsmės ir nedaryti žalos. Išaiškėja bendro ir specifinio požiūrio skirtumas – plėšrūnų buvimas arti gyvenviečių nepriimtinas 75–80% respondentų, o priemonių toje pat situacijoje siūlo imtis apie 90% apklaustųjų.

Išsiaiškinta, kad plėšrūnų letalios kontrolės nesiūlo apie pusę respondentų, o situacijose, kuriose nebuvo nurodyta, kad plėšrūnai kelia grėsmę, ją siūlo ne daugiau kaip 5%. Abu kraštutiniai (besąlygiškas pritarimas ir letalios kontrolės palaikymas) kontinuumo nuo absoliutaus idealizavimo ar prilyginimo žmogui iki baimės, pasišlykštėjimo, pykčio ar keršto yra trukdžiai ES direktyvomis skatinamos pusiausvyros pasiekimui. Kraštutines pozicijas užimantys respondentai yra labiausiai linkę į konfliktą (Vaske et al., 2006). Letalias kontrolės priemones respondentai dažniau siūlė vilkų nei lūšių ar lokių elgesio kontrolei. Nesutarimų visuomenėje (imtis priemonių ar nesiimti) dėl poveikio priemonių plėšrūnams neturėtų kilti, nes dauguma respondentų netoleruotų kokio nors kitokio plėšrūnų elgesio nei jų gyvenimo nuošaliuose vietose toli nuo žmonių. Taigi, tarp valdžios institucijų ir visuomenės konfliktas kyla, kai priemonių nesiimama, o visuomenės nuomone, jos yra reikalingos.

Apie pusę apklaustųjų mano, kad letali kontrolė yra tinkamiausias būdas (vilkų atveju – 55,3% apklaustųjų), kad ir koks būtų plėšrūnų elgesys, bet dažniausiai respondentų yra siūlomas plėšrūnų perkėlimas į kitą vietą (20 lentelė). Ši priemonė yra populiari ir JAV (Bradley et al., 2005). Tačiau, kaip tinkama priemonė, jis yra ginčytinas. Kartais šis būdas pasiteisina – plėšrūnai nustoja pjauti galvijus (Beyer et al., 2003; Goodrich, Miquelle, 2005), o kartais yra neefektyvus, nes perkelti gyvūnai grįžta net įveikę nemažus atstumus. Be to, ši priemonė yra brangi, o perkeltų gyvūnų mirtingumas yra didelis (Bradley et al., 2005; Naughton-Treves et al., 2003b). Šios priemonės taikymą apsunkina tai, kad sunku atskirti reikiamą gyvūną ir surasti naują vietą jo perkėlimui, nes vietiniai žmonės priešinosi gyvūnų, o ypač plėšrūnų, atkėlimui iš svetur (Decker et al., 2008). Pats metodas techniškai yra sudėtingas ir brangus, todėl pateisinamas tik labai retoms rūšims. Dėl išvardytų priežasčių būtų naudinga išsiaiškinti, kokį būdą siūlytų (arba kokiais gamtos valdytojų veiksmais būtų patenkinti) tie respondentai, kurie pasirinko galimybę plėšrūnus perkelti, nes realiai Lietuvoje perkėlimas nėra įmanomas. Praverstų sužinoti, kiek respondentų savo pasiūlytą poveikio būdą paremtų finansiškai.

Apklaustieji respondantai dažniausiai siūlė didinti lūšių ir lokių populiacijas, o vilkų skaičių sumažinti. Lyginant su L. Balčiausko ir H. Volodkos (2001) gautais rezultatais, norinčių sumažinti vilkų skaičių Lietuvoje per 10 metų padaugėjo beveik dešimčia procentų. Sprendžiant pagal pasiūlymus dėl plėšrūnų populiacijų valdymo, lietuvių požiūris yra palankiausias lokiams, o lūšims palankesnis nei vilkams. Tokią priklausomybę galima sieti su šių žvėrių gausumu šalyje ir jų daroma žala – kuo mažiau tam tikros rūšies gyvūnų, tuo lietuvių požiūris į populiacijų didinimą yra palankesnis. Tai nustatyta ir kitose šalyse, pvz., Norvegijoje žmonės dažniau siūlė gausinti mažas vilkų ir lokių, o ne didesnes lūšių ir ernių populiacijas (Røskoft et al., 2007). Dauguma latvių siūlė savo šalyje tęsti lokių apsaugą, o lūšių ir vilkų populiacijas reguliuoti (Andersone, Ozoliņš, 2004a). Remiantis L. Balčiauskiene ir L. Balčiausku (2001), šiaurės vakarų Lietuvoje, prieš beveik dešimtmetį, 10% apklaustųjų palaikė premijų už sumedžiotus vilkus mokėjimą,

o 3,5% respondentų norėjo, kad Lietuvoje vilkai būtų išnaikinti (Balčiauskas, Volodka, 2001). 2009 m. apklausos duomenimis, vilkus naikinti siūlė apie 3% apklaustųjų, taigi vilkų nekenčiančių žmonių dalis visuomenėje išliko nepakitusi.

Skirtingai nuo plėšrūnų, respondentų požiūris į stumbrų gausumą yra labai palankus. Tik mažiau nei 4% respondentų siūlė bent kiek sumažinti stumbrų populiaciją Lietuvoje. Beveik 40% siūlė išlaikyti dabartinį stumbrų skaičių ir per 60% – gausinti jų populiaciją. Nuomonės išsiskiria tik dėl stumbrų buvimo vietos Lietuvoje. Leisti jiems gyventi laisvėje siūlo šiek tiek daugiau nei pusė apklaustųjų, o visus stumbrus laikyti tik aptvaruose – daugiau nei trečdalis. Tokios didelės visuomenės dalies noras visus stumbrus matyti tik aptvaruose turėtų kelti susirūpinimą dėl laisvų bandų ateities ir abejoti laisvų stumbrų priežiūros ar jų skaičiaus didinimo priemonių palaikymu.

Įvertinus pagrindinius požiūrį į stambiuosius žinduolius lemiančius veiksnius paaiškėjo, kad vyrai ir moterys skiriasi dauguma aspektų. Toks pat dėsniumas užfiksuotas ir daugelyje kitų darbų (žr. Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001; Andersone, Ozoliņš, 2004a; Ericsson, Heberlein, 2003; Bjerke, Østdahl, 2004). Šie skirtumai aiškinami vertybių ir funkcijų visuomenėje skirtumais (Manfredo, 2008). Mūsų apklausos duomenimis, moterys plėšrūnų labiau bijojo, o baimė mažino jų priimtinumą. Lenkijoje nustatyta, kad moterys, nesvarbu kokiai tiriamųjų grupei priklausė (medžiotojai, ūkininkai, paaugliai, miškininkai), pasižymėjo neigiamu požiūriu į lūšis. Po šio tyrimo siūlyta šviečiamąją veiklą nukreipti būtent į moteris (Bath et al., 2008).

Mūsų apklausos duomenimis, daugiau vyrų siūlo gausinti stambiųjų žinduolių populiacijas, leisti gyventi stumbrams laisvėje bei toleruoja visus stambiausius plėšrūnus ir stumbrus arčiau gyvenamosios vietos. Tačiau vyrai dažniau siūlo ir letalias plėšrūnų kontrolės priemones. Kaip ir šiame darbe, JAV sprendžiant problemą dėl elnių populiacijos valdymo, vyrai žymiai dažniau pritarė letaliai kontrolei (Dougherty et al., 2003; Bowker et al., 2003).

C. Williams ir kt. (2002) pastebėjo, kad daugelyje mokslinių straipsnių nustatoma teigiama koreliacija tarp požiūrio į vilkų gausumą ir išsilavinimo. Mūsų tyrime labiau išsilavinę žmonės dažniau siūlė didinti ar išlaikyti esamas plėšrūnų populiacijas ir išlaikyti esamą stumbrų skaičių. Siūlymai didinti stumbrų skaičių nuo išsilavinimo nepriklausė.

Nustatyta, kad visuomenei mažiau duodantys respondentai (besimokantys ar bedarbiai) siūlo stumbrų populiaciją gausinti, o kuriantys materialines vertybes respondentai šiuos žinduolius laiko našta.

Urbanizuotų vietų gyventojai rečiau siūlė mažinti plėšrūnų populiacijas. Kituose darbuose dažnai nustatoma, kad miestų gyventojai pasižymi pozityvesniu požiūriu į plėšrūnus nei kaimo žmonės ar ūkininkai (Zinn et al., 1998; Williams et al., 2002). Stumbrų atveju respondentų gyvenamoji vieta požiūriui į šių žvėrių didinimą aiškios įtakos neturėjo.

Respondentai, teigiantys, kad jų gyvenamoje teritorijoje aptinkami vilkai, statistiškai dažniau siūlė valdyti jų populiaciją ir letalios kontrolės būdu. Tas pats dėsniumas nustatytas ir 2003–2005 m. apklausoje. J. Karlsson ir M. Sjöström (2007) teigia, kad net labiau nei patirti nuostoliai požiūrį į vilkus veikia įsitikinimas, kad jie gyvena netoliese. Mūsų duomenimis, respondentų įsitikinimai apie plėšrūnų buvimą jų kaimynystėje lėmė požiūrį į jų populiacijų valdymą. Ypač neigiamai buvo vertinami arti besilaikantys vilkai. Latvijoje nustatyta, kad neigiamas nusiteikimas stambiųjų plėšrūnų atžvilgiu yra kilęs dėl realios ar laukiamos žalos gyvulininkystei ir medžioklės ūkiui (Andersone, Ozoliņš, 2004a). 2005 m. apklausos duomenimis, nepalankiausiai vilkų skaičių vertino Šiaurės Lietuvos gyventojai, kur vilkai nuolat gyvena ir daro žalą. Toks požiūris skyrėsi nuo regionų, kur vilkų nėra – Vidurio Lietuvos ar Vilniaus. Tokia pat situacija nustatyta ir Latvijoje: vilkų skaičiaus mažinimą labiausiai palaikė respondentai Latgalėje, kur vilkų daroma žala didžiausia (Andersone, Ozoliņš, 2002). Švedijoje nepalankiausi vilkams buvo reintrodukcijos vietų gyventojai (Ericsson, Heberlein, 2003).

Gerėjant žinioms apie plėšrūnus, didėjo jų priimtumas ir toleruojamas buvimo atstumas. Tikslesnės žinios lėmė palankesnę požiūrį į populiacijų

didinimą, bet letalios kontrolės priemonių taikymo plėšrūnams priimtumas nuo jų nepriklausė. Nustatyta, kad, gerėjant švedų žinioms apie vilkus, visuomenės požiūris į juos taip pat gerėjo, tačiau medžiotojai išliko vilkams priešiški (Ericsson, Heberlein, 2003). Daugelyje darbų nurodoma, kad esminis veiksnys, lemiantis teigiamą požiūrį į stambiuosius žinduolius, yra žinios (Bath et al., 2008). Mūsų apklaustų respondentų, siūlančių leisti stumbrams gyventi laisvėje ir didinti jų skaičių, žinios apie stumbrus buvo statistiškai geresnės nei to nesiūlių. Žinios buvo prasčiausios tų respondentų, kurie siūlė laikyti visus stumbrus tik aptvaruose, mažinti jų skaičių ar išnaikinti juos Lietuvoje. Mažai apie stumbrus žinojo respondentai, netoleruojantys jų savo rajone.

Požiūrį į stambiuosius žinduolius lėmė ir kai kurie latentiniai veiksniai. Nustatėme, kad tradiciškumo mažėjimas lemia požiūrio į stambiuosius plėšrūnus gerėjimą (28 lentelė). Ta pati priklausomybė gauta ir Norvegijoje (Skogen, Thrane, 2008). Šių autorių teigimu, tradicijų besilaikantys žmonės vertybinės orientacijos nekeičia. Tradiciškumas nepakinta, net jei žmogus keičia veiklą į visai netradicinę ar persikrausto į didmiestį, nes vertybės susiformuoja anksti vaikystėje. Taigi tradiciškumas, nors ir veikia požiūrį panašiai kaip gyvenamoji vieta, neturėtų būti suprantamas identiškai. Kiti latentiniai veiksniai, pavadinti „laisve“, „universalizmu“ ir „dosnumu“, įtakos požiūriui į stambiųjų žinduolių valdymą neturėjo. Tiesioginių priklausomybių gali ir nebūti, kadangi bendrosios vertybės veikia ne tiesiogiai, o per labiau specializuotas vertybes tarpininkes (Kaltenborn, Bjerke, 2002; Whittaker et al., 2006).

Biocentriškos pasaulėžiūros kintamasis naudingas analizuojant požiūrio motyvus. Pavyzdžiui, įvairių pasaulėžiūrų žmonės palaikytų oro taršos mažinimą, bet dėl skirtingų priežasčių, o biocentrizmo skalė leidžia išskirti jų tikruosius motyvus (Bjerke, Kaltenborn, 1999). Naujosios ekologinės paradigmos, arba požiūrio į aplinką, skalėje mūsų gauti respondentų antropocentriškumo-biocentriškumo balai buvo susiję su jų požiūriu į stambiuosius žinduolius. Labiau biocentriškų žmonių (susirūpinusių gamtos pažeidžiamumu, žmogaus išskirtinumo keliamomis problemomis aplinkai)

požiūris į visų plėšrūnų populiacijų didinimą buvo palankesnis. Šie žmonės rečiau siūlė letalios kontrolės priemones bet kurios plėšrūnų rūšies atstovams. Biocentriškesni žmonės siūlė gausinti stumbrų populiaciją ir rečiau pritarė jų laikymui aptvaruose. Vadinasi, žmonių požiūris į stambiuosius žinduolius yra sąlygotas bendro požiūrio į aplinką. Tokios priklausomybės rastos ir kituose tyrimuose, kur biocentriškumas lėmė geresnį požiūrį į plėšrūnus (Bjerke, Kaltenborn, 1999) arba lėmė su tam tikromis išimtimis (Kaltenborn et al., 1998).

Domėjimasis veikla gamtoje atrodo nutolęs nuo požiūrio į plėšrūnus, tačiau jis parodo aukštesnę kognityvinės hierarchijos lygį – ketinimus (arba net prognozuoja elgesį, jei yra tinkamos sąlygos). B. Kaltenborn ir T. Bjerke (2002) manymu, šie klausimai labai svarbūs analizuojant ir paaiškinant konfliktus dėl stambiųjų plėšrūnų buvimo. T. Heberlein ir G. Ericsson (2005) nustatė, kad dalyvavimas su gamta ir kaimo gyvenimu susijusioje veikloje nuteikia žmones labiau palaikyti ne tik laukinę gyvūniją, aplinką, bet ir medžioklę. A. Bright ir R. Porter (2001) tvirtina, kad tiesioginio ryšio tarp veiklos gamtoje ir susirūpinimo ja nėra, bet dalinio ryšio jie neginčija. Ž. Andersone ir J. Ozoliņš (2002) nustatė, kad veikla gamtoje nuteikia žmogų pozityviai gamtos atžvilgiu, todėl aiškinant požiūrį į stambiuosius žinduolius dažnai į tai atsižvelgiama. T. Bjerke et al. (2006) nurodo dvi veiklos gamtoje kategorijas – vertinimo (nevirtotojišką) ir virtotojišką. Mūsų tyrime faktorinė analizė veiklas suskirsto į tris komponentes (3 lentelė). Atsižvelgiant į vartojimo lygį jos pavadintos nevirtotojiška, virtotojiška ir mažai virtotojiška (suvartojama tik dalis išteklių ar individo). Tiek nevirtotojišką, tiek virtotojišką veiklą gamtoje vertinantys asmenys siūlė didinti visų stambiųjų plėšrūnų skaičių, o mažai virtotojišką veiklą vertinantys – grybautojai, uogautojai buvo už vilkų skaičiaus sumažinimą. Norvegijoje uogautojai irgi buvo nepalankiai nusiteikę plėšrūnų populiacijų valdymo klausimu, o medžiotojų nuomonės skyrėsi (Roskaft et al., 2007).

Vertybės yra žymiai atsparesnės pašalinei įtakai, nei specifiniai vertinimai (Manfredo et al., 2003a; Bath, 2005). Vertybinių orientacijų įtakos reikšmė

valdymo priemonių priimtinumui visuomenėje yra ypač svarbi, nes leidžia suprasti, kiek sunkiai gali būti pakeista respondentų nuomonė (pozicijos vienu ar kitu klausimu). Vien tik pozicijų išaiškinimas tokios galimybės nesuteikia (Whittaker et al., 2006). Mūsų duomenimis, požiūris į stambiuosius plėšrūnus gerėjo didėjant gyvūnijos vertės suvokimui. Lietuvių apsisprendimą dėl letalios kontrolės palaikymo dažniausiai lėmė gyvūnijos saugojimo-naudojimo vertybinė orientacija. Tas pats dėsniumas nustatytas tiriant kojotų populiacijos valdymo problemas (Vaske, Needham, 2007) ir kituose darbuose (Vaske, Needham, 2007; Zinn et al., 1998; Whittaker et al., 2006). H. Zinn ir kt. (1998) nustatė, kad labiausiai už laukinės gamtos saugojimą pasisakantys individai mažiausiai palaikė pumų, kojotų ar bebrų naikinimą net jiems darant rimtą žalą žmonėms. Tokie gyvūnijos saugotojai tampa informuotų saugotojų (pvz., mokslininkų) oponentais. Teigiamą Lietuvos respondentų požiūrį į plėšrūnų populiacijų didinimą lėmė nematerialaus vertinimo orientacija. Tikėtina, kad tai susiję su modernizacija, materializmo mažėjimu ir mutualizmo stiprėjimu daugelyje šalių (Manfredo et al., 2003b; Raadik, Cottrell, 2007, Teel et al., 2007). Kadangi vertybinės orientacijos turi įtakos specifiniams požiūriams, vadinasi, dalies respondentų požiūris į stambiuosius žinduolius yra sunkiai keičiamas, nes priklauso nuo bendro gyvūnijos vertinimo.

Respondentai, pripažįstantys, kad jiems asmeniškai „svarbi laukinė gamta, įskaitant stambiuosius plėšrūnus“, o apklausoje apie stumbrus – „vertinantys jų buvimą Lietuvoje“, pasižymėjo patikimai palankesniu požiūriu į visų plėšrūnų populiacijų valdymą, leidimą stumbrams gyventi laivėje ir jų skaičiaus didinimą. Jų požiūris į plėšrūnų letalią kontrolę ar stumbrų laikymą aptvaruose buvo nepalankus. Plėšrūnų teises ir jų rekreacinę vertę pripažįstantys asmenys buvo palankiau nusitekę jų populiacijų didinimui ir rečiau manė, kad letali kontrolė yra geriausias problemų sprendimo būdas. Plėšrūnų teisių ir rekreacinės vertės pripažinimas yra susijęs su plėšrūnų priimtumo didėjimu, tas patvirtinta ir kituose darbuose (Roskaft et al., 2007).

Dar vienas svarbus reiškinys, lėmęs nepalankų požiūrį į stambiuosius žinduolius, buvo baimė. Baimė tradiciškai traktuojama kaip emocinis požiūrio komponentas (Bath et al., 2008). Stambiųjų plėšrūnų valdyme ji ypač akcentuojama (Wechselberger et al., 2005; Wilson, 2004; Ministry of Agriculture ..., 2006; Decker et al., 2010). A. Maslow (1954) baimės reikšmę aiškina poreikių hierarchija. Nepatenkinęs žemesniųjų (pagrindinių) poreikių – fiziologinių, saugumo, žmogus nesiekia tenkinti ir aukštesniųjų – saviraiškos. Susirūpinimas aplinka yra iš tų aukštesniųjų.

Norvegijoje nustatyta, kad susirūpinimas dėl savo ir savo šeimos saugumo buvo labiausiai neigiamą požiūrį į plėšrūnus lemiantis veiksnys (Røskaf et al., 2007). Lietuvoje teigiamai vertinančių stambiųjų plėšrūnų buvimą miške ir nerimaujančių dėl savo šeimos saugumo proporcija vienoda, o dėl stumbrų buvimo miške nerimą jaustų maždaug trečdalis apklaustųjų. Daugiau kaip trečdalis lietuvių mano, kad plėšrūnai yra grėsmė kambariniams šunims. Tokį plėšrūnų vertinimą galima suprasti kaip baimę dėl nepagrįsto jų galių pervertinimo, nes Lietuvoje tokie plėšrūnų antpuoliai (kaip kad, pvz., JAV (Naughton-Treves et al., 2003b; Vaske, Needham, 2007) nėra įprastas reiškinys. Tokia baimė yra grįsta nežinojimu, kad gyvūnai vengia kontakto su žmogumi ir tikimybė juos sutikti yra labai maža. J. Raadik ir S. Cottrell (2007) teigimu, dėl visų neigiamų kontakto su gyvūnais pasekmių kalti žmonės (išskyrus atvejį, kai gyvūnai serga). Pasiutligę sergantys vilkai ar lūšys – retas reiškinys ir Lietuvoje (Linnel et al., 2002), ir visoje Europoje (Breitenmoser et al., 2000), todėl nėra pagrindas baimei. Plėšrūnų grėsmę perdedanti informacija yra pasakos. Nustatyta, kad pasakos yra vienas iš didžiausių baimės plėšrūnams priežasčių Latvijoje (Andersone, Ozoliņš, 2002).

Aukštas lietuvių baimės lygis nustatytas ir ankstesniuose tyrimuose. Buvo išaiškinta, kad vilkai ir lūšys daugumos respondentų laikomi nedraugiškais, agresyviais, pavojingais gyvūnais ir jų yra bijoma (Balčiauskas, Volodka, 2001). Pasak A. Bath et al. (2008), baimė yra svarbiausiais veiksnys, lemiantis neigiamą lenkų požiūrį į lūšis (nepaisant to, kad nėra žinoma nei vieno užpuolimo fakto). Didelė respondentų dalis Lietuvoje ir kitose Europos šalyse,

ypač moterys, yra įsitikinę, kad vilkai ir lūšys sveria ir suėda gerokai daugiau nei yra iš tiesų (Balčiauskas, 2001; Balčiauskas, Balčiauskienė 2001; Bath, Majic, 2001).

Plėšrūnų priimtino didėjimas aiškinamas baimės išsklaidymu gaunant žinių apie juos (Bath, 2005). Natūralu, kad moterys mažiau žino apie plėšrūnus, nes jos mažiau domisi. Pavyzdžiui, naujienomis apie vilkus ir lūšis Lietuvoje nesidomi apie 40% vyrų ir 60% moterų (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001). E. Roskaft ir kt. (2007) rašo apie biologų tikėjimą, kad informacija apie labai mažą riziką būti užpultam plėšrūno sumažina ar bent išsklaido baimę. Taip yra ne visada, pavyzdžiui, Estijoje užfiksuota, kad gana didelė dalis (10,2%) labiausiai informuotos visuomenės grupės – medžiotojų manė vilką esant pavojingą (Randveer, 2001).

Estijoje ir Lietuvoje nustatyta, kad žmonės bijo labiau tų plėšrūnų, kurie jų kraštui nebūdingi. Pavyzdžiui, lietuviams lūšys ir lokiai buvo mažiau priimtini (Balčiauskas et al., 2005a). Breitenmoser ir kt. (2000) tvirtinimu, lūšis Europoje, palyginti su vilku ir lokiu, visuomenei yra mažiausiai žinoma, turinti „negailingą žudiko“ reputaciją. A. Bath ir kt. (2008) teigimu, nors lūšių yra ne vienoje Europos šalyje, joms skiriama mažai tyrėjų ir žiniasklaidos dėmesio, nes jos yra nustelbiamos dėmesiu vilkams ir lokiams. Lūšis šie autoriai vadina „nežinomu stambiuoju plėšrūnu“. L. Balčiauskas ir H. Volodka (2001) pastebėjo, kad daug Lietuvos vietovardžių yra kilę iš plėšrūnų pavadinimų: 97 – iš vilko, 43 – iš lokio, bet tik 3 iš lūšies, kai iš lapės – net 53. Analizuojant apklausų rezultatus nustatytas labai žemas respondentų žinių lygis būtent apie lūšis. Taigi, lūšys yra pakankamai gerai žinomos mokslininkams ar gamtosaugininkams, bet ne visuomenei. Visuomenės švietimą reikėtų pradėti aiškinant, kiek lūšys suėda iš tikrųjų, išsklaidyti abejones dėl pavojaus joms laikantis arti gyvenviečių ir kt.

Plėšrūnų baimę visuomenėje didina ir žiniasklaida. Net ir nesidomintys gyvūnija spaudoje mato antraštes, pvz., „*Vilkus žudikus tirs mokslininkai*“ arba „*Ar mutantai labiau pavojingi žmogui?*“. Publikacijose skaitytojai gali rasti, pvz., kad „... *įtarimai, kad po jų langais besiganančias karves ir prie būdų*

pririštus šunis puola veikiau mitines pabaisas nei vilkus primenantys padarai, pasitvirtino“ arba kad „*mokslininkai nustatė, jog tai – išsigimę mišrūnai*“, arba kad „... žmonės skųsdavosi susiduriantys su visiškai neprognozuojamais, neįprastos išvaizdos, neįtikimai baisiais, kone arklio dydžio vilkais“, taip pat „*Tikėtina, jog neišškios kilmės padarai gali kėsintis ir į žmones*“ ir t. t. Silpnus įsitikinimus šiais klausimais turinčius žmones, be abejo, tai veikia. Pavyzdžiui, po pranešimo apie šuns haplotipo radimą nušautuose vilkuose pasirodymo interneto svetainėje „Delfi“ buvo surengta apklausa „Ar pritarumėte siūlymui didinti vilkų medžiojimo kvotą?“, kurios duomenimis, 49,4% (n=380, 2010 m. rugpjūčio 11 d.) išreiškusių nuomonę tam pritarė. Apklausų Lietuvos šiaurės vakarų dalyje duomenimis, 44,7% nepritarė letaliai kontrolei bet koku atveju, o 66,7% nepritarė, išskyrus atvejį, kai jie kelia grėsmę žmogui. Taigi, požiūris po tokio spaudos dėmesio pablogėjo, nors nėra mokslinių įrodymų, kad tų vilkų elgesys kiek nors skiriasi. Skirtumas yra gana didelis, ypač žinant, kad labiausiai pasisakantys už letalią kontrolę, t. y. gyvenantys kaimuose ir vienkiemiuose, turi mažesnes galimybes balsuoti internetu.

Taigi, baimė ne visada sąlygoja norą išnaikinti plėšrūnus, bet labai stipriai veikia pageidavimą mažinti jų populiacijas.

Seniūnai ir miškininkai yra grupės, išsiskiriančios savo galia, pirmoji – visuomenėje, o antroji – gamtos valdyje. Nuo seniūnų labiausiai priklauso, kiek informacijos apie žalą pasieks aukštesnes ir sprendimus priimančias institucijas, o kartu ir mokslininkus. Nuo jų taip pat priklauso, kiek informacijos gaus suinteresuoti asmenys seniūnijoje, kiek aktyviai bus jie atstovaujami, kaip organizuojami renginiai, pvz., seminarai gyvulių apsaugos nuo plėšrūnų klausimais ir kt. Šios respondentų grupės žinios apie stambiuosius plėšrūnus buvo geresnės nei visuomenės, bet prastesnės nei miškininkų. Nuomonė skyrėsi nuo visuomenės ne visais klausimais, išskyrus atvejus, kai seniūnai dažniau nei kitos apklaustųjų grupės siūlė letalios kontrolės priemones vilkams, kai šie aptinkami netoli gyvenviečių ar kenkia. Seniūnų nuomonė yra panaši į visuomenės, todėl nėra pagrindo manyti, kad jie

informacijai, susijusiai su žala, yra nelaidi grandis, nes seniūnai nėra abejingi plėšrūnų elgesiui įvairiose situacijose.

Miškininkai yra labai svarbūs, nes į juos, kaip ir į seniūnus ar medžiotojus, kreipiasi žmonės, norėdami informuoti apie žalą ar pasiteirauti kaip gamtos žinovų. Daugelyje su žmogiškuoju aspektu gyvūnijos valdyme susijusių darbų miškininkų nuomonė yra tiriama. A. Bath ir kt. (2008) miškininkus vadina viena iš esminių grupių. Miškininkai svarbūs ir mokslininkams, nes vykdo vilkų apskaitas.

Miškininkų požiūris į lūšis ir lokius buvo geresnis nei visuomenės, tas pat nustatyta ir Lenkijoje tiriant įvairių visuomenės grupių požiūrį į lūšis (Bath et al., 2008). Miškininkai plėšrūnų mažiausiai bijojo, pasižymėjo geriausiomis žiniomis, išskirtinai geru lūšių vertinimu, palankiausiu požiūriu į plėšrūnų populiacijų didinimą, kartu ir racionali požiūriu į plėšrūnų valdymo priemones. Šioje apklaustųjų grupėje respondentų nuomonės labiausiai sutapo. Tai visiškai normalu, nes žinojimas apie gyvūnus būtina miškininko darbui sąlyga, o žinios išsklaido baimę ir suteikia racionalesnį požiūrį. Sprendžiant pagal plėšrūnų veiklos priimtinumą, miškininkai galėtų būti didžiausi lūšių apsaugos Lietuvoje šalininkai.

Palyginus skirtingų šalių respondentų požiūrį į plėšrūnus, rasta skirtumų. Lietuvos ir Lenkijos respondentai dažniau už kitus siūlė didinti lokių skaičių, gal dėl to, kad šiose šalyse lokių nėra, ir žmonės tą žino. Kita vertus, žmonės nenorėtų, kad plėšrūnai gyventų netoli jų namų. Šis reiškinys, kai visuomenė pasisako už rūšių apsaugą kartu norėdama, kad ji vyktų kitur, yra vadinama „Tik ne mano kieme“ (TNMK) reiškiniu (angl. NIMBY – „not in my backyard!“) (Stern, Dietz, 1994; Bath, 2000; Ericsson et al., 2008). Estijoje lūšių skaičius didžiausias, todėl tuo galima paaiškinti šios šalies gyventojų nenorą didinti jų skaičių, o Lietuvoje lūšių labai mažai, jos nemedžiojamos, todėl toks neigiamas lietuvių požiūris yra išskirtinis, nepriklausantis nuo šių plėšrūnų šalyje skaičiaus. Lietuvių požiūris į vilkus lyginant su kaimyninėmis šalimis yra pats neigiamiausias. Labiausiai tikėtina, kad tai susiję su didele jų daroma žala, be to, jų medžioklė yra labiau ribojama nei Estijoje ir Latvijoje ir

už padarytą žalą nėra kompensuojama, kaip daroma Lenkijoje. Priimtina, vilkams padidina mažiau ribojama vilkų medžioklė (Ozoliņš, Andersone, 2000; Ozoliņš et al., 2010)

4.2. Žalos priežastys ir mažinimo galimybės

Lietuvoje stumbrų padaryta žala nukentėjusiems yra kompensuojama. Nors ne visi patyrę nuostolių yra patenkinti kompensavimu, nes gaištamas laikas tvarkant formalumus ir, jų manymu, atlyginami ne visi nuostoliai, konflikto visuomenėje nėra. Jo nebuvimą įrodo apklausų duomenys: pusė apklaustųjų stumbrų gyvenamoje ir netoli jos esančiose teritorijose apie stumbrų padarytą žalą nėra net girdėję. Nieko panašaus negalima pasakyti apie vilkų padarytus nuostolius. Pirmiausia, Lietuvoje jie nėra kompensuojami, todėl šių žvėrių egzistavimo kaina ir nauda erdvėje paskirstyta neadekvačiai. Kainą moka kaimiškų vietovių gyventojai, o nauda džiaugiasi miestiečiai. Kituose darbuose netgi identifikuojami vietinis prieš nacionalinį ar globalų lygmenį (Linnell, 2006). Valstybinio duomenų rinkimo mechanizmo apie vilkų žalą nėra. Dalis nukentėjusių dėl žalos informuoja seniūnus ar medžiotojus, bet dauguma iš patirties žino, kad kompensacijos ar paramos negaus, todėl niekur nesikreipia. Toks nukentėjusiųjų elgesys apsunkina žalos dydžio nustatymą šalyje. Remiantis tuo, 2006–2009 m. nustatytos žalos dydį šiaurės vakarų Lietuvoje reikėtų laikyti minimaliu.

Vilkų antpuolių, kurie Italijoje vadinami nuolatiniais (angl. „chronic“) – 6 įvykiai, tenkantys vienai fermai per metus (Latini et al., 2005), nebuvo užfiksuota, daugiausia jų buvo trys. Dažniausiai buvo pjaunamos jaunesnės nei 1 m. karvės ir įvairaus amžiaus avys. Daugiau gyvulių buvo papjauta nei sužalota. Nebuvo pranešimų apie papjautus paukščius, nors 1927–1929 m. Lietuvoje vilkai jų papjovė apie 500 (Balčiauskas, Balčiauskienė, 2006). Tyrimų laikotarpiu gyventojai skundėsi prarandantys daug naminių paukščių dėl į sodybas ateinančių lapių. Siejant su spaudoje aprašytais ir tyrimo metu užfiksuotomis šunų netektimis, tikėtina, kad dalį paukščių papjovė ir vilkai, tik nuostolių patyrę ūkininkai to nežinojo. Pagrindinės žalos priežastys – gyvūnų

palikimas nakčiai už kiemo ribų bei apsaugos nuo plėšrūnų priemonių nenaudojimas. Tik keli ūkininkai teigė naudoję priemones žalos prevencijai, bet ne visos jų atrodo patikimos, pvz., senas ožys. Šeimininkai teigė pasitikėję jo dideliais ragais. Lyginant su ankstesniais duomenimis, ganymo pobūdis Lietuvoje nesikeičia (Balčiauskas et al., 2002), net ir ne pirmą kartą žalos patyrę žmonės nesiiima naudoti priemonių žalai išvengti. Tai suprantama, nes jos kainuoja arba reikalauja pastangų bei laiko – ryte vesti gyvulius į ganyklą, o vakare iš jos namo. Žalos dydis gali būti vertinamas dvejopai, kaip palyginti mažas Lietuvos mastu, ir kaip didelis, nes vieno namų ūkio nuostoliai gali viršyti 1000 litų per metus. Dauguma žalą patyrusių žmonių gyvulius laikė ne pardavimui, jų ūkiai buvo nedideli. Pažymėtina, kad žala yra koncentruota, nuostolių patiria tam tikrų gyvenviečių ūkininkai, kartais net kelis metus iš eilės. Tokiose vietose žala gyventojams yra reikšminga, nes dauguma nukentėjusiųjų yra labai neturtingi. Siekiant socialinio teisingumo ir vengiant konfliktų bei su tuo susijusio neigiamo požiūrio į plėšrūnus, situaciją reikia keisti. Viena populiariausių priemonių yra patirtų nuostolių kompensavimas. Daugeliu atvejų ši priemonė pasiteisina, bet ne tiek, kiek tikimasi. Pavyzdžiui, JAV nustatyta, kad išmokėjus kompensacijas žalą darę gyvūnai netampa priimtinesni nukentėjusiems, o pritarimas letalios kontrolės priemonėms išreiškiamas taip pat dažnai kaip ir iki kompensavimo (Naughton-Treves et al., 2003b). Nors kompensacijos plėšrūnų priimtimumo nepadidina, visuomenėje kylantys konfliktai mažėja (Jurewicz, 2006). Yra daug darbų, patvirtinančių kompensavimo naudą, bet kartu ši priemonė yra tarp labiausiai kritikuojamų dėl galimos korupcijos, taikymo sudėtingumo ir neadekvatumo. Svarbiausias trūkumas – ekonomiškai neefektyvios pasekmės, pasireiškiančios nukentėjusiųjų nenoru saugoti gyvulius (Bulte, Rondeau, 2005; Latini et al., 2005; Linnell, Brøseth, 2003). Kompensacijų mokėjimas dar negarantuoja konfliktų pabaigos ir plėšrūnų populiacijų nevaržomo klestėjimo. Pvz., Italijoje, net ir išmokant vienas iš didžiausių kompensacijų visoje Europoje, daug plėšrūnų kasmet yra nušaunama, o konfliktai išlieka (Ciucci, Boitani, 2000). Vis dėlto konfliktų augimas mokant kompensacijas yra pristabdomas,

nes padidėja socialinė talpa plėšrūnams ir jų skaičius šalyje gali būti didesnis. Efektyvesni yra paramos būdai gyventojams, susiję su vertimu prisiimti riziką: mokama už teritorijoje esančių plėšrūnų kiekį, kompensuojamos investicijos į įvairias žalos prevencijos priemones ir t. t. Ne visur žalos švelninimo būdus finansuoja valstybė. Nustatyta, kad NVO skiriamas kompensacijas JAV žmonės vertina gana palankiai, o jos yra efektyvios (Stone, 2006).

4.3. Visuomenės nuomonės reikšmė stambiųjų žinduolių valdymui Lietuvoje

Visuomenės įsitikinimai ir emocijos skiriasi nuo mokslinėmis žiniomis grįsto pragmatiško požiūrio į stambiuosius plėšrūnus. Asmens požiūris į plėšrūnus dažnai yra arba labai teigiamas, arba neigiamas, mažai priklausantis nuo rūšies, apie kurią klausiama. Didžiausi požiūrio skirtumai nustatyti tarp nematerialias vertybes propaguojančių miestiečių ir dėl plėšrūnų buvimo finansinius nuostolius nujaučiančių ar plėšrūnų bijančių mažesnių gyvenviečių respondentų. Apklausų duomenys patvirtina, kad stumbrus žmonės suvokia panašiai kaip ir plėšrūnus – kaip keliančius baimę, darančius ar galinčius padaryti finansinių nuostolių. Anketose minėtos rūšys skiriasi daugeliu aspektų. Visuomenės požiūrio į lokius išsiaiškinimas suteikia galimybę palyginti nuomonę apie Lietuvoje nuolat gyvenančias rūšis platesniame kontekste. Darbe neapartinėjamos lokių sugrąžinimo į Lietuvą perspektyvos, nes jų išnykimą Lietuvoje nulėmė ekologinių sąlygų pokyčiai. Lokiai yra išnykę Lietuvoje, specialistų nuomone, jų sugrįžimas yra mažai įmanomas. Lūšių šalies teritorijoje yra nedaug ir jos mažai paplitusios. Skirtingai nuo vilkų, jos nedaro žalos ir nekelia grėsmės žmogui. Nors kaimyninėse šalyse lūšių yra, įgimtas sėslumas ir baikštumas trukdo imigracijai (Ozoliņš, 2001; 2002). Vilkų Lietuvoje yra žymiai daugiau, jie plačiai išplitę, mobilūs, pasižymi ekologiniu plastiškumu. Jie vieninteliai iš stambiųjų plėšrūnų pridaro žalos, gali netrukdomi migruoti į Baltarusiją ir Latviją arba iš jų į Lietuvą. Didžiausia stumbrų problema – genetinis mažos populiacijos izoliuotumas. Lokiai Lietuvoje negali gyventi vien tik dėl per mažos ekologinės talpos

žmogaus pakeistoje aplinkoje, todėl visuomenės nuomonės (socialinės talpos) tyrimai lokių atveju nėra prioritetiniai. Lūšims ir stumbrams reikalinga apsauga, sąlygų populiacijoms didėti sudarymas, įjungimas į bendrą europinį atitinkamų rūšių populiacijų tinklą. Visoms šioms priemonėms reikalingas visuomenės palaikymas. Vilkams Lietuvoje nebūdinga nei viena grėsmė iš pripažintų minėtoms rūšims, todėl užtenka, kad visuomenės požiūris į juos nepablogėtų dėl žalos ir konfliktų šių plėšrūnų valdymo klausimais.

Gana didelė dalis gyventojų Lietuvoje stumbrus siūlo laikyti tik aptvaruose, o plėšrūnus – naikinti net tada, kai jie nedaro žalos. Nemažai visuomenės daliai laukinė gamta yra nesvarbi, iš to galima spręsti, kad tie žmonės neturi tvirto požiūrio ir į plėšrūnus. Net ir menka neigiama informacija apie plėšrūnų veiklą gali tokius žmones padaryti plėšrūnų priešininkais. Dėl ribotų asmens galimybių ar per mažos motyvacijos plėšrūnams nepalankios nuostatos ne visada tampa ketinimais, o tuo labiau elgesiu (Manfredo, 2008). Tačiau net ir nedaugelio gyvūnams priešišku žmonių elgesys gali pridaryti žalos retų rūšių populiacijoms. Lietuvoje plėšrūnų išlikimui grėsmė gali kilti padaugėjus jų daromos žalos atveju, medžiotojų neorganizuotumo, gamtosaugininkų budrumo sumažėjimo, aplaidumo, per menko dėmesio ar finansavimo stokos. Galimybė nėra vien teorinė, nes net ir galiojant draudimams ir baudoms, žinoma faktų, kai brakonieriai sunaikino gyvūnus tokiose vietose, kur jų ypač mažai. 2010 m. rugpjūčio mėn. jie sunaikino vieną lūšį (Šiaulių raj.), prieš tai kitas brakonierius – dvi lūšis (Joniškio raj.). Daugiausia stumbrų buvo brakonierių nušautama prieš dešimtmetį (Balčiauskas, 1999; 2004b). Negalima tvirtinti, kad minėti atvejai susiję būtent su neapykanta gyvūnams, nes dar vienas elgesio motyvas yra pelno ar trofėjų siekimas. Žmonių nepalankumas žinduoliams dėl baimės ar nuostolių brakonieriams leidžia veikti laisviau. Negalima atmesti galimybės, kad nepalanki visuomenės nuomonė paskatina naikinti šiuos gyvūnus, pavyzdžiui, Širvintų raj. stumbro žūtis dėl brakonierių įvyko, kai vietiniai gyventojai buvo pasipiktinę stumbrų daroma žala (Balčiauskas, 1999).

Mūsų tyrimo duomenimis, kaimo žmonių kooperacija su medžiotojais yra neabejotina, nes dėl vilkų žalos pirmiausia skambinama būtent jiems. Toks nukentėjusių elgesys yra suprantamas. Žalos nekompensuojant net iš dalies, neigiamos vilkų buvimo Lietuvoje pasekmės tenka kaimų ir vienkiemų gyventojams. Ūkininkų požiūris – ne vienintelė sąlyga pradėti naikinti plėšrūnus. Vilkų daroma žala medžioklės ūkiui yra gerai žinoma ir kelia medžiotojų pasipiktinimą (Andersone, Ozoliņš, 2002; 2004). Negatyvi medžiotojų nuomonė apie stumbrus taip pat tikėtina. Ekspertų tvirtinimu, stumbrų mitybinės bazės kokybę mažina kiti kanopiniai (Jędrzejewska et al., 1994). Tokia tarprūšinė konkurencija prisidėjo net prie stumbrų nykimo (Jędrzejewska et al., 1997; Vera, 2000). Todėl tikėtina, kad draudimas medžioti stumbrus ir medžiojamų kanopinių skaičiaus mažėjimas blogina medžiotojų požiūrį į stumbrus. Žinant, kad dalyvavimo medžioklėje motyvacijos skiriasi (Heberlein, Kuentzel 2002; Eliason, 2004; Bhandari et al., 2006), stumbrų buvimas neigiamai nuteiktų tik gyvūniją materialiai vertinančius medžiotojus. Neigiamas požiūris gali būti per menka priežastis pradėti brakonieriauti ir su tuo susijusiai rizikai prisiimti, tačiau motyvai kaupiasi. Paskatinti brakonieriauti gali kaimynų skundai apie patiriamą žalą ir jų netenkinantį kompensavimą, šeimos narių baimė eiti į mišką dėl stumbrų buvimo ten, žiniasklaidai teigiant apie stumbrų daromą žalą ūkininkams ir skleidžiant abejones dėl stumbrų grynakraujškumo. Nesulaukdami valstybės pagalbos, piliečiai stengiasi savo gerove rūpintis patys. K. Kavaliauskaitės ir kt. (2005a) duomenimis, daugiau kaip pusė Lietuvoje apklaustų medžiotojų mano, kad valdžios institucijos priimdamos sprendimus ignoruoja jų poreikius.

Lūšims grėsmė išlieka net ir draudžiant jas medžioti. Tarptautiniu mastu pripažįstama, kad, nepaisant apsaugos priemonių, daug kur Europoje lūšių mažėja (Breitenmoser et al., 2000). Lūšių populiacija Lietuvoje nėra autonomiška, ji yra pietiniame Baltijos populiacijos pakraštyje (Linnell et al., 2008). Latvijoje lūšių kelis kartus daugiau nei Lietuvoje ir jos medžiojamos (Ozoliņš, 2002). Lenkijoje jų mažėja nepaisant apsaugos priemonių (Bath et al., 2008), apie situaciją Baltarusijoje žinių nėra. Galima spręsti, kad lūšių

populiacija Lietuvoje iš dalies priklauso nuo imigracijos iš Latvijos. Vargu ar Biržų girioje galėtų gyventi daugiau lūšių, todėl būtinas jų reintrodukavimas kituose, stambiuose miškų masyvuose. Pasaulio patirtis rodo, kad socialinės kliūtys reintrodukcijai yra didesnės nei techninės. Reintrodukcija sukelia pasipiktinimą ir didesnius konfliktus visuomenėje, nei bet kuri kita priemonė laukinių gyvūnų populiacijų valdyme. Lietuvoje, perkėlus dalį stumbrų į Širvintų rajoną, esminės reikšmės nesėkmei turėjo ir nepalanki visuomenės nuomonė (Balčiauskas, 1999). Yra žinoma, kad didžiausias visuomenės pasipriešinimas kyla (re)introdukuojant plėšrūnus. Dėl šios priežasties lūšių paplitimo didinimas Lietuvoje be visuomenės pritarimo gali būti problemiškas. Remiantis pasaulio patirtimi, žmonės labiau priešiški reintrodukcijai tų gyvūnų, kurių ilgai nebuvo tų žmonių gyvenamojoje vietoje. Šio tyrimo duomenimis, Kėdainių rajone, kur stumbrai kaimynystėje gyvena jau beveik pusšimtį metų, nemaža dalis respondentų nežino esminių stumbrų istorijos faktų. Todėl nesėkmę dėl mažo visuomenės priimtumo Širvintų rajone galima aiškinti ir mažesniu žinių apie stumbrus lygiu nei nustatytas Vidurio Lietuvoje. Visuomenės žinios apie reintrodukuojamas rūšis yra viena iš sąlygų sėkmingai lūšių reintrodukcijai.

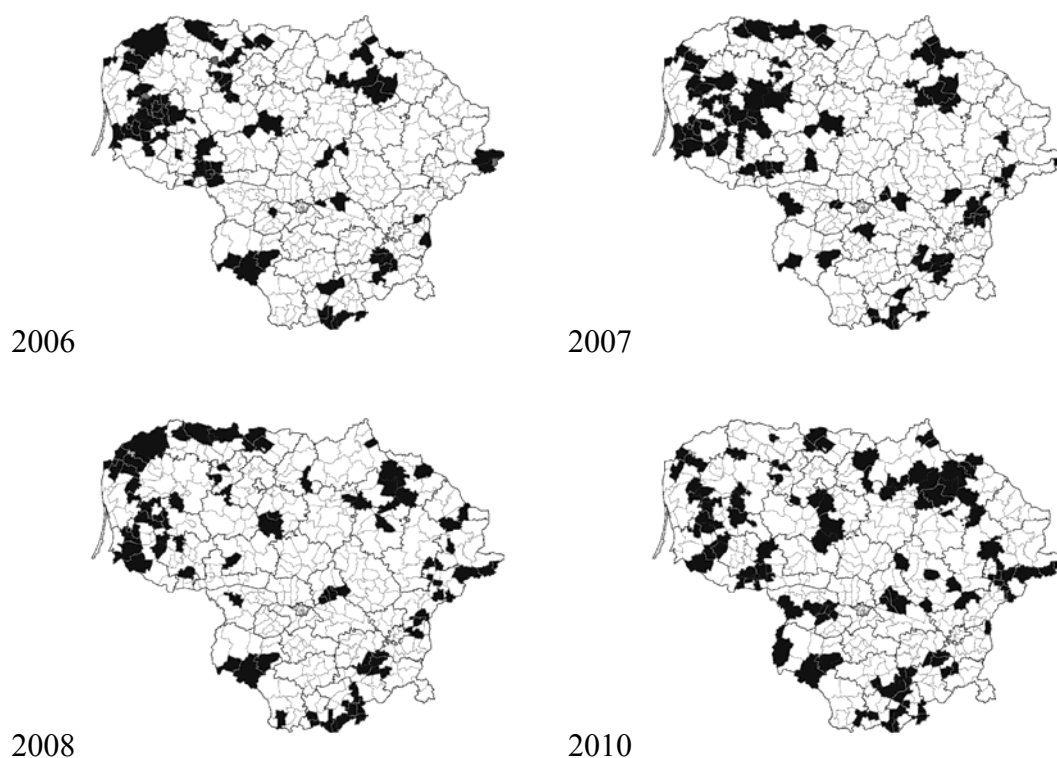
Atsižvelgiant tik į stambiųjų žinduolių naudą ekosistemoms, visų jų populiacijas reiktų saugoti, o lūšių ir stumbrų populiacijų augimą ir plitimą skatinti. Tačiau realių galimybių dabartinėmis sąlygomis Lietuvoje tam nėra, todėl būtina bent jau užtikrinti visų populiacijų ilgalaikį egzistavimą. Z. Krasinskio ir M. Krasinskos (1999) teigimu, kiekvieną laisvą stumbrų bandą turėtų sudaryti bent 100 individų, kad ji būtų demografiškai saugi, o genofondo išsaugojimui kiekvieną jų turėtų sudaryti dar daugiau stumbrų. Būtiniausias priemonės, taikytinos stambiųjų plėšrūnų rūšims, dėl nevienodos jų populiacijų būklės skiriasi (Bath, 2000; Bath, Majic, 2001; Bath et al., 2008; Breitenmoser et al., 2000; Červený et al., 2002; Linnell et al., 2001a; Linnell et al., 2008; Löhmus, 2001; Majic, Bath, 2009; Männil, 2005 ir kt.).

Lietuvoje vilkų paplitimas ir gausumas keitėsi, bet jie šalies teritorijoje niekada nebuvo išnykę. Taip pat kito populiacijų valdymo priemonės ir

visuomenės požiūris. Per paskutinius dvidešimt metų vilkų skaičius nepasiekė nei minimalaus, nei maksimalaus ankstesnio skaičiaus, o paplitimas išliko gana stabilus. Centrinėje Lietuvos teritorijos dalyje ir aplink didesnius miestus vilkų nebuvo arba tankis buvo mažiausias, o likusioje dalyje vilkai gyveno nuolat (24–26 pav.).

25 pav. Vilkų paplitimas Lietuvoje 1993–1999 m. (Balčiauskas ir kt., 1999).

26 pav. Vilkų paplitimo Lietuvoje įvertinimas 2006–2010 metais pagal apskaitų duomenis (Balčiauskas, 2008; Gamtos tyrimų ..., 2010).

Populiacijos dydis (Balčiauskas, 2008) kito atitinkamai kaip ir kaimyninėse Latvijoje ir Baltarusijoje (Andersons, 2003b; Sidorovich et al.,

2003). Paskutiniu metu šalyje gyvena apie 300 vilkų. Lietuvoje vilkų ilgalaikis išlikimas yra labai tikėtinas, net ir klaidos jų populiacijos valdyme lemtų mažesnes neigiamas pasekmes nei netinkamos lūšių ar stumbrų apsaugos priemonės.

Anksčiau visuomenėje vilkai buvo nepageidaujami gyvūnai, dabar šiuos žvėris vertybe laiko daugiau žmonių. Mažai tikėtina, kad vilkai būtų vėl išnaikinti, kaip kad buvo Šiaurės Amerikoje ar didžiojoje Europos dalyje. Priežasčių tam nėra, nes vis mažiau žmonių užsiima veikla, kuriai vilkas yra kenkėjas. Galiojant tarptautiniams įsipareigojimams, susijusiems ne tik su gyvūnų, bet ir jų buveinių apsauga, vilkams, kaip rūšiai, išnykimas Lietuvoje negresia. Vilkų populiacijos būklė Lietuvoje dabar yra gera (Balčiauskas, 2008; Gamtos tyrimų ..., 2010). Grėsmė yra didesnė ne vilkų populiacijai Lietuvoje, o visuomenei dėl finansinių nuostolių ir nepatogumų kilus konfliktams. Dėl konfliktų nukenčia kitos stambiųjų žinduolių rūšys. Remiantis apklausos duomenimis, požiūris į plėšrūnus yra susijęs – prieš vilkus nusiteikę žmonės būna priešiški lūšims ir lokiams. Taigi, vilkų gausėjimas pablogina lūšių apsaugos kontekstą Lietuvoje. Neigiama visuomenės patirtis ar žinios apie vilkų sukeltus nuostolius yra kliūtis kitų, potencialiai konfliktiškų rūšių gausinimui ir paplitimo didinimui. Tai reikšminga, nes lūšies ir stumbro populiacijų ilgalaikiam išlikimui tokios priemonės būtinos. Taigi, kitų rūšių apsaugos labai kyla būtinybė riboti vilkų gausumą nekeliant grėsmės jų populiacijos gyvybingumui. Jau prieš dešimtmetį P. Bluzma (1999) teigė, kad padidėjęs vilkų skaičius sudaro konfliktinę situaciją, siūlė žvėrių skaičių palaikyti 100–300 ind. ribose, o L. Balčiauskas (2002, 2008) – nuo 150 iki 250 individų. Žinoma, yra ir kitų išeičių, pavyzdžiui, keisti galvijų laikymo pobūdį, tačiau tai brangios priemonės, kurios net ir esant dalinio finansavimo galimybėms artimiausiu laiku bus pasiekiamos ne visiems norintiems. Be to, gyvulių apsaugos priemonės nesumažina pjaunamų šunų skaičiaus ir nuostolių medžioklės ūkiui. Vilkai medžiojami net ir turtingose šalyse, kur ūkininkai finansiškai pajėgūs įsigyti žalos prevencijos priemonių. Pavyzdžiui, Švedijoje išaugus vilkų skaičiui padidėjo visuomenės spaudimas sprendimų priėmėjams.

Dėl to, net po ilgai trukusių vilkų populiacijos atkūrimo darbų, 2010 m. buvo leista juos medžioti.

Lietuvoje valdžios institucijų konfliktų su ūkininkais bei plėšrūnus palaikančiais žmonėmis kyla net ir sprendimų priėmėjams sutariant su mokslininkais dėl vilkų skaičiaus reguliavimo. Žiniasklaida šiuos konfliktus pakursto ir paskleidžia. Pasaulyje nustatyta tradicinių vertybių, o kartu ir tradicinio požiūrio į plėšrūnus nykimo tendencija (Manfredo et. al., 2003b; Manfredo, 2008). Procesas aiškinamas kaimo žmonių persikėlimu į miestus, priklausomybės nuo žemės ūkio mažėjimu ir bendra kaita iš materializmo į postmaterializmą. Autorių teigimu, keičiasi žemės, kaip vertybės, suvokimas. Anksčiau ji žmonių buvo laikoma materialinių gėrybių šaltiniu, o dabar – emocinių. Vilkas miesto žmonėms yra viena iš nematerialinių vertybių. Daugėjant biocentriškų žmonių, visuomenės pasipriešinimas vilkų reguliavimui stiprės, o šios priemonės poreikis išliks, kol bus gyvulininkyste bei medžiokle užsiimančių žmonių. Nustojus reguliuoti vilkų populiacijos dydį, dėl padažnėjusių nuostolių kiltų didelių konfliktų, o tai pablogintų vilkų apsaugos sąlygas. Ekspertų rekomenduotas populiacijos dydis visuomenei gali atrodyti nepriimtinas, per didelis. Įsivyravęs neigiamas požiūris į vilkus išliktų ilgai, nes asmenine patirtimi ar tvirtais įsitikinimais grįsta nuomonė yra sunkiai veikiama.

4.4. Informavimas ir įtikinėjimas

Viena užduočių planuojant stambiuųjų žinduolių apsaugos priemones yra visuomenei patikimiausių informacijos šaltinių nustatymas. Tokia informacija mažiau reikalinga tik sprendžiant konfliktus dėl nuostolių, nes neigiamos didelės visuomenės dalies nuostatos stambiuųjų žinduolių atžvilgiu yra palyginti lengvai keičiamos, pateikiant objektyvią informaciją (Bath, 2005). Žinios keičia vertes, išsklaido baimę ir keičia žemesniausias nuostatas. Įtikinėjimo efektyvumas ypač priklauso nuo to, ar tą daro tinkami žmonės ir tinkamiais būdais. Kai kalbama apie stambiuosius plėšrūnus ir stumbrus Lietuvoje, visuomenės pasitikėjimas informacijos šaltiniais yra labai panašus. Labiausiai

visuomenė pasitiki mokslininkais ir miškininkais, mažiausiai – Seimo nariais ir vietiniais politikais. Estijoje gauti duomenys panašūs, bet antri pagal pasitikėjimą yra medžiotojai, o ne miškininkai (Randveer, 2006). Latvijoje buvo klausiama kiek kitaip – „Kokie žmonės turėtų dalyvauti stambiųjų plėšrūnų valdyme?“. Mokslininkai ir medžiotojai susilaukė didžiausio pasitikėjimo, po jų – ūkininkai (Andersone, Ozoliņš, 2002). Estijoje vilkų populiacijos dydžio nustatymo pirmenybė teikta gamtosaugininkams (Randveer, 2001).

Taigi, šviečiant nepalankiausiai žiūrinčius į plėšrūnų skaičiaus išlaikymą ar didinimą, o stumbrų laikymą laisvėje ir jų populiacijų gausinimą, turėtų dalyvauti mokslininkai ar miškininkai. Tai turėtų būti labiau vietinės orientacijos žmonės, pvz., tame kaime gyvenantis regioninio parko darbuotojas, vietinis girininkas, o ne urėdas iš miesto ar kt. Nesant galimybės įtraukti labiausiai patikimus šaltinius, renkantis iš kitų panašaus populiarumo šaltinių, prioritetas turėtų būti skiriamas mažiau oficialiems. Tik pateikiant informaciją dėl vilkų populiacijos reguliavimo prioritetas turėtų būti skiriamas oficialiems šaltiniams.

Nors mokslininkais ar miškininkais pasitikima labiausiai, jų nuomonė nėra girdima dažnai ir plačiai. K. Juraitės (2002a) duomenimis, žiniasklaida yra vienas iš svarbiausių visuomenės informatorių ekologijos ir aplinkosaugos temomis, pralenkusi svarbą informacijos, gautos asmeniniais ryšiais, iš knygų, mokyklos ir t. t. Todėl geriausias derinys būtų mokslininkų, miškininkų ir žiniasklaidos bendradarbiavimas, teikiant objektyvią ir mažinančią įtampą visuomenėje informaciją.

Švietimas svarbus palankesniai visuomenės požiūriui į plėšrūnus ir jų valdymą pasiekti, jis padeda išvengti konfliktų ir mažina neigiamą požiūrį, kylantį dėl klaidingų įsitikinimų, veikiančių kaip baimė. Tačiau švietimas yra ribotas, nes negali sumažinti priešiško žala darantiems gyvūnams. Tam reikalingos kitos priemonės. Švietimas ypač svarbus numatomose stambiųjų žinduolių reintrodukcijos vietose. Viena svarbiausių reguliaraus visuomenės švietimo funkcijų – padėti suprasti, kad stambieji žinduoliai yra vertybė, o ne

grėsmė, kas yra teigiamo požiūrio į juos ir pilietiškumo garantas, kas yra svarbu šių gyvūnų apsaugai nuo brakonieravimo. L. Balčiausko (2006) teigimu spaudoje informacijos apie vilkus trūksta.

Nustatyta, kad spaudoje pateikiamos žinios apie stumbrų daromą žalą mažina teigiamą požiūrį į juos. Neigiama informacija gali paveikti net 44% stumbrus teigiamai vertinančių, bet apie žalą nežinančių gyventojų. Iš kitos pusės, informacijos slėpimas apie gyvūnų daromą žalą yra tik problemos atidėjimas ir brandinimas. Neverta visuomenei teikti išgalvotus ar tik palankius faktus, nes išaiškėjusi tiesa eskaluoja konflikto mastą ir smukdo pasitikėjimą informacijos šaltiniu. Verta akcentuoti tam tikras žinutes, kurios leistų susiformuoti faktais pagrįstiems požiūriams. Požiūriai keičiami dviem keliais – emociniu ir žiniomis (Bath, 2005). Pirmuoju būdu pateikta informacija greitai pamirštama, be to, Lietuvoje ir taip sutinka, kad plėšrūnai gražūs, švarūs, ir juos mėgsta (Balčiauskienė, Balčiauskas, 2001).

Poveikį visuomenei nukreipiant tiesiogiai į vertybes verta nepamiršti frazė „... *užtikrinti apsaugą ateinančių kartų labui*“, kurios vartojamos plačiai, pvz., biologinės įvairovės strategijose (Biodiversity ..., 1996), jų efektyvumas įrodytas. Sprendžiant iš mūsų apklausos, žmonės aukštai vertina net plėšrūnų teises, todėl galima priminti, kad jie „... *turi teisę egzistuoti kaip ir kitos rūšys*“. Visuomenė laiko plėšrūnus naudingais (Balčiauskienė, Balčiauskas 2001), dėl to net pasakymas „*miško sanitaras*“ kalbant apie vilką, priklausomai nuo auditorijos, yra tinkamas. Vengti mokslinių terminų vartojimo kalbant kaimo visuomenei yra pageidautina: taip išsaugomas pasitikėjimas ir sumažėja tikimybė tokių komentarų, kaip, pvz., „... *ne mūsiškis, mūsų bėdų nesupranta*“. Įveikiant baimę privaloma aiškiai pateikti duomenis apie lūšies ir vilko svorį, per dieną suėdamo maisto kiekį, visų stambiujų žinduolių baikštumą, pavojaus nukentėti ar sutikti plėšrūną miške nebuvimą dėl jų įgimto atsargumo. Nuo lūšių Lietuvoje nėra nukentėjęs nei vienas žmogus ar naminis gyvūnas. Plėšrūnų skaičiaus ir paplitimo analizė taip pat būtina, nes žmonės dažniausiai juos pervertina, o tai prisideda prie neigiamo požiūrio. Ir atvirkščiai, plėšrūnų priimtinumą didina žinojimas apie mažą jų skaičių (Bath, 2000). Teisingo

skaičiaus pateikimas reikalingas dar ir dėl to, kad skirtingos interesų grupės neturėtų pagrindo konfliktuoti šiuo klausimu ir galėtų svarstyti esmines problemas. Informacija gali būti atmeta netinkamai ją pateikiant, pvz., faktus maišant su vertinimais: Lietuvoje dabar gyvena 300 vilkų, *bet galėtų gyventi ir daugiau ...* “. Bath (2005) siūlo tokių situacijų vengti. Nors būtų atrinkta ir nepriekaištingai pateikta svarbiausia informacija, ar ji bus įsisavinta, tik išgirsta ar net neišklaudyta, priklauso nuo to, kas ją išdėstys. Lietuvoje tą turėtų daryti mokslininkai arba miškininkai.

Informacijos poreikis ir pobūdis priklauso nuo to, su kokiomis interesų grupėmis dirbama. Efektyviai informacijos sklaidai ypač padeda žinojimas apie visuomenės įsitikinimus (Gore et al., 2007a). Pateikimo galimybėms (daugiausia dėl sąnaudų) ir konkrečioms priemonėms įvertinti turėtų būti atliktas atskiras tyrimas, o papildomi požiūrio į stambiuosius plėšrūnus tyrimai galėtų suteikti dar daug svarbios informacijos šiam darbui.

4.5. Socioekologinės talpos ir konfliktų perspektyvos

Yra pagrindo manyti, kad dėl nematerialiųjų vertybių populiarėjimo, su tuo susijusios proekologiškos pasaulėžiūros vystymosi, vidurinės klasės formavimosi ir kartų kaitos, dėl urbanizacijos kylančios tradicinių vertybių erozijos ir kt. globalių veiksnių visuomenė bus vis nepakantesnė plėšrūnų kontrolei. Tai vyksta JAV ir prognozuojama visame pasaulyje (Manfredo et al., 2003b; Ericsson, Heberlein, 2003). Nesant kitokių, nei letali kontrolė, ir pigių plėšrūnų populiacijų valdymo alternatyvų konfliktas visuomenėje dėl neišvengiamos žalos gyvulininkystės ūkiui didės, juo labiau, kad lietuviai jau atrato nuo netekčių, kurios buvo įprastos karo ar nacionalizacijos metais. Iš kartos į kartą plėšrūnai vis labiau pripranta prie urbanizuotos aplinkos (White, 2002). Pasaulyje medžiotojų mažėja, pvz., Jutoje, JAV (Bruskotter et al., 2007), ar Japonijoje (Igota, Suzuki, 2008), todėl už letalią vilkų kontrolę gali tekti mokėti. Konfliktas nuo moralinių reguliavimo aspektų pereitų prie ekonominių, nes tektų pateisinti populiacijų kontrolei išleistus pinigus. Kai kurie mechanizmai konfliktą sumažina ir taip atideda jį vėlesniam laikui.

Pavyzdžiui, visuomenės požiūrio blogėjimas didėjant plėšrūnų skaičiui pateisina letalios populiacijos kontrolės taikymą. Tai nustatyta tiek mūsų darbe, tiek ir kitur Europoje (Bath, 2000; Bath, Majic, 2001).

Biocentriška pasaulėžiūra plinta ir tarp ūkininkų, bet tai požiūrio į plėšrūnus nekeičia (Bjerke, Kaltenborn, 1999), nes nusveria ekonominiai faktoriai. Augant gyvenimo lygiui ir stambėjant gyvulininkystės ūkiams, tobulėja ir galvijų apsaugos nuo plėšrūnų priemonės. 2006–2009 m. šiaurės vakarų Lietuvoje nuostolių stambiuose gyvulininkystės ūkiuose neužfiksuota. Taigi, **tolimoje** ateityje, mažėjant smulkių gyvulininkystės ūkių skaičiui, nuostolių turėtų būti patiriama mažiau.

Galimi visuomenės ir stambiųjų žinduolių konflikto švelninimo būdai yra: (1) visuomenės švietimas naudojant patikimiausius šaltinius, akcentuojant populiacijų būklę šalyje ir Europoje, poveikio plėšrūnų populiacijoms ir individams būdus, kainas ir pasekmes, ūkininkų švietimas apie vilkus, kaip faktorių mažinantį ligų pernešimą naminiams kanopiniams, kurį įrodo tyrimai Kanadoje (Stronen et al., 2007); (2) prevencinių gyvulių apsaugos priemonių bandymai ir efektyviausių naudojimas, ir (3) darbas su visuomene. Pastarasis padeda ne tik įsiklausyti į žmonių nuomonę ir ją sušvelninti pateikiant informaciją ir taip randant optimalius sprendimus, bet ir atsverti dominuojančią neigiamą nuomonę žiniasklaidoje apie žalą darančius gyvūnus ir kartu pateikti objektyvią informaciją.

IŠVADOS

1. Stumbrų, vilkų ir lūšių buvimą Lietuvoje teigiamai vertina 79,9–85,3% respondentų. Tačiau 47–71,8% apklaustųjų šie žvėrys priimtini tik tuo atveju, jei nepriartėtų arčiau kaip 10 km atstumu nuo jų gyvenamosios vietos. 77,6% visuomenės lūšių bijo ne mažiau nei vilkų, nepaisant jų mažesnio dydžio, laikymosi pavieniui ir žalos gyvulių augintojams nedarymo.

2. Teisingą stumbrų ir plėšrūnų populiacijos dydį žinojo 23,2–68,5% respondentų, o 25,6–52,3% nežinojusiųjų manė, kad jos yra gausesnės. Ypač plėšrūnų skaičių padidina respondentai iš tų vietovių, kur dažnesni žalos atvejai. Grėsmę ir biologines plėšrūnų ypatybes labiausiai pervertina moterys. Mažų gyvenviečių gyventojų žinios apie stambiuosius žinduolius yra tikslesnės.

3. Seniūnų ir visuomenės nuomonė apie stambiuosius plėšrūnus yra panaši, tik seniūnai labiau palaiko letalios kontrolės priemonių taikymą vilkams, o miškininkai žymiai geriau žino plėšrūnų skaičių šalyje, jų mažiau bijo, pasižymi išskirtinai palankiu požiūriu į lūšis.

4. Nustatyta, kad stumbrai yra priimtinesni visuomenei negu vilkai, lūšys ir lokiai. Gausinti stumbrų populiaciją siūlo daugiau kaip 60%, leisti jiems gyventi laisvėje – 51% respondentų. Už plėšrūnų skaičiaus didinimą Lietuvoje pasisako 16–32% respondentų.

5. Stambiųjų plėšrūnų populiacijų valdymo priemonių pasirinkimas labiausiai priklausė nuo jų elgesio ir numanomų nuostolių dydžio. Netgi nuošaliai nuo žmonių besilaikantys plėšrūnai yra nepriimtini apie 25% respondentų, o jų buvimas netoli gyvenviečių nepriimtinas apie 75%, galvijų ir šunų pjovimas bei grėsmės žmonėms kėlimas – >80% apklaustųjų.

6. Dažniausiai siūloma plėšrūnų populiacijų valdymo priemonė yra jų perkėlimas kitur, nors Lietuvoje tai nerealu dėl buveinių stokos. Dėl letalios plėšrūnų populiacijų kontrolės nuomonės išsiskiria: 44,7% apklaustųjų (ypač miesto gyventojų) tokių priemonių nesiūlo net plėšrūnams keliant grėsmę žmogui, o kaimų ir vienkiemų gyventojai vilkų medžioklę pateisina.

7. Svarbiausi visuomenės nuomonę apie stambius žinduolius formuojantys veiksniai yra baimė dėl savo ir šeimos saugumo arba turto, nepakankamos žinios, numanomi finansiniai nuostoliai dėl šių gyvūnų buvimo netoliese. Respondentų požiūrį į populiacijų valdymą lemia nematerialus gyvūnijos vertinimas. Mažiausiai antropocentiški žmonės siūlo didinti arba išlaikyti esamą plėšrūnų skaičių, o stumbrų skaičių didinti ir leisti jiems gyventi laisvėje. Nepalankiausiu požiūriu į stambiųjų žinduolių populiacijų didinimą pasižymi moterys, mažiau išsilavinę, bijantys, kad patirs žalos, žmonės ir mažesnių gyvenviečių gyventojai.

8. Padidinti socialinę talpą stambiesiems žinduoliams galima, mokslininkams ir miškininkams (nes jais labiausiai pasitikima) dirbant su tikslinėmis visuomenės grupėmis.

9. 2006–2009 m. Lietuvos šiaurės vakarų dalyje išaiškinti 66 vilkų padarytos žalos atvejai (papjauti arba sužeisti 98 galvijai, avys, ožkos ir šunys). 91,3% nuostolių patyrusių gyventojų buvo neapdraudę galvijų ir nenaudojo jų apsaugos nuo plėšrūnų priemonių. Stumbrų žalos atvejų išaiškinta tik aštuoni ir kad 49,2% apklaustųjų apie stumbrų daromą žalą nėra girdėję. Nustatyta, kad spaudoje pateikiamos žinios apie stumbrų žalą mažina teigiamą jų vertinimą.

REKOMENDACIJOS

Siekiant efektyviau saugoti retų stambiųjų žinduolių populiacijas Lietuvoje ir padidinti jų socialinę talpą, reikia subalansuoti visuomenės požiūrį ir materialinį apsaugos aspektą – šių gyvūnų daromą žalą bei jos kompensavimą su populiacijų dydžiu.

Rekomenduojamos **visuomenės švietimo priemonės** turėtų būti orientuotos į mūsų tyrime nustatytas tikslines grupes: (1) žalą patiriančius kaimo gyventojus, (2) nepagrįstai didele baime ir plėšrūnų galios pervertinimu išsiskiriančią visuomenės grupę – moteris, ir (3) miesto gyventojus, kurie skatina ir palaiko plėšrūnų apsaugos priemones dėl to, kad su jais nesusiduria (TNMK sindromas). Šios grupės turėtų būti efektyviausiai informuojamos, jų nuomonė veikiama internetu ir masinės informacijos priemonėmis, pirmiausia televizija ir spauda.

Visuomenės informavime ir švietime pirmiausia turėtų dalyvauti mokslo institucijų darbuotojai ir miškininkai, nes šiais informacijos šaltiniais pasitiki didžiausia visuomenės dalis. Rekomenduojame pateikti objektyvią informaciją apie stumbrų, vilkų ir lūšių skaičių Lietuvoje ir jų paplitimą, daromos žalos mastą ir jos kompensavimą, prevencinių priemonių pasirinkimą, jų kaštus ir veiksmingumą.

Taip pat rekomenduojame skatinti vilkų priimtinumą visuomenei (ypač kaimo gyventojams) taikant jų populiacijos reguliavimui letalios kontrolės priemones. Informacija apie vilkų medžioklės įtaką jų gausai turėtų būti kryptingai pateikiama miestiečiams.

Rekomenduojame **vertinti vilkų daromos žalos dydį kasmet**, analizuojant jį kartu su vilkų skaičiaus dinamika ir paplitimu. Kol žala nėra organizuotai vertinama valstybės mastu, ją galėtų registruoti seniūnai arba miškininkai, o analizuoti mokslo tyrimų institucijos.

Rekomenduojame mokslininkų apibendrintus duomenis apie plėšrūnų padarytos žalos dydį kasmet skelbti rajoninėje spaudoje, kartu komentuojant vilkų populiacijos būklę šalyje ir populiacijos kontrolės priemonių taikymą.

Siekiant padidinti socialinę talpą stambiesiems plėšrūnams, siūlome atlikti specializuotą visuomenės nuomonės tyrimą, išaiškinantį, koku mastu plėšrūnų apsaugos priemonės pasirenkantys respondentai palaikytų savo pasirinkimą finansiškai.

LITERATŪRA

- Agee, J. D., Miller, S. A. 2009. Factors Contributing Toward Acceptance of Lethal Control of Black Bears in Central Georgia, USA. *Human Dimensions of Wildlife* 14(3): 198–205.
- AIKOS, 2008. Švietimo ir mokslo institucijos pagal grupes, tipus ir administracinius vienetus. *Atvira informavimo konsultavimo orientavimo sistema*. Prieiga <http://www.aikos.smm.lt/aikos/institucijos_registr.htm>.
- Andersone, Ž., Ozoliņš, J. 2000. Craniometrical characteristics and dental anomalies in wolves *Canis lupus* from Latvia. *Acta Theriologica* 45(4): 549–558.
- Andersone, Ž., Ozoliņš, J. 2002. Investigation of the public opinion about three large carnivore species in Latvia - brown bear (*Ursus arctos*), wolf (*Canis lupus*) and lynx (*Lynx lynx*). WWF Latvia. Prieiga <<http://www.lcie.org/Docs/HD/Andersone%20WWF%20Latvian%20attitudes.pdf>>.
- Andersone, Ž., Lucchini, V., Randi, E., Ozoliņš, J. 2002a. Hybridisation between wolves and dogs in Latvia as documented using mitochondrial and microsatellite DNA markers 2002. *Mammalian Biology* 67: 79–90.
- Andersone, Ž., Balčiauskas, L., Valdmann, H. 2002b. Human-wolf conflicts in the East Baltic - past, present and future. [Abstract]. *Proceedings of the second International Wildlife Management Congress Wildlife, land, and people: Priorities for the 21st Century*, MD, USA.
- Andersone, Ž. 2003a. Wolves in Latvia: Past and Present. *Wolf Print* 16: 13–14.
- Andersone, Ž. 2003b. Wolf (*Canis lupus*) diet in Latvia: seasonal, geographical and sexual variations. *Acta Zoologica Lituanica* 13(1): 87–87.
- Andersone, Ž., Ozoliņš, J. 2004. Public perception of large carnivores in Latvia. *Ursus* 15: 181–187.

- Baker, P. J., Boitani, L., Harris, S., Saunders, G., White, P. C. L. 2008. Terrestrial carnivores and human food production: Impact and management. *Mammal Review* 38(2–3): 123–166.
- Balčiauskas, L. 1996. Lithuanian mammal fauna review. *Hystrix* 8 (1–2): 9–15.
- Balčiauskas, L., Trakimas, G., Juškaitis, R., Ulevičius, A., Balčiauskienė, L. 1999. *Lietuvos žinduolių, varliagyvių ir roplių atlasas*. Vilnius: Akstis.
- Balčiauskas, L. 1999. European bison (*Bison bonasus*) in Lithuania: status and possibilities of range extension. *Acta Zoologica Lituanica* 9(3): 3–18.
- Balčiauskas, L. 2001. Human dimensions of the large carnivores in Lithuania – General overview of the survey results from 1999–2001. [Abstract]. *Proceedings of BLCI symposium Human dimensions of large carnivores in Baltic countries*, Šiauliai, Lithuania.
- Balčiauskas, L., Volodka H. 2001. Some aspects of human dimensions of large carnivores in North-west Lithuania. [Abstract]. *Proceedings of BLCI symposium Human dimensions of large carnivores in Baltic countries*, Šiauliai, Lithuania.
- Balčiauskas, L. 2002. Possibilities of the development of the wolf population management plan for Lithuania. *Acta Zoologica Lituanica*, 12(4): 410–418.
- Balčiauskas, L., Balčiauskienė, L., Volodka, H. 2002. Preliminary assessment of damage caused by the wolf in Lithuania. *Acta Zoologica Lituanica*, 12(4): 419–427.
- Balčiauskas L. 2004a. Laisvosios stumbrų bandos perkėlimo į aptvarus programa. VU Ekologijos institutas. Vilnius.
- Balčiauskas, L. 2004b. Situation of European bison in Lithuania. [Abstract]. *Proceedings of the Conference “European Bison Conservation”, MRI PAS, European Union’s Centre of Excellence BIOTER*, Białowieża, Poland.
- Balčiauskas, L., Randveer, T., Volodka, H. 2005a. Influence of place of residence and possible property loss on large carnivore acceptance in

- Estonia and Lithuania. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis* 5(1): 47–53.
- Balčiauskas, L., Mažeikytė, R., Baranauskas, K. 2005b. Diversity of mammals in the Vilnius city. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis* 5(1): 55–66.
- Balčiauskas, L. 2006. Large carnivore numbers and distribution in Lithuania: conflict between protection requirements and admissibility. [Abstract]. *Conference on Management of Conflicts between Wildlife and Human Resource Use*, Leipzig, Germany.
- Balčiauskas, L., Balčiauskienė, L. 2006. Wolf damage to livestock breeders and humans, historical overview of Lithuania. [Abstract] *Conference on Management of Conflicts between Wildlife and Human Resource Use*, Leipzig, Germany.
- Balčiauskas, L., Volodka, H., Kazlauskas, M. 2007. Wolf conservation and acceptance: comparison of South East Lithuania and North East Poland. Cross – Border Cooperation in Researches of Biological Diversity. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis*, Suppl. 1: 20–27.
- Balčiauskas, L. 2008. Wolf numbers and distribution in Lithuania and problems of species conservation. *Annales Zoologici Fennici* 45(4): 329–334.
- Balčiauskas, L., Kazlauskas, M. 2008. Wolf numbers and public acceptance in different regions of Lithuania. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis* 8(1): 95–100.
- Balčiauskas, L., Kawata, Y. 2009. Estimation of carrying capacity and growth rate of wolf in Lithuania. *Acta Zoologica Lituanica* 19(2): 79–84.
- Balčiauskas, L., Kazlauskas, M., Randveer, T. 2010. Lynx acceptance across south-north gradient in Poland, Lithuania and Estonia. *Estonian Journal of Ecology*, 59(1): 52–61.
- Balčiauskiene, L., Balčiauskas, L. 2001. Threat perception of large carnivores: Are there sexual differences? *Large carnivore initiative for Europe*, pp.

- 64–76. Prieiga <<http://www.lcie.org/docs/hd/balciauskiene%20lc%20perception.pdf>>.
- Barirega, A., Mukadasi, B., Kansiime, F., Basuta-Isabirye, G. 2010. The Effects of Crop Raiding on Household Food Security in the Albertine Rift: A Case Study of Queen Elizabeth National Park, Western Uganda. *Human Dimensions of Wildlife* 15(1): 45–54.
- Bath, A. J. 2000. *Human dimensions and wolf management in Savoie and Des Alpes Maritimes, France: results targeted toward designing a more effective communication campaign and building better public awareness materials*. Ataskaita. Prieiga <<http://www.lcie.org/Docs/HD/LCIE%20Bath%20Wolves%20in%20the%20French%20Alps.pdf>>.
- Bath, A. J., Majic, A. 2001. *Human dimensions and wolf management in Croatia: understanding attitudes and beliefs of residents Gorski kotar, Lika and Dalmatia toward wolves and wolf management*. Prieiga <<http://www.lcie.org/Docs/HD/LCIE%20Bath%20Croatia%20wolf%20HD%201.pdf>>.
- Bath, A., Olszanska, A., Okarma, H. 2008. From a Human Dimensions Perspective, the Unknown Large Carnivore: Public Attitudes Toward Eurasian Lynx in Poland. *Human Dimensions of Wildlife* 13(1): 31–46.
- Beyer, J. R., Dean, E., Hammill, J. H., Johnson, B. J., Lonsway, D. H., Roell, R. J. 2003. Translocation of wolves associated with livestock depredation in a recovering population. [Abstract]. *World Wolf Congress*. Canada.
- Beyer, D., Hogrefe, T., Peyton, R. B., Bull, P., Burroughs, J. P., Lederle, P. 2006. *Review of social and biological science relevant to wolf management in Michigan*. Michigan Department of Natural Resources, Lansing, Michigan, USA. Prieiga <http://www.michigan.gov/documents/dnr/Wolf_White_Paper_178870_7.pdf>.
- Berg, K. A. 2002. “Cultural Carrying Capacity” vs. Coexistence With Carnivores. [Abstract]. *From the Mountains to the Sea: A Conference on Carnivore Biology and Conservation*, Monterey, California, USA.

- Bhandari, P., Stedman, R., Luloff, A. E., James, C. D., Duane, R. 2006. Effort versus Motivation: Factors Affecting Antlered and Antlerless Deer Harvest Success in Pennsylvania. *Human Dimensions of Wildlife* 11(6): 423–436.
- Bissonette, J. A., Kassar, C. A., Cook, L. J. 2008. Assessment of costs associated with deer–vehicle collisions: human death and injury, vehicle damage, and deer loss. *Human–Wildlife Conflicts* 2(1): 17–27.
- Bjerke, T., Kaltenborn, B. P. 1999. The relationship of ecocentric and anthropocentric motives to attitudes toward large carnivores. *Journal of Environmental Psychology* 19(4): 415–421.
- Bjerke, T., Vittersso, J., Kaltenborn, B. P. 2000. Locus of control and attitudes toward large carnivores. *Psychological Reports* 86: 37–46.
- Bjerke, T., Østdahl, T. 2004. Animal related attitudes and activities in an urban population. *Anthrozoos* 17(2): 109–129.
- Bjerke, T., Thrane, C., Kleiven, J. 2006. Outdoor recreation interests and environmental attitudes in Norway. *Managing Leisure* 11(2): 116–128.
- Bibikov, D. I., Ovsyannikov, N. G., Filimonov, A. N. 1983. The status and management of the wolf populations in the USSR. *Acta Zoologica Fennica* 174: 269–271.
- Bibikov, D. I. (ed.). 1985. The Wolf. History, Systematics, Morphology, Ecology. Moscow: Nauka.
- Biodiversity conservation strategy and action plan*. 1996. Environmental protection ministry, republic of Lithuania. Vilnius: Archprojektas.
- Bluzma, P. 1999. Estimation of the state of lynx and wolf populations in Lithuania. *Acta Zoologica Lituanica* 9(1): 35–41.
- Bluzma, P., Baleišis, R. 2001. Monitoring of the large carnivores in Lithuania: experience and first results. [Abstract]. *Proceedings of BLCI symposium “Human Dimensions of Large Carnivores in Baltic Countries, Šiauliai, Lithuania*.
- Bluzma, P. 2005. Lūšių (*Lynx lynx*) apsaugos teritorijų parinkimas Lietuvoje. *Theriologia Lituanica* 5: 16–25.

- Bluzma, P. 2007. Lūšis. In: Rašomavičius (ed.) *Lietuvos raudonoji knyga*. Kaunas: Lututė.
- Bostedt, G., Grahn, P. 2008. Estimating cost functions for the four large carnivores in Sweden. *Ecological economics* 68(1–2): 517–524.
- Bowker, J. M., Newman, D. H., Warren, R. J., Henderson, D. W. 2003. Estimating the economic value of lethal versus nonlethal deer control in suburban communities. *Society and Natural Resources* 16(2): 143–158.
- Bradley, E. H., Pletcher, D. E., Bangs, E. E., Kunkel, K. E., Smith, D. W., Mack, C. M., Meier, T. J., Fontaine, J. A., Niemeyer, C. C., Jimenez, M. D. 2005. Evaluating Wolf Translocation as a Nonlethal Method to Reduce Livestock Conflicts in the Northwestern United States. *Conservation Biology* 19(5): 1498–1508.
- Brainerd, S. M., Andren, H., Bangs, E. E., Bradley, E. H., Fontaine, J. A., Hall, W., Iliopoulos, Y., Jimenez, M. D., Jozwiak, E. A., Liberg, O., Mack, C. M., Meier, T. J., Niemeyer, C. C., Pedersen, H. C., Sand, H., Schultz, R. N., Smith, D. W., Wabakken, P., Wydeven, A. P. 2008. The effects of breeder loss on wolves. *Journal of Wildlife Management* 72(1): 89–98.
- British Columbia, Ministry of water, land and air protection. 2003. *Wildlife-Human Conflict Prevention strategy*. Prieiga <http://www.env.gov.bc.ca/cos/info/wildlife_human_interaction/strategy.pdf>.
- Bright, A. D., Manfredo, M. J., Fulton, D. C. 2000. Segmenting the public: An application of value orientations to wildlife planning in Colorado. *Wildlife Society Bulletin* 28(1): 218–226.
- Bright, A. D., Porter, R. 2001. Wildlife-Related Recreation, Meaning, and Environmental Concern. *Human Dimensions of Wildlife* 6(4): 259–276.
- Breitenmoser, U., Breitenmoser-Würsten, C., Okarma, H., Kaphegyi, T., Kaphegyi-Wallmann, U., Müller, U. M. 2000. Action plan for conservation of the Eurasian lynx in Europe (*Lynx lynx*). *Nature and environment* 112: 1–70.

- Bruskotter, J. T., Schmidt, R. H., Teel, T. L. 2007. Are attitudes toward wolves changing? A case study in Utah. *Biological conservation* 139(1-2): 211–218.
- Bruskotter, J. T., Fulton, D. C. 2008. Minnesota Anglers' Fisheries-Related Value Orientations and Their Stewardship of Fish Resources. *Human Dimensions of Wildlife* 13(4): 207–221.
- Bruskotter, J. T., Vaske, J. J., Schmidt, R. H. 2009. Social and Cognitive Correlates of Utah Residents' Acceptance of the Lethal Control of Wolves. *Human Dimensions of Wildlife* 14(2): 119–132.
- Bulte, E. H., Rondeau, D. 2005. Why compensating wildlife damages may be bad for conservation. *Journal of Wildlife Management* 69(1): 14–19.
- Butler, J. R. A. 2000. The economic costs of wildlife predation on livestock in Gokwe communal land, Zimbabwe. *African Journal of Ecology* 38(1): 23–30.
- Campbell, M., Mackay, K. J. 2009. Communicating the Role of Hunting for Wildlife Management. *Human Dimensions of Wildlife* 14(1): 21–36.
- Carroll, C., Miquelle, D. G. 2006. Spatial viability analysis of Amur tiger *Panthera tigrus altaica* in the Russian Far East: the role of protected areas and landscape matrix in population persistence. *Journal of Applied Ecology* 43: 1056–1068.
- Chhangani, A. K., Robbins, P. A., Mohnot, S. M. 2008. Crop Raiding and Livestock Predation at Kumbhalgarh Wildlife Sanctuary, Rajasthan India. *Human Dimensions of Wildlife* 13(5): 305–316.
- Choudhury, A. 2004. Human–elephant conflicts in Northeast India. *Human Dimensions of Wildlife* (9): 261–270.
- Ciucci, P., Boitani, L. 2000. Wolves, dogs, livestock depredation and compensation costs: 25 years of Italian experience. In: *Beyond 2000: Realities of Global Wolf Restoration*, 23–26 February 2000, Duluth, MN, USA. Prieiga <<http://www.wolf.org/wolves/learn/scientific/symposium/abstracts/008.asp>>.

- Ciucci, P., Masi, M., Boitani, L. 2003. Winter habitat and travel route selection by wolves in the northern Apennines, Italy. *Ecography* 26(2): 223–225.
- Correa, N. J., Carver, A. D., Master, R. R. 2008. Strengthening Partnerships for Effective Wildlife Rescue in the Panama Canal Expansion Area. *Human Dimensions of Wildlife* 13(5): 382–384.
- Červený, J., Koubek, P., Bufka, L. 2002. Eurasian lynx (*Lynx lynx*) and its chance for survival in Central Europe: the case of the Czech Republic. *Acta Zoologica Lituanica* 12(4): 428–432.
- Dayer, A. A., Stinchfield, H. M., Manfredi, M. J. 2007. Stories about Wildlife: Developing an Instrument for Identifying Wildlife Value Orientations Cross-Culturally. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 307–315.
- Decker, D. J., Purdy, K. G. 1988. Toward a concept of wildlife acceptance capacity in wildlife management. *Wildlife Society Bulletin* 16(1): 53–57.
- Decker, S., Bath, A. J., Simms, A., Lindner, U., Reisinger, E. 2010. The Return of the King or Bringing Snails to the Garden? The Human Dimensions of a Proposed Restoration of European Bison (*Bison bonasus*) in Germany. *Restoration Ecology* 18(1): 41–51.
- Distefano, E. 2005. *Human-Wildlife Conflict worldwide: collection of case studies, analysis of management strategies and good practices*. Ataskaita. Rome: Food and Agriculture Organisation of the United Nations.
- Don Carlos, A. W., Bright, A. D., Teel, T. L., Vaske, J. J. 2009. Human-Black Bear Conflict in Urban Areas: An Integrated Approach to Management Response. *Human Dimensions of Wildlife* 14(3): 174–184.
- Dougherty, E. M., Fulton, D. C., Anderson, D. H. 2003. The Influence of Gender on the Relationship Between Wildlife Value Orientations, Beliefs, and the Acceptability of Lethal Deer Control in Cuyahoga Valley National Park. *Society and Natural Resources* 16(7): 603–623.
- Duda, M. D., Nobile, J. L. 2010. The Fallacy of Online Surveys: No Data Are Better Than Bad Data. *Human Dimensions of Wildlife* 15(1): 55–64.

- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., Jones, R. E. 2000. Measuring endorsement of an ecological worldview: A revised NEP scale. *Journal of social issues* 56(3): 425–442.
- EB svarbos gyvūnų rūšių (lūšies, šikšnosparnių, varliagyvių) monitoringas. 2007 metų tyrimų rezultatų analizės santrauka. 2007. Prieiga <http://gamta.lt/files/2007m_tyrimu_rezultatu_analizes_santrauka.pdf>.
- Eliason S. L. 2004. Accounts of Wildlife Law Violators: Motivations and Rationalizations. *Human Dimensions of Wildlife* 9(2): 119–131.
- Ericsson, G., Heberlein, T. A. 2003. Attitudes of hunters, locals, and the general public in Sweden now that the wolves are back. *Biological Conservation* 111(2): 149–159.
- Ericsson, G., Bostedt, G., Kindberg, J. 2008. Wolves as a Symbol of People's Willingness to Pay for Large Carnivore Conservation. *Society and Natural Resources* 21(4): 294–309.
- Fleiss, J. 1989. *Statistical Methods for Rates and Proportions*. Moscow: Finance and Statistics.
- Fox, C. H. 2002. Coexisting with coyotes in North America: community-based approaches to conflicts. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Fulton, D. C., Manfredo, M. J., Lipscomb, J. 1996. Wildlife value orientations: a conceptual and measurement approach. *Human Dimensions of Wildlife*. 1(2): 24–47.
- Gamtos tyrimų centras 2010. Vilkų populiacijos genetinių tyrimų ir apskaitos atlikimas. Darbas atliktas pagal 2009 m. gegužės 28 d. pirkimo sutartį Nr. AARP 9-16-vp. Vilnius.
- Gigliotti, L. M., Teel, T. L. 2008. A Test of the Practical Applications of Wildlife Value Orientations Using an E-mail Panel. *Human Dimensions of Wildlife* (13)4: 295–297.

- Glowacinski, Z., Profus, P. 1997. Potential impact of wolves *Canis lupus* on prey populations in eastern Poland (1997). *Biological Conservation* 80(1): 99–106.
- Goodrich, J. M., Miquelle, D. G. 2005. Translocation of problem Amur tigers *Panthera tigris altaica* to alleviate tiger-human conflicts. *Oryx* 39(4): 454–457.
- Gore, M. L., Knuth, B. A., Curtis, P. D., Shanahan, J. E. 2007a. Campground Manager and User Perceptions of Risk Associated with Negative Human–Black Bear Interactions. *Human Dimensions of Wildlife* 12(1): 31–43.
- Gore, M. L., Knuth, B. A., Curtis, P. D., Shanahan, J. E. 2007b. Factors Influencing Risk Perception Associated with Human-Black Bear Conflict. *Human Dimensions of Wildlife* 12(2): 133–136.
- Gurung, B., Smith, J. L. D., McDougal, C., Karki, J. B., Barlow, A. 2008. Factors associated with human-killing tiger in Chitwan National Park, Nepal. *Biological Conservation* 141(12): 3069–3078.
- Haney, J. C., Stone, S. A., Shrader, G., Casey, F. 2004. Spending on Recovery: Compensation Costs for Livestock Depredation by Gray Wolf in the Northern Rockies. Expanding Partnerships in Carnivore Conservation. In: Delach A., *Program and Agenda For Defenders of Wildlife's*.
- Harper, E., Pauly, W. J., Mechz, L. D., Weisberg, S. 2008. Effectiveness of Lethal, Directed Wolf-Depredation Control in Minnesota. *Journal of wildlife management* 72(3): 778–784.
- Harterter, J. 2009. Attitudes of Rural Communities Toward Wetlands and Forest Fragments Around Kibale National Park, Uganda. *Human Dimensions of Wildlife* 14(6): 433–447.
- Harwood, J., Asseburg, C., Smout, S., Redpath, S., Thirgood, S. 2002. Risk assessment and human–wildlife conflict. [Abstract]. People and wildlife: conflict or co-existence? *A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.

- Heberlein T. A., Kuentzel W. F. 2002. Too Many Hunters or Not Enough Deer? Human and Biological Determinants of Hunter Satisfaction and Quality. *Human Dimensions of Wildlife* 7(4): 229–250.
- Heberlein, T. A., Ericsson, G. 2005. Ties to the Countryside: Accounting for Urbanites Attitudes toward Hunting, Wolves, and Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife* 10(3): 213–227.
- Hill, C. M. 2004. Farmers' perspectives of conflict at the wildlife–agriculture boundary: Some lessons learned from African subsistence farmers. *Human Dimensions of Wildlife* 9(4): 279–286.
- Hill, N. J., Carbery, K. A., Deane, E. M. 2007. Human-Possum Conflict in Urban Sydney, Australia: Public Perceptions and Implications for Species Management. *Human Dimensions of Wildlife* 12(2): 101–113.
- Igota, H., Suzuki, M. 2008. Community-Based Wildlife Management: A Case Study of Sika Deer in Japan. *Human Dimensions of Wildlife* 13(6): 416–428.
- Imam, E., Yahya, H., Malik, I. 2002. A successful mass translocation of commensal rhesus monkeys *Macaca mulatta* in Vrindaban, India. *Oryx* 36(1): 87–93.
- IUCN 2010. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2010.1. Prieiga <www.iucnredlist.org>.
- Jacobson, C. A., Brown, T. L., Scheufele, D. A. 2007. Gender-Biased Data in Survey Research Regarding. *Wildlife Society, Natural Resources* 20(4): 373–377.
- Jacobs, M. H. 2007. Wildlife Value Orientations in the Netherlands. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 359–365.
- Jędrzejewska, B., Okarma, H., Jędrzejewski, W., Milkowski, L. 1994. Effects of exploitation and protection on forest structure, ungulate density and wolf predation in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Journal of Applied Ecology* 31(4): 664–676.
- Jędrzejewska, B., Jędrzejewski, W., Bunevich, A. N., Mikowski, L., Krasinski, Z. A. 1997. Factors shaping population densities and increase rates of

- ungulates in Bialowieza Primeval Forest (Poland and Belarus) in the 19th and 20th centuries. *Acta Theriologica* 42(4): 399–451.
- Jędrzejewska, B., Jędrzejewski, W. 1998. *Predation in Vertebrate Communities: The Bialowieza Primeval Forest as a Case Study*. Berlin: Springer Verlag.
- Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B., Okarma, H., Ruprecht, A. L. 1992. Wolf predation and snow cover as mortality factors in the ungulate community of the Bialowieza National Park, Poland. *Oecologia* 90(1): 27–36.
- Jędrzejewski, W., Schmidt, K., Milkowski, L., Jędrzejewska, B., Okarma, H. 1993. Foraging by lynx and its role in ungulate mortality: The local (Bialowieza Forest) and the palaeartic viewpoints. *Acta Theriologica* 38(4): 385–403.
- Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B., Okarma, H., Schmidt, K., Bunevich, A. N., Milkowski, L. 1996. Population dynamics (1869–1994), demography, and home ranges of the lynx in Bialowieza Primeval Forest (Poland and Belarus). *Ecography* 19(2): 122–138.
- Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B., Okarma, H., Schmidt, K., Zub, K., Musiani, M. 2000. Prey selection and predation by wolves in Bialowieza Primeval Forest, Poland. *Journal of Mammalogy* 81(1): 197–212.
- Jędrzejewski, W., Schmidt, K., Okarma, H., Kowalczyk, R. 2002a. Movement pattern and home range use by the Eurasian lynx in Bialowieza Primeval Forest (Poland). *Annales Zoologici Fennici* 39(1): 29–41.
- Jędrzejewski, W., Niedziałkowska, M., Nowak, S., Jędrzejewska, B. 2004a. Habitat variables associated with wolf (*Canis lupus*) distribution and abundance in northern Poland. *Diversity and Distributions*, 10(3): 225–233.
- Jędrzejewski, W., Niedziałkowska, M., Mysłajek, R. W., Nowak, S., Jędrzejewska, B. 2005a. Habitat selection by wolves *Canis lupus* in the uplands and mountains of southern Poland. *Acta Theriologica* 50(3): 417–428.

- Jędrzejewski, W., Branicki, W., Veit, C., Medugorac, I., Pilot, M., Bunevich, A. N., Jędrzejewska, B., Schmidt, K., Theuerkauf, J., Okarma, H., Gula, R., Szymura, L., Förster, M. 2005b. Genetic diversity and relatedness within packs in an intensely hunted population of wolves *Canis lupus*. *Acta Theriologica* 50(1): 3–22.
- Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B., Zawadzka, B., Borowik, T., Nowak, S., Myslajek, R. W. 2008. Habitat suitability model for Polish wolves based on long-term national census. *Animal Conservation* 11(5): 377–390.
- Juraitė, K. 2002a. Construction of Public Opinion on Environmental Issues in the Media. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 90–99.
- Juraitė, K. 2002b. *Ekologinė sąmonė ir masinė komunikacija: visuomenės nuomonės apie aplinkosaugą konstravimas žiniasklaidoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Jurewicz, R. 2006. Wisconsin wolf depredation compensation program: 1985–2005. [Abstract]. *Multi-dimensional evaluation of wildlife compensation schemes, 13th Annual Meeting, 23–27 September, Anchorage, AK, USA*.
- Kaartinen, L. M., Kojola, I. 2009. Carnivore-livestock conflicts: determinants of wolf (*Canis lupus*) depredation on sheep farms in Finland. *Biodiversity Conservation* 18(13): 3503–3517.
- Kaczensky, P., Blazic, M., Gossow, H. 2004. Public attitudes towards Brown bear (*Ursus arctos*) in Slovenia. *Biological Conservation* 118(5): 661–674.
- Kaczensky, P. 2007. Wildlife Value Orientations of Rural Mongolians. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 317–329.
- Kaltenborn, B. P., Nyahongo, J. W., Tingstad, K. M. 2005. The nature of hunting around the Western Corridor of Serengeti National Park, Tanzania. *European Journal of Wildlife Research* 51(4): 213–222.
- Kaltenborn, B. P., Bjerke, T., Nyahongo, J. 2006. Living with Problem Animals - Self-Reported Fear of Potentially Dangerous Species in the Serengeti Region, Tanzania. *Human Dimensions of Wildlife* 11(6): 397–409.

- Kaltenborn, B. P., Bjerke, T. 2002. The Relationship of General Life Values to Attitudes Toward Large Carnivores. *Human Ecology Review* 9(1): 55–61.
- Kaltenborn, B. P., Bjerke, T., Strumse, E. 1998. Diverging Attitudes Towards Predators: Do Environmental Beliefs Play a Part? *Human Ecology Review* 5(2): 1–9.
- Karanth, K. U., Gopal, R. 2002. An ecology-based policy framework for managing human–tiger conflicts in India. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Karlsson, J., Sjöström, M. 2007. Human attitudes towards wolves, a matter of distance. *Biological Conservation* 137(4): 610–616.
- Kassilly, F. N. 2007. Residents' Attitudes Toward Non-Economic Values of Wildlife in Nakuru Municipality, Kenya. *Human Dimensions of Wildlife* 12(3): 193–194.
- Kassilly, F. N. 2008. National Parks, Game Reserves, and Community Benefits from Conservation: The Kenyan Contradiction. *Human Dimensions of Wildlife* 13(2): 141–142.
- Kassilly, F. N., Tsingalia, H. M. 2008. Membership in Wildlife Clubs of Kenya and Its Influence on Beliefs about Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife* 13(3): 203–204.
- Kaswamila, A., Russell, S., McGibbon, M. 2007. Impacts of Wildlife on Household Food Security and Income in Northeastern Tanzania. *Human Dimensions of Wildlife* 12(6): 391–404.
- Kavaliauskaitė, K., Balčiauskas, L., Volodka, H. 2005a. Environmental position of Lithuanian hunters. *Acta Zoologica Lithuanica* 15(3): 271–275.
- Kavaliauskaitė, K., Volodka, H., Balčiauskas, L. 2005b. Kai kurių gamtosauginių-informacinių aspektų vertinimas žemaitijos saugomose teritorijose. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 7(3): 48–51.

- Kavaliauskaitė, K. 2007. Public Environmental Knowledge in Lithuania. *Jaunujų mokslininkų darbai* 13(2): 31–36.
- Kawata, Y. 2008. Estimation of carrying capacities of large carnivores in Latvia. *Acta Zoologica Lituanica* 18(1): 3–9.
- Kazlauskas, J., Prūsaitė, J. 1976. Helminths of the order Carnivora in Lithuania. *Acta Parasitologica Lituanica* 14: 33–40.
- Kazlauskas, M. 2008. Stumbro atkūrimas Lietuvoje Europos kontekste. *Jaunujų mokslininkų darbai* 3(19): 61–64.
- Kellert, S. R. 1993. Values and perceptions of invertebrates. *Conservation Biology* 7(4): 845–855.
- Kellert, S. R. 1996. *The Value of Life: Biological Diversity and Human Society*. Washington: Island Press.
- Knapp, E. J. 2007. Who Poaches? Household Economies of Illegal Hunters in Western Serengeti, Tanzania. *Human Dimensions of Wildlife* 12(3): 195–196.
- Kojola, I., Kuittinen, J. 2002. Wolf Attacks on Dogs in Finland. *Wildlife Society Bulletin* 30(2): 498–501.
- Krasinski, Z. A., Krasinska, M. 1999. Threats to free-ranging populations of European bison, *Bison bonasus* (L.). [Abstract]. *Abstracts of the 2nd International Wildlife Management Congress – Gödöllő, Hungary*.
- Kretser, H. E., Curtis, P. D., Knuth, B. A. 2009. Landscape, Social, and Spatial Influences on Perceptions of Human-Black Bear Interactions in the Adirondack Park, NY. *Human Dimensions of Wildlife* 14(6): 393–406.
- Kubarsepp, M., Valdmann, H. 2003. Winter diet and movements of wolf (*Canis lupus*) in Alampedja Nature reserve, Estonia. *Acta Zoologica Lituanica* 13(1): 28–33.
- Latini, R., Sulla, C., Gentile, L., Benedetto, A. 2005. The conflict between humans and large carnivores at the Abruzzo, Lazio and Molise National Park (central Italy): assessment, experiences and management perspectives. *Biologia e Conservazione della Fauna* 115: 151–159.
- Leopold, A. 1933. *Game management*. New York.

- Leopold, A., 1938. Conservation esthetic. *Bird Lore* 40: 101–109.
- Leopold, A., 1949. *A Sand County almanac*. Oxford: Oxford University Press.
- Leśniewicz, K., Perzanowski, K. 1989. The winter diet of wolves in Bieszczady Mountains. *Acta Theriologica* 34(12–28): 373–380.
- Lindsey, P. A., Toit, J. T., Mills, M. G. L. 2002. The conservation of African wild dogs in South Africa: can economic benefits promote coexistence between wild dogs and landowners? [Abstract] *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Linkie, M., Dinata, Y., Nofrianto, A., Leader-Williams, N. 2007. Patterns and perceptions of wildlife crop raiding in and around Kerinci Seblat National Park, Sumatra. *Animal conservation* 10(1): 127–135.
- Linnell, J. D. C., Andersen, R., Kvam, T., Andrén, H., Liberg, O., Odden, J., Moa, P. F. 2001a. Home range size and choice of management strategy for lynx in Scandinavia. *Environmental Management* 27(6): 869–879.
- Linnell, J. D. C., Swenson, J. E., Andersen, R. 2001b. Predators and people: conservation of large carnivores is possible at high human densities if management policy is favourable. *Animal Conservation* 4: 345–349.
- Linnell, J. D. C., Andersen, R., Andersons, Ž., Balčiauskas, L., Blanco, J. C., Boitani, L., Brainerd, S., Breitenmoser, U., Kojola, I., Liberg, O., Loe, J., Okarma, H., Pedersen, H. C., Promberger, C., Sand, H., Solberg, E. J., Valdmann, H., Wabakken, P. 2002a. *The fear of wolves: A review of wolf attacks on humans*. - NINA Oppdragsmelding: 731: 1–65.
- Linnell, J. D. C., Nilsen, E. B., Lande, U. S., Herfindal, I., Odden, J., Skogen, K., Andersen, R., Breitenmoser, U. 2002b. Zoning as a means of mitigating conflicts with large carnivores. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.

- Linnell, J., Brøseth, H. 2003. Compensation for large carnivore depredation of domestic sheep 1994–2001. *Carnivore Prevention News* 6: 11–13.
- Linnell, J. 2006. A multi-species view of wildlife compensation schemes in Norway: is there a consistent philosophy? [Abstract]. *Multi-dimensional evaluation of wildlife compensation schemes, 13th Annual Meeting, 23–27 September, Anchorage, AK, USA.*
- Linnell, J., Salvatori, V., Boitani, L. 2008. *Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe.* A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission.
- Linnell, J. D. C., Skogen, K., Andersone-Lilley, Ž., Balčiauskas, L., Herfindal, I., Kowalczyk, R., Jędrzejewski, W., Mannil, P., Okarma, H., Olszanska, A., Ornicans, A., Ozoliņš, J., Poltimäe, R., Randveer, T., Schmidt, K., Valdmann, H. 2010 *Large carnivores in northern landscapes. Status survey, conflicts, human dimensions, ecology and conservation of bears, lynx and wolves in Estonia, Latvia, Lithuania and Poland.* Draft Final report: 1–116 (in press).
- Lõhmus, A. 2001. *Large carnivore control and management plan for Estonia, 2002–2011.* Council of Europe Bern Convention working document T-PVS (2001) 73 add 3
- LRTB - Lietuvos Respublikos terminų bankas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (duomenų tvarkytoja ir valdytoja) kartu su Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija (informacinės sistemos tvarkytoja). Prieiga: <<http://terminai.vlkk.lt:10001/pls/tb/tb.search>>.
- Luenser, K., Fickel, J., Lehnen, A., Speck, S. Ludwig, A. 2005 Low level of genetic variability in European bison (*Bison bonasus*) from the Bialowieza National Park in Poland. *European Journal of Wildlife Research* 51(2): 84–87.
- Madden, F. 2002. Human mountain gorilla conflict in Uganda, Congo and Rwanda. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society, 5–6 December, London, UK.*

- Madhusudan, M. D. 2003. Living Amidst Large Wildlife: Livestock and Crop Depredation by Large Mammals in the Interior Villages of Bhadra Tiger Reserve, South India. *Environmental Management* 31(4): 466–475.
- Majic, A., Bath, A. J. 2009. Changes in attitudes toward wolves in Croatia. *Biological Conservation* 143(1): 255–260.
- Manfredo, M. J., Vaske, J. J., Teel, T. L. 2003a. The Potential for Conflict Index: A Graphic Approach to Practical Significance of Human Dimensions Research. *Human Dimensions of Wildlife* 8(3): 219–228.
- Manfredo, M. J., Teel, T. L., Bright, A. D. 2003b. Why are public values toward wildlife changing? *Human Dimensions of Wildlife* 8(4): 287–306.
- Manfredo, M. J. 2008. *Who cares about wildlife?* Springer science.
- Mangun, J. C., Throgmorton, K. W., Carver, A. D., Davenport, M. A. 2007. Assessing Stakeholder Perceptions: Listening to Avid Hunters of Western Kentucky. *Human Dimensions of Wildlife* 12(3): 157–168.
- Männil, P. 2005. Large Carnivores and LC management strategy in Estonia. In: *Seminar on Transboundary Management of Large Carnivore Populations Osilnica, Slovenia, 15–17*. Prieiga <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1303375&SecMode=1&DocId=1438690&Usage=2>>.
- Manzatti, L., Almeida, A. F. 2002. Predation of domestic livestock in the border of Iguazu National Park, Brazil – An analysis of perception of farmers and management practices. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society, 5–6 December, London, UK*.
- Martišius, V. 1999. *Psichologijos metodai*. Vilnius: Egalda.
- Martnez-Espieira, R., Hallstrom, L. K. 2009. Attitudes Toward Wildlife Habitat Preservation in the Management of Private Woodlots in Cape Breton. *Human Dimensions of Wildlife* 14(4): 265–277.

- McFarlane, B. L., Craig, R., Stumpf-Allen, G., Watson, D. O. 2007. Public Acceptance of Access Restrictions to Grizzly Bear (*Ursus arctos*) Country. *Human Dimensions of Wildlife* 12(4): 283–295.
- Mech, L. D., Boitani, L. 2003. *Wolves: Behaviour, Ecology and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press p. 448.
- Mech, L. D. 2003. *The Wolf. The Ecology and Behaviour of an Endangered Species*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Michigan Department of Natural Resources 2008. Michigan wolf management plan. Wildlife Division Report No. 3484.
- Midgley, M. 2001. The problems of living with wildness. In: V. Sharpe, B. Norton, S. Donnelley (eds.) *Wolves and human communities: biology, politics, and ethics*. Washington: Island Press, pp. 179–190.
- Ministry of Agriculture and Forestry. 2006. *Management Plan for the Wolf Population in Finland*.
- Miquelle, D., Goodrich, J., Litvinov, B., Nikolaev, I., Smirnov, E., Suvorov E. 2002. Amur tigers and people in the Russian Far East: searching for co-existence 2002. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Mishra, C. 1997. Livestock depredation by large carnivores in the Indian trans-Himalaya: conflict perceptions and conservation prospects. *Environmental Conservation* 24(4): 338–343.
- Mishra, C., Allen, P., McCarthy, T., Madhusudan, M., Bayarjargal, A., Prins, H. 2003. The role of incentive programs in conserving the Snow Leopard. *Conservation Biology* 17(6): 1512–1520.
- Moks, E., Jogisalu, I., Saarma, U., Talvik, H., Jarvis, T., Valdmann, H. 2006. Helminthological survey of the wolf (*Canis lupus*) in Estonia, with an emphasis on echinococcus granulosus. *Journal of Wildlife Diseases* 42(2): 359–365.
- Molinari-Jobin, A., Molinari, P., Breitenmoser-Würsten, C., Wöfl, M., Stanisa, C., Fasel, M., Stahl, P., Vandel, J., Rotelli, L., Kaczensky, P.,

- Huber, T., Adamic, M., Koren, I., Breitenmoser, U. 2003. *The Pan-Alpine Conservation*. Council of Europe Publishing.
- Morzillo, A. T., Mertig, A. G., Garner, N., Liu, J. 2007a. Resident Attitudes toward Black Bears and Population Recovery in East Texas. *Human Dimensions of Wildlife* 12(6): 417–428.
- Morzillo, A. T., Mertig, A. G., Garner, N., Liu, J. 2007b. Spatial Distribution of Attitudes Toward Proposed Management Strategies for a Wildlife Recovery. *Human Dimensions of Wildlife* 12(1): 15–29.
- Morzillo, A. T., Mertig, A. G., Garner, N., Liu, J. 2009. Evaluating Hunter Support for Black Bear Restoration in East Texas. *Human Dimensions of Wildlife* 14(6): 407–418.
- Myers, D. 2008. *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Musiani, M., Mamo, C., Boitani, L., Callaghan, C., Gates, C., Mattei, L., Visalberghi, E., Breck, S., Volpi, G. 2003. Wolf Depredation Trends and the Use of Fladry Barriers to Protect Livestock in Western North America. *Conservation Biology* 17(6): 1538–1547.
- Muter, B. A., Gore, M. L., Riley, S. J. 2009. From Victim to Perpetrator: Evolution of Risk Frames Related to Human-Cormorant Conflict in the Great Lakes. *Human Dimensions of Wildlife* 14(5): 366–379.
- Namgail, T., Fox, J. L., Bhatnagar, Y. V. 2007. Carnivore-caused livestock mortality in Trans-Himalaya. *Environmental Management* 39(4): 490–496.
- Nature and Society. 2010. ECNC. Prieiga <http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/56/factsheet-cpa1pdf.pdf>.
- Naughton-Treves, L. 1997. Farming the forest edge: Vulnerable places and people around Kibale National Park, Uganda. *Geographical Review* 87(1): 27–46.
- Naughton-Treves, L., Mena, L., Treves, A., Alvarez, N., Radeloff, C. 2003a. Wildlife survival beyond park boundaries: The impact of slash-and-burn agriculture and hunting on mammals in Tambopata, Peru. *Conservation Biology* 17(4): 1106–1117.

- Naughton-Treves, L., Grossberg, R., Treves, A. 2003b. Paying for Tolerance: Rural Citizens' Attitudes toward Wolf Depredation and Compensation. *Conservation Biology* 17(6): 1500–1511.
- Niedziałkowska, M., Jędrzejewski, W., Myslajek, R. W., Nowak, S., Jędrzejewska, B., Schmidt, K. 2006. Environmental correlates of Eurasian lynx occurrence in Poland - Large scale census and GIS mapping. *Biological Conservation* 133(1): 63–69.
- Nyahongo, J. W., East, M. L., Mturi, F. A., Hofer, H. 2005. Benefits and costs of illegal grazing and hunting in the Serengeti ecosystem. *Environmental Conservation* 32(4): 326–332.
- Nowak, S., Myslajek, R. W., Jędrzejewska, B. 2005. Patterns of wolf *Canis lupus* predation on wild and domestic ungulates in the Western Carpathian Mountains (S Poland). *Acta Theriologica* 50(2): 263–276.
- Nowak, S., Jędrzejewski, W., Schmidt, K., Theuerkauf, J., Myslajek, R. W., Jędrzejewska, B. 2007. Howling activity of free-ranging wolves (*Canis lupus*) in the Białowieża Primeval Forest and the Western Beskid Mountains (Poland). *Journal of Ethology* 25(3): 231–237.
- Nyhus, P. J., Tilson, R. 2004. Characterizing human-tiger conflict in Sumatra, Indonesia: implications for conservation. *Oryx* 38(1): 68–74.
- O'Connell-Rodwell, C. E., Rodwell, T., Rice, M., Hart, L. A. 2000. Living with the modern conservation paradigm: can agricultural communities co-exist with elephants? A fiveyear case study in East Caprivi, Namibia. *Biological Conservation* 93(3): 381–391.
- Ogada, M., Woodroffe, R., Oguge, N., Frank, G. 2003. Limiting Depredation by African Carnivores: the Role of Livestock Husbandry. *Conservation Biology* 17(6): 1521–1530.
- Okarma, H. 1995. The trophic ecology of wolves and their predatory role in ungulate communities of forest ecosystems in Europe. *Acta Theriologica* 40(4): 335–386.
- Okarma, H., Jędrzejewska, B., Jędrzejewski, W., Krasinski, Z. A., Milkowski, L. 1995. The roles of predation, snow cover, acorn crop, and man-related

- factors on ungulate mortality in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica* 40(2): 197–217.
- Okarma, H., Jędrzejewski, W. 1997. Livetrapping wolves with nets. *Wildlife Society Bulletin* 25(1): 78–82.
- Okarma, H., Jędrzejewski, W., Schmidt, K., Kowalczyk, R., Jędrzejewska, B. 1997. Predation of Eurasian lynx on roe deer and red deer in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica* 42(2): 203–224.
- Ozoliņš, J., Andersone, Ž. 2000. *Action plan for the conservation of wolf (Canis lupus) in Latvia*. Latvian forest inventory Ltd., Salaspils.
- Ozoliņš J. 2001. Action plan for the conservation of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Latvia. Council of Europe Bern Convention working document T-PVS (2001) 73 add 1. <<http://www.lcie.org/Docs/COE/COE%20Action%20plan%20for%20lynx%20in%20Latvia%202001.pdf>>.
- Ozoliņš, J. 2002. *Management plan for the Eurasian lynx (Lynx lynx) in Latvia*. Salaspils, Latvian State Forestry Research Institute “Silava” and State Forest Service of the Ministry of Agriculture.
- Ozoliņš, J., Andersone, Ž. 2001. Action plan for the conservation of Wolf (*Canis lupus*) in Latvia Council of Europe Bern Convention working document T-PVS (2001) 73 add 2. Prieiga <<http://www.lcie.org/Docs/COE/COE%20Action%20Plan%20for%20wolf%20in%20Latvia%202001.pdf>>.
- Ozoliņš, J., Pupila, A., Ornicans, A., Bagrađe, G. 2010. Lynx management in Latvia: population control or sport hunting? Prieiga <<http://www.va.lv/files/biodiversity-ozolins.pdf>>.
- Papouchis, C. M., Cullens, L. M. 2002. Community conservation of California mountain lions: a collaborative method. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Patterson, B. D., Kasiki, S. M., Selempo, E., Kays, R. W. 2004. Livestock predation by lions (*Panthera leo*) and other carnivores on ranches

- neighboring Tsavo National Parks, Kenya. *Biological Conservation* 119(4): 507–516.
- Pellikka, J., Salmi, P. 2008. Collaborative Moose Hunting Planning: A Finnish Case. *Human Dimensions of Wildlife* 13(6): 400–415.
- Peterson, M. N., Sternberg, M., Lopez, A., Liu, J. 2008. Ocelot Awareness among Latinos on the Texas and Tamaulipas Border. *Human Dimensions of Wildlife* 13(5): 339–347.
- Peyton, R. B., Bull, P. A., Holsman, R. H. 2007. *Measuring the social carrying capacity for gray wolves in Michigan*. Report. Department of natural resources and environment. Michigan.
- Pilot, M., Jędrzejewski, W., Branicki, W., Sidorovich, V. E., Jędrzejewska, B., Stachura, K., Funk, S. M. 2006. Ecological factors influence population genetic structure of European grey wolves. *Molecular Ecology* 15(14): 4533–4553.
- Polisar, J., Maxit, I., Scognamillo, D., Farrell, L., Sunquist, M. E., Eisenberg, J. F. 2003. Jaguars, pumas, their prey base, and cattle ranching: ecological interpretations of a management problem. *Biological Conservation* 109(2): 297–310.
- Poudyal, N. C., Hodges, D. G. 2009. Factors Influencing Landowner Interest in Managing Wildlife and Avian Habitat on Private Forestland. *Human Dimensions of Wildlife* 14(4): 240–250.
- Promberger, C., Mertens, A., Promberger-Fürpass, B., Blumer, A. 2000. Economic evaluation. *Carpathian Large Carnivore project. Annual report*. HACO International Publishing: 1–72.
- Prūsaitė, J. 1961a. Lietuvos vilkų morfologinė charakteristika ir jų paplitimas. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, serija C 1 (24): 161–176.
- Prūsaitė, J. 1961b. Lietuvos vilkų mityba ir veisimasis. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, serija C 1 (24): 177–191.
- Prūsaitė, J., (sud.) 1988. *Lietuvos fauna. Žinduoliai*. Vilnius.
- Pucek, Z., Belousova, I. P., Krasinśka, M., Krasinśki, Z. A., Olech, W. 2004. *European Bison. Status Survey and Conservation Action Plan*.

- IUCN/SSC Bison Specialist Group. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge.
- Raadik, J., Cottrell, S. 2007. Wildlife Value Orientations: An Estonian Case Study. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 347–357.
- Rabinowitz, A. 2002. Resolving conflicts between people and jaguars. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Radder, L., Bech-Larsen, T. 2008. Hunters' Motivations and Values: A South African Perspective. *Human Dimensions of Wildlife* 13(4) 252–262.
- Randveer, T. 2001. Estonians and the wolf. Large carnivore initiative for Europe, 28–35. Prieiga <<http://www.lcie.org/Docs/HD/Randveer%20wolves%20in%20Estonia.pdf>>.
- Randveer, T. 2006. The attitude of Estonians towards large carnivores. *Acta Zoologica Lituanica* 16(2): 119–123.
- Reading, R. P., Clark, T. W., McCain, L., Miller, B. J. 2002. Understanding and addressing the conflict surrounding black-tailed prairie dog conservation. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Recommendation No. 17 (1989) of the standing committee on the protection of the wolf (*Canis lupus*) in Europe.
- Recommendation No. 20 (1991) on the protection of the European lynx (*Lynx lynx*).
- Recommendation No. 43 (1995) on the conservation of threatened mammals in Europe.
- Recommendation No. 59 (1997) on the Drafting and Implementation of Action Plans of Wild Fauna Species.
- Recommendation No. 74 (1999) on the conservation of large carnivores.

- Recommendation No. 82 (2000) of the Standing Committee (adopted on 1st December 2000) on urgent measures concerning the implementation of action plans for large carnivores in Europe.
- Recommendation No. 102 (2003) on the Strategy on the European Bison (*Bison bonasus*), adopted by the Standing Committee on 4 December 2003.
- Recommendation No. 115 (2005) on the conservation and management of transboundary populations of large carnivores Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Standing Committee.
- Reig, S., Jędrzejewski, W. 1988. Winter and early spring food of some carnivores in the Białowieża National Park, eastern Poland. *Acta Theriologica* 33(1–11): 57–65.
- Retųjų žinduolių (vilkas, lūšis) gausumo monitoringas. 2002. Ataskaita. Vilnius.
- Retųjų žinduolių (vilkas, lūšis) gausumo monitoringas. 2003. Ataskaita. Vilnius. Prieiga <http://gamta.lt/files/vilko_lusies_monitoringas_2003m.pdf>.
- Retųjų žinduolių (vilkas, lūšis) gausumo monitoringas. 2009. Aplinkos apsaugos agentūra. Prieiga <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=a5e7580d-29bc-45c5-b3a4-111afe0ca8cf>>.
- Rice, M. B., Ballard, W. B., Fish, E. B., Wester, D. B., Holdermann, D. 2007. Predicting Private Landowner Support toward Recolonizing Black Bears in the Trans-Pecos Region of Texas. *Human Dimensions of Wildlife* 12(6): 405–415.
- Riley, S. J., Nesslage, G. M., Maurer, B. A. 2004. Dynamics of early wolf and cougar eradication efforts in Montana: implications for conservation. *Biological Conservation* 119(4): 575–579.
- Rodriguez, S. L. 2008. Perceptions and Attitudes of a Maasai Community Regarding Wildlife-Damage Compensation, Conservation, and the

- Predators that Prey on Their Livestock. *Human Dimensions of Wildlife* 13(3): 205–206.
- Rondinini, C., Boitani, L. 2007. Systematic conservation planning and the cost of tackling conservation conflicts with large carnivores in Italy. *Conservation Biology* 21(6): 1455–1462.
- Røskoft, E., Händel, B., Bjerke, T., Kaltenborn, B. P. 2007. Human attitudes towards large carnivores in Norway. *Wildlife Biology* 13(2): 172–185.
- Salvatori, V., Martens, A. 2002. Mapping probability of carnivore–livestock conflicts in the Romanian Carpathian Mountains. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Salvatori, V., Linnell, J. 2005. *Report on the conservation status and threats for wolf (Canis lupus) in Europe*. Strasbourg.
- Sandström, C., Pellikka, J., Ratamäki, O., Sande, A. 2009. Management of Large Carnivores in Fennoscandia: New Patterns of Regional Participation. *Human Dimensions of Wildlife* 14(1): 37–50.
- Schmidt, K., Jędrzejewski, W., Okarma, H. 1997. Spatial organization and social relations in the Eurasian lynx population in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica* 42(3): 289–312.
- Schmidt, K., Jędrzejewski, W., Okarma, H., Kowalczyk, R. 2009a. Spatial interactions between grey wolves and Eurasian lynx in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Ecological Research* 24(1): 207–214.
- Schmidt, K., Kowalczyk, R., Ozoliņš, J., Männil, P., Fickel, J. 2009b. Genetic structure of the Eurasian lynx population in north-eastern Poland and the Baltic states. *Conservation Genetics* 10(2): 497–501.
- Schwartz, S. H. 2010. *Basic Human Values: Theory, Methods, and Applications*. The Hebrew University of Jerusalem. Prieiga <<http://segrdid2.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper.pdf>>.

- Sekhar, N. U. 1998. Crop and livestock depredation caused by wild animals in protected areas: the case of Sariska Tiger Reserve, Rajasthan, India. *Environmental Conservation* 25(2): 160–171.
- Sidorovich, V. E., Tikhomirova, L. L., Jędrzejewska, B. 2003. Wolf *Canis lupus* numbers, diet and damage to livestock in relation to hunting and ungulate abundance in northeastern Belarus during 1990–2000. *Wildlife Biology* 9(2): 103–111.
- Sidorovich, V. E. 2006. Relationship between prey availability and population dynamics of the Eurasian lynx and its diet in northern Belarus. *Acta Theriologica* 51(3): 265–274.
- Siex, K. S., Struhsaker, T. T. 1999. Colobus monkeys and coconuts: a study of perceived human–wildlife conflicts. *Journal of Applied Ecology* 36(6): 1009–1020.
- Skogen, K., Thrane, C. 2008. Wolves in Context: Using Survey Data to Situate Attitudes Within a Wider Cultural Framework. *Society & Natural Resources* 21(1): 17–33.
- Slovic, P. 1987. Perceptions of risk. *Science* 236(4799): 280–285.
- Smietana, W. 2005. Selectivity of wolf predation on red deer in the Bieszczady Mountains, Poland. *Acta Theriologica* 50(2): 277–288.
- Solomon, J., Jacobson, S. K., Wald, K. D., Gavin, M. 2007. Estimating Illegal Resource Use at a Ugandan Park with the Randomized Response Technique. *Human Dimensions of Wildlife* 12(2): 75–88.
- Southwick, R. 2008. Hunting helps maintain deer as a valued public resource. *Human–Wildlife Conflicts* 2(1): 9–14.
- Stedman, R. C., Bhandari, P., Luloff, A. E., Diefenbach, D. R., Finley, J. C. 2008. Deer Hunting on Pennsylvania's Public and Private Lands: A Two-Tiered System of Hunters? *Human Dimensions of Wildlife* 13(4): 222–233.
- Stern P. C., Dietz T., 1994. The Value Basis of Environmental Concern. *Journal of Social Issues* 50(3): 65–84.

- Stone, S. A. 2006. Wolf conservation and conflicts in the USA northern Rockies. Masters thesis, Prescott College, Prescott, Arizona, USA.
- Stronen, A. V., Brook, R. K., Paquet, P. C., McLachlan, S. 2007. Farmer attitudes toward wolves: Implications for the role of predators in managing disease. *Biological conservation* 135(1): 1–10.
- Stronza, A., Pegas, F. 2008. Ecotourism and Conservation: Two Cases from Brazil and Peru. *Human Dimensions of Wildlife* 13(4): 263–279.
- Špinkytė-Bačkaitienė, R., Pėtelis, K. 2009a. Vilkų populiacijos būklė pagal 2005–2009 metų sumedžiojimą. [Abstract]. *Žmogaus ir gamtos sauga: 15-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga, gegužės 13–15 d.*, Kaunas. Akademija.
- Špinkytė-Bačkaitienė, R., Pėtelis, K., Bačkaitis, J. 2009b. The diet of wolves in Kamanos strict state nature reserve. *XXIX International Union of Game Biologists IUGB Congress-2009* 17–22.08.2009, Moscow, Russia. Prieiga <http://www.iugb-moscow2009.ru/cd/doc_eng/s1/Spinkyte-Backaitiene.R.pdf>.
- Teel, T. L., Manfredo, M. J., Stinchfield, H. M. 2007. The Need and Theoretical Basis for Exploring Wildlife Value Orientations Cross-Culturally. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 297–305.
- Theuerkauf, J., Jędrzejewski, W., Schmidt, K., Okarma, H., Ruczynski, I., Sniezko, S., Gula, R. 2003a. Daily patterns and duration of wolf activity in the Bialowieza Forest, Poland. *Journal of Mammalogy* 84(1): 243–253.
- Thiel R. P., Merrill, S., Mech, D. 1998. Tolerance by denning wolves (*Canis lupus*) to human disturbance. *Canadian Field-Naturalist* 112(2): 340–342.
- Thirgood S., Redpath, S. 2002. Raptors and grouse in the UK: conservation science meets realpolitik. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Treves, A. Karanth, K. U. 2003. Human-carnivore conflict and perspectives on carnivore management worldwide. *Conservation Biology* 17(6): 1491–1499.

- Treves, A., Naughton-Treves, L., Rose, R. A., Harper, E. K., Mladenoff, D. J., Sickley, T. A., Wydeven, A. P. 2004. Predicting Human-Carnivore Conflict: A Spatial Model Derived from 25 Years of Data on Wolf Predation on Livestock. *Conservation Biology* 18(1): 114–125.
- Treves, A., Wallace, R. B., Naughton-Treves, L., Morales, A. 2006. Co-Managing Human–Wildlife Conflicts: A Review. *Human Dimensions of Wildlife* 11(6): 383–396.
- Valdmann, H., Saarma, U., Karis A. 2001. The brown bear population in Estonia: current status and requirements for management. *Ursus* 12: 31–36.
- Valdmann, H., Moks, E., Talvik, H. 2004. Helminth fauna of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in Estonia. *Journal of Wildlife Diseases* 40(2): 356–360.
- Valdmann, H., Andersone-Lilley, Ž., Koppa, O., Ozoliņš, J., Bagrade, G. 2005. Winter diets of wolf *Canis lupus* and lynx *Lynx lynx* in Estonia and Latvia. *Acta Theriologica* 50(4): 521–527.
- Vaske, J. J., Needham, M. D., Newman, P., Manfredo, M. J., Petchenik, J., 2006. Potential for Conflict Index: Hunters’ Responses to Chronic Wasting Disease. *Wildlife Society Bulletin* 34(1): 44–50.
- Vaske, J. J., Needham, M. D., 2007. Segmenting Public Beliefs about Conflict with Coyotes in an Urban Recreation Setting. *Journal of Park and Recreation Administration* 25(4): 79–98.
- Vaske, J. J., Beaman, J., Barreto, H., Shelby, L. B. 2010. An Extension and Further Validation of the Potential for Conflict Index. *Leisure Sciences* 32(3): 240–254.
- Vera, F. W. M. 2000. *Grazing ecology and forest history*. CABI Publishing.
- Vijayan, S., Pati, B. P. 2002. Impact of Changing Cropping Patterns on Man-Animal Conflicts Around Gir Protected Area with Specific Reference to Talala Sub-District, Gujarat, India. *Population and Environment* 23(6): 541–559.
- Vila, C., Walker, C., Sundqvist, A. K., Flagstad, O., Ellegren, H., Andersone, Ž., Casulli, A., Kojola, I., Valdmann, H., Halverson, J. 2003. Combined

- use of maternal, paternal and bi-parental genetic markers for the identification of wolf-dog hybrids. *Heredity* 90(1): 17–24.
- Vittersø, J., Bjerke, T., Kaltenborn, B. P. 1999. Attitudes toward large carnivores among sheep farmers experiencing different degrees of depredation. *Human Dimensions of Wildlife* 4(1): 20–35.
- Volodka, H., Kavaliauskaitė, K., Balčiauskas, L., 2005. Krekenavos regioninio parko gyventojų žinios apie saugomas gamtos ir kultūros vertybes. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 5(1): 21–24.
- Wambuguh, O. 2008. Human-Urban Wildlife Interface: Interactions Around Tilden Regional Park, San Francisco Bay Area, California. *Human Dimensions of Wildlife* 13(1): 71–72.
- Waters, S. S., Hobbelink, M. E., Hill, C. M. 2007. Local Awareness of the Swift Fox Reintroduction Program in North Western Montana, USA. *Human Dimensions of Wildlife* 12(4): 281–281.
- Webb, S. M., Davidson, D. J., Boyce, M. S. 2008. Trapper Attitudes and Industrial Development on Registered Traplines in West-Central Alberta. *Human Dimensions of Wildlife* 13(2): 115–126.
- Wechselberger, M., Rigg, R., Beřková, S. 2005. An investigation of public opinion about the three species of large carnivores in Slovakia: brown bear (*Ursus arctos*), wolf (*Canis lupus*) and lynx (*Lynx lynx*). Slovak Wildlife Society, Liptovský Hrádok.
- Weladji, R. B., Tchamba, M. N. 2003. Conflict between people and protected areas within the Bénoué Wildlife Conservation Area, North Cameroon. *Oryx* 37(1): 72–79.
- West, B. C., Parkhurst, J. A. 2002. Interactions between deer damage, deer density, and stakeholder attitudes in Virginia. *Wildlife Society Bulletin* 30(1): 139–147.
- White, L. A., Gehrt, S. D. 2009. Coyote Attacks on Humans in the United States and Canada. *Human Dimensions of Wildlife* 14(6): 419–432.
- White, P. A. 2002. Keeping wild animals wild: managing artificial food sources amidst emboldened canids. [Abstract]. *People and wildlife:*

conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society, 5–6 December, London, UK.

- Whittaker, D., Vaske, J. J., Manfredo, M. J. 2006. Specificity and the Cognitive Hierarchy: Value Orientations and the Acceptability of Urban Wildlife Management Actions. *Society and Natural Resources* 19(6): 515–530.
- Wilson, C. J. 2004. Could we live with reintroduced large carnivores in the UK? *Mammal Review* 34(3): 211–232.
- Williams, C. K., Ericsson, G., Heberlein, T. A. 2002. A quantitative summary of attitudes toward wolves and their reintroduction (1972–2000). *Wildlife Society Bulletin* 30(2): 575–584.
- Williams, K. J. H., Weston, M. A., Henry, S., Maguire, G. S. 2009. Birds and Beaches, Dogs and Leashes: Dog Owners' Sense of Obligation to Leash Dogs on Beaches in Victoria, Australia. *Human Dimensions of Wildlife* 14(2): 89–101.
- Woodroffe, R., Thirgood, S., Rabinowitz, A. 2002. How conflict with people affects wildlife populations. [Abstract]. *People and wildlife: conflict or co-existence? A joint symposium of the Zoological Society of London and the Wildlife Conservation Society*, 5–6 December, London, UK.
- Worthy, F. R., Foggin J. M. 2008. Conflicts between local villagers and Tibetan brown bears threaten conservation of bears in a remote region of the Tibetan Plateau. *Human–Wildlife Conflicts* 2(2): 200–205.
- Yom-Tov, Y., Ashkenazi, S. Viner, O. 1995. Cattle predation by the golden jackal *Canis aureus* in the Golan Heights, Israel. *Biological Conservation* 73(1): 19–22.
- Zhang, L., Wang, N. 2003. An initial study on habitat conservation of Asian elephant (*Elephas maximus*), with a focus on human elephant conflict in Simao, China. *Biological Conservation* 112(3): 453–459.

- Zinn, H. C., Manfredi, M. J., Vaske, J. J., Wittmann, K. 1998. Using normative beliefs to determine the acceptability of wildlife management actions. *Society and Natural Resources* 11(7): 649–662.
- Zinn, H. C., Shen, X. S. 2007. Wildlife Value Orientations in China. *Human Dimensions of Wildlife* 12(5): 331–338.
- Zub, K., Theuerkauf, J., Jędrzejewski, W., Jędrzejewska, B., Schmidt, K., Kowalczyk, R. 2003. Wolf pack territory marking in the Białowieża Primeval Forest (Poland). *Behaviour* 140(5): 635–648.
- Žunna, A., Ozoliņš, J., Pupila, A. 2009. Food habits of the wolf *Canis lupus* in Latvia based on stomach analyses. *Estonian Journal of Ecology* 58(2): 141–152.

DISERTACIJOS TEMA PASKELBTŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Straipsniai:

1. Balčiauskas, L., Volodka, H., Kazlauskas, M. 2007. Wolf conservation and acceptance: comparison of South East Lithuania and North East Poland. Cross – Border Cooperation in Researches of Biological Diversity. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis* Suppl. 1: 20–27.
2. Kazlauskas, M. 2008. Stumbro atkūrimas Lietuvoje Europos kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 19(3): 61–64.
3. Balčiauskas L., Kazlauskas, M. 2008. Wolf numbers and public acceptance in different regions of Lithuania. *Acta Biologica Universitatis Daugavpiliensis* 8(1): 95–100.
4. Balčiauskas, L., Kazlauskas, M., Randveer, T. 2010. Lynx acceptance across south-north gradient in Poland, Lithuania and Estonia. *Estonian Journal of Ecology* 59(1): 52–61

Tezės:

1. Balčiauskas, L., Volodka, H., Kazlauskas, M. Wolf conservation and acceptance: comparison of South East Lithuania and North East Poland. *4th International Conference Research and Conservation of Biological Diversity in Baltic Region*, 2007 04 25–27, Daugavpils, Latvia.
2. Kazlauskas, M. Stumbro atkūrimas Lietuvoje Europos kontekste. *International Scientific Conference Actuality and Perspectives of Natural Science*, 2008 05 15–16, Šiauliai, Lithuania.
3. Balčiauskas, L., Kazlauskas, M. Regional differences in wolf numbers and public acceptance in Lithuania. *The International Scientific Conference of Daugavpils University*, 2008 05 15–17, Daugavpils, Latvia.

4. Balčiauskas, L., Kazlauskas M., Randveer, T. Lynx acceptance across south-north gradient in Poland, Lithuania and Estonia. *7th Baltic Theriological Conference*, 2008 10 1–5, Lepanina, Estonia.
5. Kazlauskas, M., Balčiauskas, L. Public Attitude towards the wolf and lynx management in different regions of Lithuania. *51st International Scientific Conference of Daugavpils University*, 2009 04 15–18, Daugavpils, Latvia.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. Apklausa apie plėšrūnus anketa.

Šeimos nariui, kurio gimtadienis arčiausiai nuo šios dienos (su sąlyga: Jums daugiau kaip 15 metų)

Vilkai, lūšys ar lokiai - tai plėšrūnai, kurie visuomet sukelia žmonių susidomėjimą. Daugeliui žmonių šie žvėrys atrodo gražūs, bet kai kas mano, kad jie sukelia problemas. Pavyzdžiui, Norvegijoje plėšrūnų nebuvo jau kelis dešimtmečius. Jiems vėl atsiradus, per paskutiniuosius 10 metų kilo daug konfliktų su medžiotojais, ūkininkais ir šiaip kaimo žmonėmis, nors bendra visuomenės nuomonė apie plėšriuosius žvėris ir buvo teigiama. Panašiai atsitiko ir kitose Vakarų Europos šalyse - Prancūzijoje ir Šveicarijoje. Dėl žmonių nuomonių skirtumo kyla sunkumų saugant plėšriuosius žvėris ir valdant jų populiacijas.

Lietuvoje plėšrūnai niekada nebuvo išnykę ir visada gyveno netoli nuo žmonių. Ir vis dėlto, žmonių nuomonė apie vilkus ar lūšis lieka neaiški. Jai išsiaiškinti ir atliekama apklausa. Ši apklausa - tai mokslinio tyrimo projekto, vykusio koordinuojant Norvegijos Gamtos tyrimo Instituto, o Lietuvoje - Ekologijos Institutas, kartu dirbant Norvegijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos mokslininkams tęsinys. Mes siekiame įvertinti žmonių požiūrį į stambiuosius plėšrūnus pokyčius. Jūsų atsakymai padės suvokti, kas formuoja žmonių požiūrį į plėšrūnus ir į gamtos vertybes, o taip pat parengti tokias vilkų ar lūšių valdymo priemones, kurios įvertintų vietinių žmonių poreikius ir nuomonę.

Tikimės, kad sugaišite laiką atsakydami į anketos klausimus. Gal kai kurie klausimai Jums pasirodys keistoki, tačiau atsakymai į juos gali padėti paaiškinti esamo žmonių požiūrio į stambiuosius plėšrūnus priežastis.

Dalyvavimas šioje apklausoje savanoriškas, tad mes prašome Jūsų - sugaiškite truputį laiko atsakydami į visus pateiktus klausimus. Mums labai svarbi kiekvieno žmogaus nuomonė. Jūsų atsakymai liks visiškai anonimiški (neklusime nei pavardės, nei adreso). Tai ne kontrolinis darbas - čia nėra nei gerų, nei blogų atsakymų; svarbu tik tai, ką Jūs manote. Dėkojame, kad dalyvaujate šiame tyrime.

Asmens duomenys (apibraukite tinkamą pasirinkimą):

Lytis: a) Vyras b) Moteris

Amžius: a) 15–24m. b) 25–34m. c) 35–44m. d) 45–54m. e) 55–64m. f) daugiau kaip 65m.

Nurodykite savo išsilavinimą. Jei dar mokotės, nurodykite, kokį išsilavinimą įgysite:

a) Pradinis - 4 klasių b) Aštuonmetis arba pagrindinis c) Vidurinis - bendro lavinimo mokykla
d) Proftechninė mokykla su viduriniu išsilavinimu e) Aukštasis - bakalauras f) Aukštasis - magistras

Kur jūs gyvenate?

a) Mieste (daugiau nei 40 tūkstančių gyventojų) b) Miestelyje (nuo 3 iki 40 tūkstančių gyventojų)
c) Kaime ar gyvenvietėje (mažiau nei 3 tūkstančiai gyventojų) d) Vienkiemyje

Ar kartu su jumis gyvena vaikai (pabraukite visus tinkamus variantus)?

a) 6 metų amžiaus ar jaunesni b) 7-18 metų amžiaus c) vyresni nei 19 metų amžiaus d) negyvena

Kuo jūs dabartiniu metu užsiimate?

a) Dirbu b) Mokausi ar studijuoju c) Rūpinuosi namais (namų šeimininkė, atostogos vaiko priežiūrai)
d) Esu bedarbis (-ė) e) Gaunu pensiją dėl invalidumo f) Gaunu senatvės pensiją
g) Kita (įrašykite)

1. Ar jūs domitės šia veikla gamtoje (nors nebūtinai tuo užsiimate)? Prašome žymėti tik vieną pasirinkimą kiekvienai veiklai:

	Visiškai nesidomiu	Nesidomiu	Truputį domiuosi	Labai domiuosi
Pėsčiųjų žygiais				
Stambių gyvūnų medžiokle				
Smulkių gyvūnų medžiokle				
Žvejyba				
Uogavimu (uogų rinkimu)				
Gamtos fotografavimu				
Baidarių ar kanojų žygiais				
Snieglenčių sportu				
Grybavimu				
Važinėjimu visureigiu be kelių				
Slidinėjimu nelygia vietove				

1 PRIEDAS (tęsinys)

2

2. Per paskutinius 10 metų buvo daug diskusijų aplinkosaugos klausimais. Prašome nurodyti, ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais - pažymėkite tik po vieną pasirinkimą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Gamtinė pusiausvyra yra labai trapi ir lengvai pažeidžiama					
Žmonės turi teisę pakeisti aplinką taip, kad patenkintų savo poreikius					
Žmonės per daug piktnaudžiauja savo gyvenamąja aplinka					
Kalboms apie „aplinkos krizę“ skiriama per daug dėmesio					
Augalų ir gyvūnų teisės egzistuoti Žemėje yra tokios pačios, kaip ir žmonių					
Gamtos pusiausvyros pakaks tam, kad atlaikytų dabartinės industrinės visuomenės poveikį					
Jei taip gyvensime ir toliau, mūsų laukia ekologinė krizė / nelaimės					
Žmonių išradingumo užteks užtikrinti, kad Žemė liktų tinkama gyvenimui					

3. Visi mes turime savo požiūrį į laukinės gamtos vertybes. Nurodykite, ar sutinkate su šiais teiginiais. Pažymėkite tik po vieną pasirinkimą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Gyvūniją tvarkykime taip, kad gautume naudos - gyvūnų perteklių galima sumedžioti					
Gyvūnai turi tokias pačias teises kaip ir žmonės					
Aš esu medžioklės priešininkas (-ė), nes ji pažeidžia gyvūnų teisę gyventi					
Man patinka keliaujant matyti gyvūnus					
Nors gyvūnų ir nematau taip dažnai, kaip norėčiau, aš vertinu jų egzistavimą gamtoje					
Man patinka gyvūnų buvimas mano gyvenamojoje vietoje					
Manau, kad labai svarbu kiek galima daugiau sužinoti apie gyvūnus laukinėje gamtoje					

4. Kaip manote, kiek Lietuvoje dabar gyvena šių plėšrūnų? Pažymėkite tik po vieną pasirinkimą kiekvienai rūšiai:

	mažiau 20	20–50	50–100	100–500	500–1000	virš 1000
Vilkų						
Lokių						
Lūšių						

5. Ar ten, kur Jūs gyvenate, sutinkami šie stambūs plėšrūnai? Pažymėkite po vieną pasirinkimą kiekvienai rūšiai:

	Lūšys	Vilkai	Lokiai
Taip			
Ne			
Nežinau			

6. Kokiu atstumu nuo gyvenamosios vietos Jums būtų priimtinas stambiųjų plėšrūnų buvimas? Pažymėkite po vieną pasirinkimą kiekvienai rūšiai:

	Vilkų	Lokių	Lūšių
arčiau nei 1 km			
1– 5 km			
6–10 km			
toliau nei 10 km			
nenoriu šių plėšrūnų savo rajone			
nežinau			

1 PRIEDAS (tęsinys)

3

7. Pažymėkite, koks stambiųjų plėšrūnų elgesys jums atrodo priimtinas ar nepriimtinas

		Visiškai nepriimtinas	Nepriimtinas	Neturi reikšmės	Priimtinas	Labai priimtinas
a) jie gyvena nuošaliuose vietose toli nuo žmonių	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
b) jie gali būti sutinkami netoli nuo gyvenviečių	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
c) jie pjauna naminius galvijus	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
d) jie pjauna kambarinius šunis ar kates	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
e) jie kelia grėsmę žmonėms	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					

8. Kokios poveikio stambiesiems plėšrūnams priemonės Jums atrodo priimtinos, kai jie elgiasi taip, kaip nurodyta? Pasirinkite tik vieną poveikio variantą kiekvienam klausimui ir kiekvienai rūšiai:

		Poveikio priemonių nereikia	Atbaidymas	Perkėlimas į kitą vietą	Nušovimas	Nežinau, neturiu nuomonės
a) jie gyvena nuošaliuose vietose toli nuo žmonių	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
b) jie gali būti sutinkami netoli nuo gyvenviečių	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
c) jie pjauna naminius galvijus	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
d) jie pjauna kambarinius šunis ar kates	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
e) jie kelia grėsmę žmonėms	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					

9. Ką siūlote daryti su stambiais plėšrūnais Lietuvoje?

	Visiškai juos išnaikinti	Labai sumažinti jų skaičių	Truputį sumažinti jų skaičių	Išlaikyti tokį patį jų skaičių	Truputį padidinti jų skaičių	Labai padidinti jų skaičių
Lokiai						
Lūšys						
Vilkai						

10. Ar pasitikite šiais informacijos šaltiniais, kai kalbama apie stambius plėšrūnus?

	Nepasitikiu	Dalinai pasitikiu	Visiškai pasitikiu	Nežinau
Laikraščiais ir televizija				
Mokslininkais				
Patyrusiais medžiotojais				

1 PRIEDAS (tęsinys)

4

	Nepasitikiu	Dalinai pasitikiu	Visiškai pasitikiu	Nežinau
Gamtosauginių nevyriausybinė organizacijų atstovais				
Valstybinės miškų tarnybos darbuotojais				
Ūkininkais				
Žmonėmis iš tų vietų, kur gyvena stambūs plėšrūnai				
Vietiniais politikais iš tų vietų, kur gyvena plėšrūnai				
Asmeniškai gerai pažįstamais žmonėmis				
Seimo nariais				

11. Stambių plėšrūnų egzistavimas Lietuvoje turi ir privalumų, ir trūkumų. Pasakykite savo nuomonę apie šiuos teiginius. Pasirinkite po vieną atsakymo variantą kiekvienam klausimui ir kiekvienai rūšiai:

		Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Šios rūšys turi tokią pat teisę egzistuoti Lietuvoje, kaip ir visos kitos rūšys	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
Pamatyti šiuos gyvūnus gamtoje man būtų labai jaudinantis įvykis	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
Jei miške gyventų šie plėšrūnai, man būtų neramu dėl šeimos saugumo ten lankantis	Lūšys					
	Lokiai					
	Vilkai					
Stambiųjų plėšrūnų buvimas sumažina skaičių žvėrių, kuriuos gali sumedžioti medžiotojai						
	Stambūs plėšrūnai, ypač vilkai, kelia grėsmę kambariniams šunims					

12. Ar dėl stambiųjų plėšrūnų buvimo jūsų apylinkėse asmeniškai netektumėte pinigų?

- a) taip, netekčiau daug pinigų b) nebent trupučio c) ne d) nežinau

13. Ar Jums asmeniškai svarbi laukinė gamta, įskaitant stambuosius plėšrūnus?

- a) labai svarbi b) nelabai svarbi c) nesvarbi, nesidomiu

14. Kiek namie turite knygų?

- a) mažiau nei 10 b) 10–99 c) 100–500 d) daugiau kaip 500

15. Ar sutinkate su išvardintais dalykais? Pasirinkite po vieną atsakymo variantą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Dalinai sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Svarbu išlaikyti ekonomikos augimą					
Išlikusią neužterštą gamtą turėtume apsaugoti nuo bet kokio žmogaus poveikio					
Už rimtus nusikaltimus - smurtą ir narkotikus - reiktų bausti rimčiau					
Turėtume tolygiau paskirstyti gėrybes tarp turtingų ir atsilikusių šalių					
Kad daugiau moterų užimtų svarbias pareigas, reiktų įvesti tam kvotas					
Reiktų apriboti imigrantų skaičių iš tų šalių, kurių kultūra labai skiriasi nuo Lietuvos					
Neturėtų būti kliūčių, trukdančių verslo žmonėms uždirbti pinigus					
Kol vaikai maži, motinos turėtų likti su jais namie					
Rinka turėtų būti mažiau kontroliuojama politikų					

2 PRIEDAS. Apklausa apie stumbrus anketa.

Šeimos nariui, kurio gimtadienis arčiausiai nuo šios dienos (su sąlyga: Jums daugiau kaip 15 metų)

Stumbras – stambiausias Europos žvėris, įrašytas į daugelio valstybių ir Lietuvos raudonąsias knygas. Po beveik visiško išnykimo dabartinis rūšies paplitimas Europoje yra suformuotas žmogaus. Septintajame dešimtmetyje Lietuva taip pat prisijungė prie atkuriamųjų darbų. Šiandien prieš 400 metų šalyje išnykęs stumbras vėl sėkmingai įsitvirtino. Nepakankamas gamtosauginių institucijų dėmesys stumbrams, neteisingas jų reikšmės aplinkai suvokimas, ligos ir parazitai daugelyje šalių vėl sumažino stumbrų skaičių. Lietuvoje buvo daug rašoma apie stumbrų žalą. Tačiau visuomenės nuomonė apie šį žvėrį iki šiol liko nežinoma. Būtent todėl ir organizuojame šią apklausą.

Apklausa rezultatai atspindės žmonių požiūrį į stumbrą, gamtines vertybes, leis suprasti požiūrio formavimosi priežastis. Gali pasirodyti keista, kad anketoje pateikti klausimai ne vien apie stumbrus, tačiau būtent jie ir padės suprasti priežastis, kurios formuoja vienokį ar kitokį žmonių požiūrį.

Labai svarbi kiekvieno žmogaus nuomonė, todėl prašome Jūsų skirti truputį laiko atsakyti visiems klausimams. Anketoje neklausime nei vardo ir pavardės, nei tikslaus adreso, todėl Jūsų pateikti atsakymai liks anonimiški. Nėra klaidingų ar teisingų atsakymų, todėl laisvai reikškite savo nuomonę.

Dėkojame Jums už pagalbą.

Vilniaus universiteto Ekologijos instituto
Žinduolių ekologijos laboratorijos vadovas
Linas Balčiauskas

Šiaulių universiteto Gamtos fakulteto
Aplinkotyros katedros vedėja
Ingrida Šaulienė

1. Ar teko matyti gyvą stumbrą?

a) taip b) ne

Jeigu taip, tai kur?

a) Zoologijos sode b) Stumbryne c) Naminių galvijų bandoje d) Miške e) Kultūriniuose pasėliuose

2. Kaip manote, kiek Lietuvoje gyvena stumbrų?

a) mažiau nei 20 b) 20 – 50 c) 50 – 100 d) 100 – 500 e) neturiu supratimo

3. Pažymėkite visus, Jūsų nuomone, stumbro apibūdinimui tinkamus teiginius:

Stambus žolėdis gyvūnas	
Visaėdis gyvūnas	
Gyvena bandomis	
Gyvena poromis	
Jų buveinės - mišrūs ir lapuočių miškai su atviromis aikštelėmis ir laukymėmis	
Jie gyvena tik miško glūduose	
Stumbras Lietuvoje buvo išnykęs	
Prieš 500 metų stumbras buvo vienas svarbiausių medžiojamų žvėrių Lietuvoje	
Tai didžiulę grėsmę keliantis gyvūnas	
Jis neturi jokios reikšmės aplinkai, kurioje gyvena	
Lietuvoje stumbrai išlikę tik zoologijos sode	
Trūksta informacijos	

2 PRIEDAS (tęsinys)

4. Stumbrų buvimą Lietuvoje vertinu:

- a) teigiamai b) abejingai c) neigiamai

5. Kokiu atstumu nuo gyvenamosios vietos Jums būtų priimtinas stumbro buvimas?

- a) 1 – 5 km b) 6 –10 km c) toliau nei 10 km d) nenoriu jų sutikti savo rajone e) man visai nesvarbu

6. Ar stumbrai sutinkami netoli Jūsų gyvenamosios vietos (iki 10 km atstumu)?

- a) taip, nuolatos b) jie čia buvo atklydę vieną ar kelis kartus c) gal ir gyvena, bet niekada jų nemačiau
d) ne, negyvena e) stumbrų nėra visame rajone

7. Ar esate patyręs žalą nuo stumbrų? Pasirinkite visus tinkamus variantus:

- a) taip, savo ūkyje b) aš ne, bet patyrė mano artimieji c) žalos yra patyrę mano pažįstami
d) apie stumbrų daromą žalą esu tik girdėjęs e) apie stumbrų žalą skaičiau spaudoje f) ne, nesu to girdėjęs

8. Ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais apie stumbro veiklą? Prašome pažymėti atsakymus į visus klausimus:

	Visiškai sutirku	Sutirku	Neturiu nuomonės	Nesitirku	Visiškai nesitirku
Stumbrai dažnai atklysta į žmonių gyvenamas teritorijas					
Stumbrai niokoja žemės ūkio pasėlius					
Stumbrai kelia grėsmę naminiams galvijams					
Stumbrai nedaro jokios žalos					
Stumbrai kelia grėsmę žmogui					
Stumbrų daroma žala sukelia didžiulius finansinius nuostolius					
Stumbrų žala yra maža palyginti su kitų gyvūnų daroma žala					
Stumbrų buvimas miške keltų nerimą dėl šeimos narių saugumo					
Stumbrams bereikalingai eikvojamos valstybės lėšos					

9. Kaip manote, kokių veiksmų reikėtų imtis stumbrų populiacijos valdymui Lietuvoje?

Leisti jiems gyventi laisvėje	
Gausinti stumbrų populiaciją	
Išlaikyti pastovų dabartinį stumbrų skaičių	
Laikyti visus stumbrus tik aptvaruose	
Žymiai sumažinti jų skaičių	
Jie visiškai nereikalingi, todėl nereikia skirti nei ypatingo dėmesio nei lėšų	
Išnaikinti stumbrų populiaciją Lietuvoje	

2 PRIEDAS (tęsinys)

10. Per paskutinius 10 metų buvo daug diskusijų aplinkosaugos klausimais. Prašome nurodyti, ar sutinkate su žemiau pateiktais teiginiais - pažymėkite tik po vieną pasirinkimą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Gamtinė pusiausvyrą yra labai trapi ir lengvai pažeidžiama					
Žmonės turi teisę pakeisti aplinką taip, kad patenkintų savo poreikius					
Žmonės per daug piktnaudžiauja savo gyvenamąja aplinka					
Kalboms apie gamtos niokojimą skiriama per daug dėmesio					
Augalų ir gyvūnų teisės egzistuoti Žemėje yra tokios pačios, kaip ir žmonių					
Gamta išliks, kad ir koks bebūtų visuomenės poveikis					
Jei taip gyvensime ir toliau, mūsų laukia ekologinė krizė / nelaimės					
Žmonių išsradinimo užteks užtikrinti, kad Žemė liktų tinkama gyventi					

11. Visi mes turime savo požiūrį į laukinės gamtos vertybes. Nurodykite, ar sutinkate su šiais teiginiais. Pažymėkite tik po vieną pasirinkimą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Gyvūniją tvarkyime su nauda – gyvūnų perteklių galima sumedžioti					
Gyvūnai turi tokias pačias teises kaip ir žmonės					
Aš esu medžioklės priešininkas (ė), nes ji pažeidžia gyvūnų teisę gyventi					
Man patinka keliaujant matyti gyvūnus					
Nors gyvūnus matau nedažnai, aš vertinu jų egzistavimą gamtoje					
Man patinka gyvūnų buvimas mano gyvenamojoje vietoje					
Labai svarbu kiek galima daugiau sužinoti apie gyvūnus gamtoje					

12. Ar pasitikite šiais informacijos šaltiniais, kai kalbama apie stumbrus?

	Nepasitikiu	Dalinai pasitikiu	Visiškai pasitikiu	Nežinau
Laikraščiais ir televizija				
Mokslininkais				
Patyrusiais medžiotojais				
Gamtosauginių nevyriausybinų organizacijų atstovais				
Valstybinės miškų tarnybos darbuotojais				
Ūkininkais				
Žmonėmis iš tų vietų, kur gyvena stambūs plėšrūnai				
Vietiniais politikais iš tų vietų, kur gyvena plėšrūnai				
Asmeniškai gerai pažįstamais žmonėmis				
Seimo nariais				

2 PRIEDAS (tęsinys)

13. Ar sutinkate su išvardintais dalykais? Pasirinkite po vieną atsakymo variantą kiekvienam teiginiui:

	Visiškai sutinku	Dalinai sutinku	Neturiu nuomonės	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Svarbu išlaikyti ekonomikos augimą					
Laukinę gamtą turėtume apsaugoti nuo bet kokio žmogaus poveikio					
Už rimtus nusikaltimus – smurtą ir narkotikus – reiktų bausti rimčiau					
Turėtume tolygiau paskirstyti gėrybes tarp turtingų ir atsilikusių šalių					
Kad daugiau moterų užimtų svarbias pareigas, reiktų įvesti tam kvotas					
Reiktų riboti imigrantų skaičių iš šalių, kurių kultūra skiriasi nuo mūsų					
Neturėtų būti kliūčių, trukdančių verslo žmonėms uždirbti pinigų					

Asmens duomenys mums reikalingi tik respondentų imties apibūdinimui. Jūsų pavardės ir adreso neklausiamo, šie duomenys nebus niekur spausdinami ar atiduoti.

14. Asmens duomenys (apibraukite tinkamą pasirinkimą)

Lytis: a) Vyras b) Moteris

Amžius: a) 15–24 b) 25–34 c) 35–44 d) 45–54 e) 55–64 f) daugiau kaip 65

15. Nurodykite savo išsilavinimą. Jei dar mokotes, nurodykite, kokį išsilavinimą įgysite

a) Pradinis – 4 klasių b) Aštuonmetis arba pagrindinis c) Vidurinis – bendro lavinimo mokykla
d) Proftechninė mokykla su viduriniu išsilavinimu e) Aukštasis–bakalauras f) Aukštasis–magistras

16. Kur jus gyvenate?

a) Mieste (daugiau nei 40 tūkstančių gyventojų) b) Miestelyje (nuo 3 iki 40 tūkstančių gyventojų)
c) Kaime ar gyvenvietėje (mažiau nei 3 tūkstančiai gyventojų) d) Vienkiemyje

17. Kuo jūs dabartiniu metu užsiimate?

a) Dirbu b) Mokausi ar studijuoju c) Rūpinuosi namais (namų šeimininkė, atostogos vaiko priežiūrai)
d) Esu bedarbis (-ė) e) Gaunu pensiją dėl invalidumo f) Gaunu senatvės pensiją g) ūkininkauju
h) Kita (įrašykite)